

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΔΙΔΟΥ

ΙΩΣ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗ

1938 - 1940

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
— ΧΑΝΙΩΝ —
Αρ. άριθ. 5061
Χρονολ. Εισαγ. 7. 4. 1958
Είδος βιβλίου: Βιογραφία Κυρίου
Αριθ. 927 ΧΑΝ

Η

Επιτροπή τῶν "Μνημοσύνων,"
ἰς κ. Γεωργ. Μουρίτζου
μετὰ τιμῆς

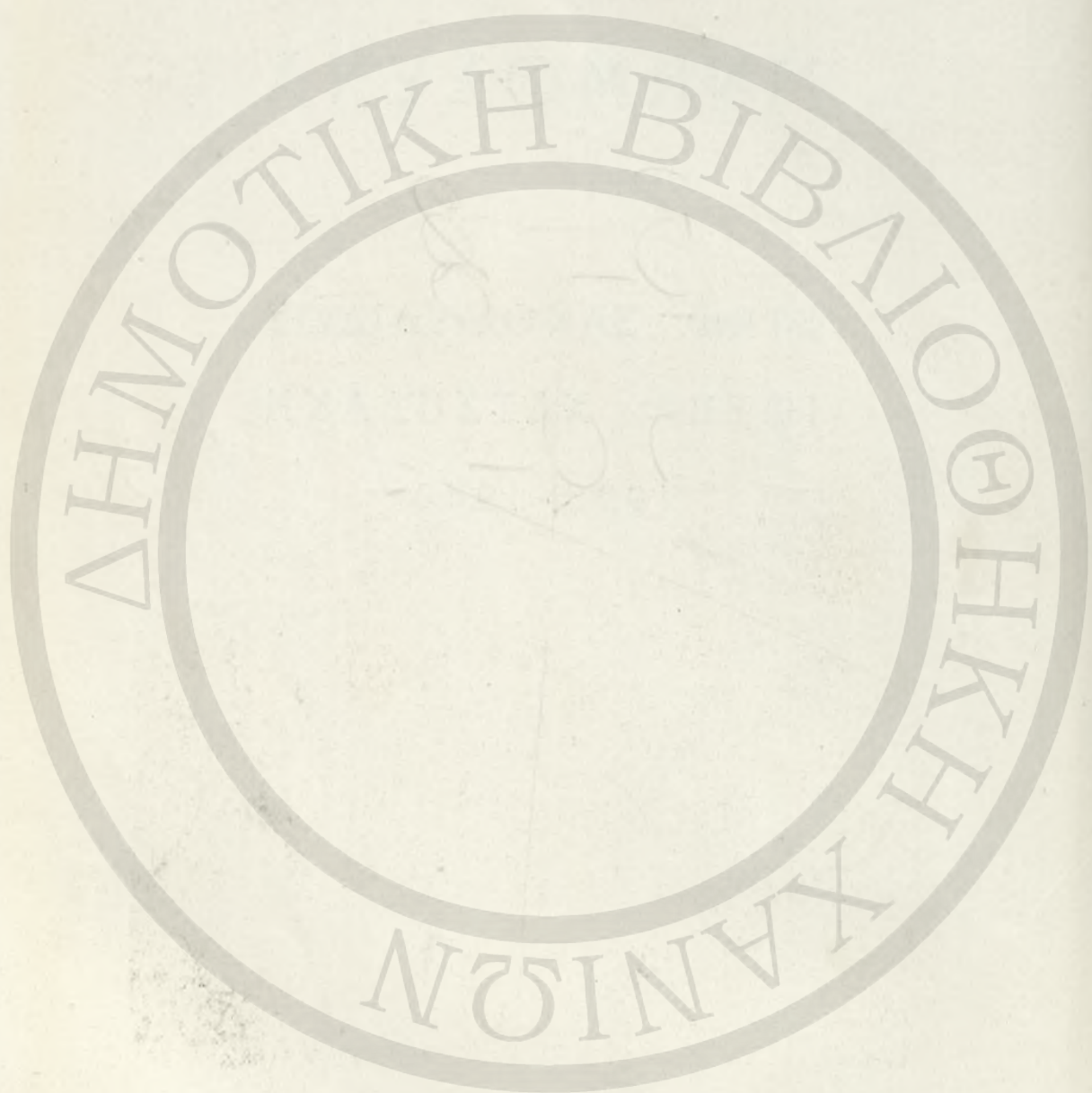
ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ

ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

1938 - 1940

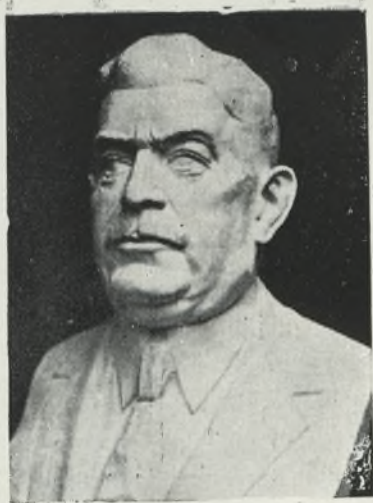
ΤΥΠΟΙΣ Ν. ΑΛΙΚΙΩΤΗ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ - ΚΡΗΤΗΣ

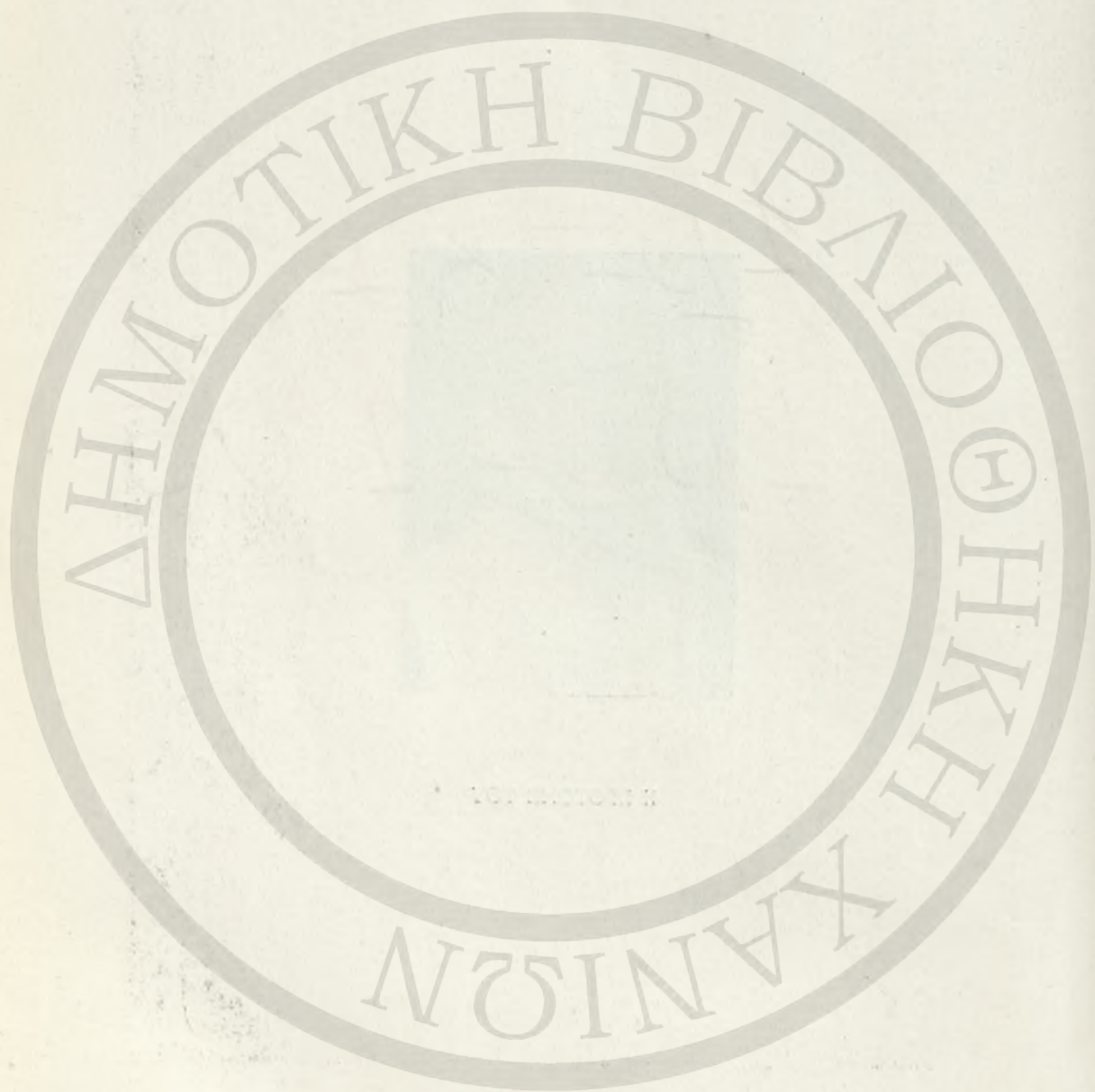
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

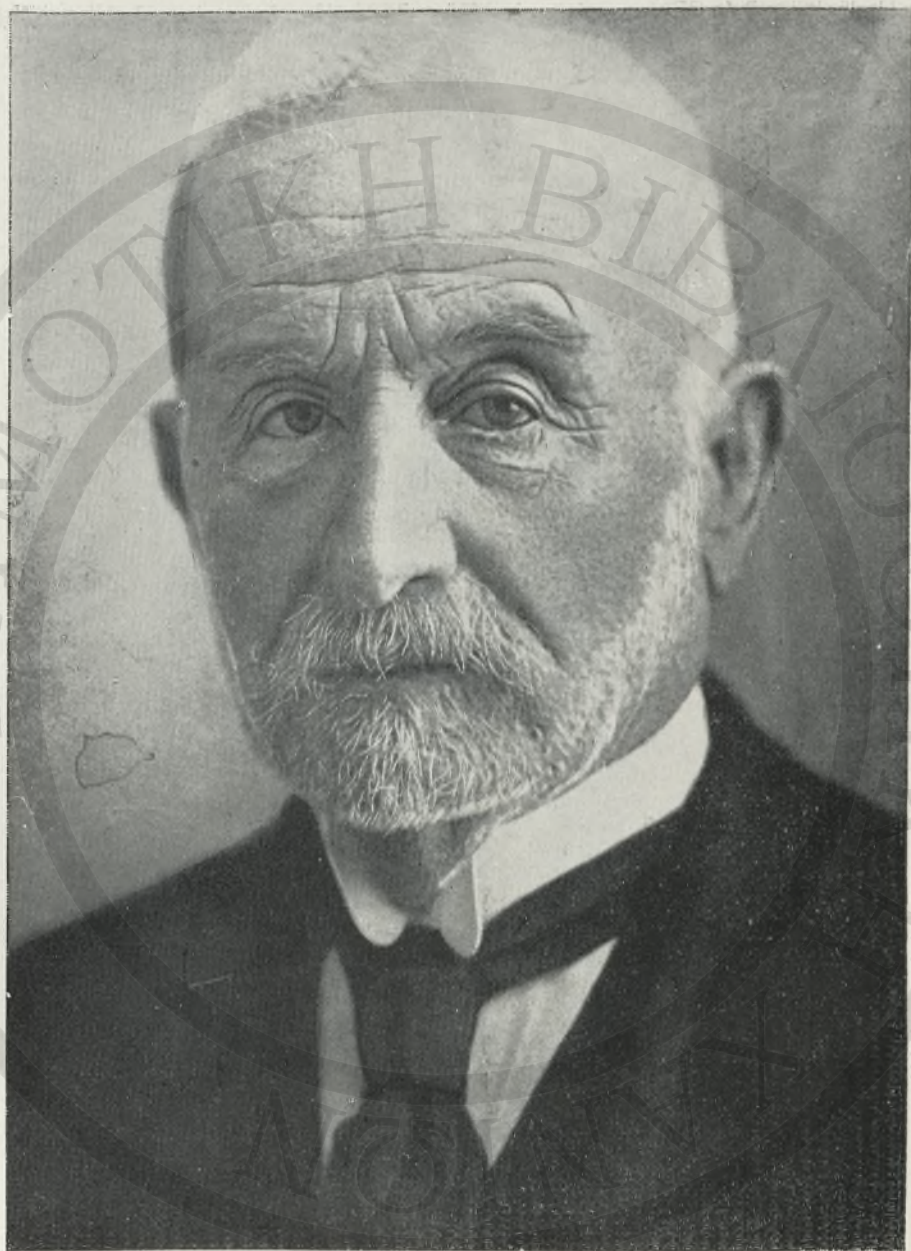

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΕΛΛΗΘΟΥΔΙΔΗΣ

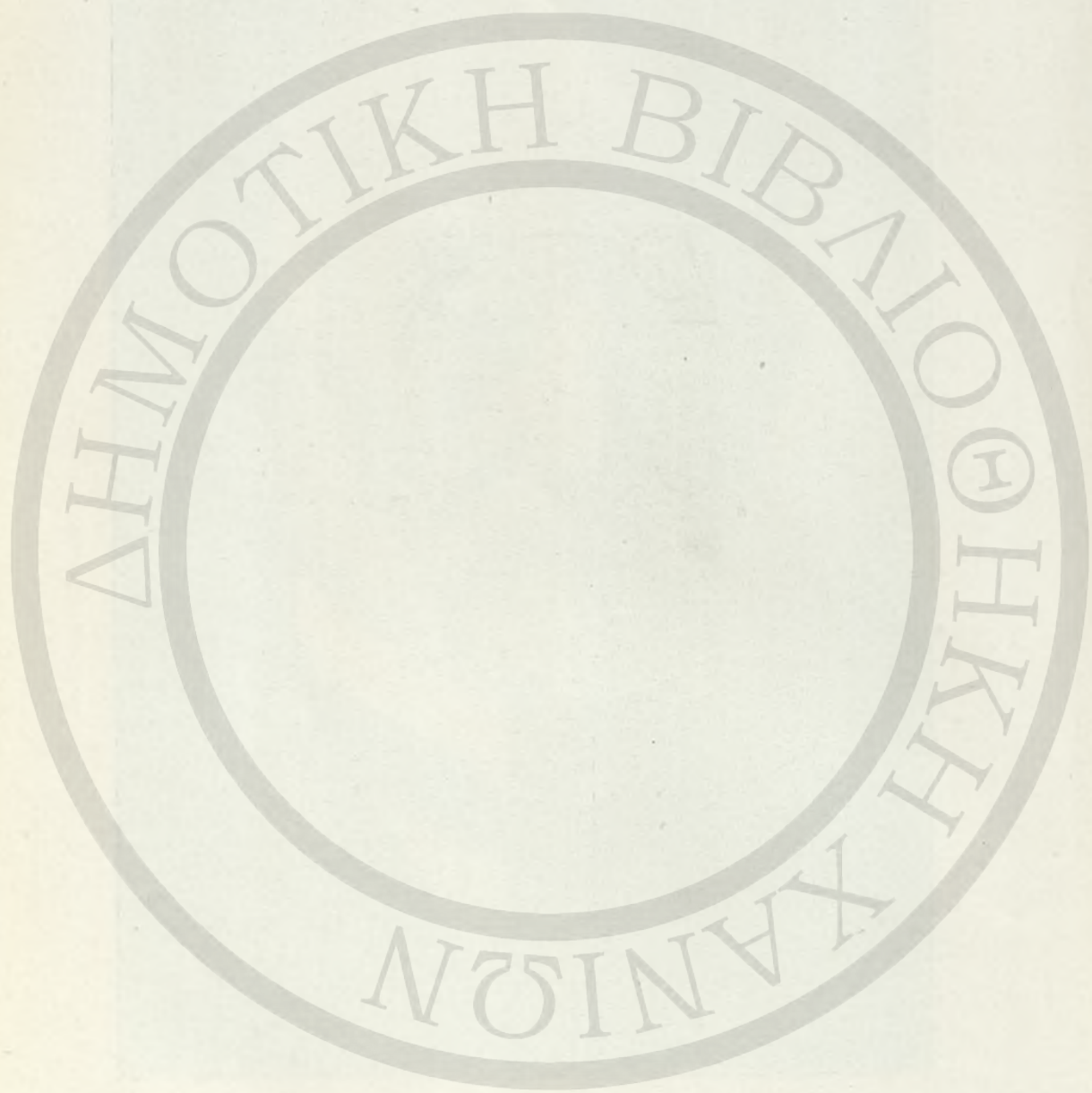

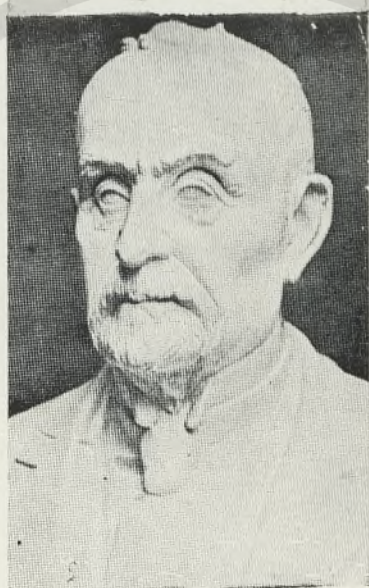
Η ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΟΥ

ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Η ΠΡΟΤΟΜΗ ΤΟΥ

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΑΝΙΩΝ

ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐφορείας τῆς Λέσχης Ἐπιστημόνων Ἡρακλείου τῆς 4 Φεβρουαρίου 1938 ὁ τότε Πρόεδρος αὐτῆς κ. Ε. Λ. Πετράκης εἰσηγήθη «ὅπως ἐπὶ τῇ συμπληρώσει δεκαετίας ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου συμπολίτου Ἀρχαιολόγου Στεφάνου Ξανθοῦδιδου (18 Σεπτεβρίου 1928) ἡ Λέσχη ὀργανώσῃ μνημόσυνον (θρησκευτικὸν καὶ φιλολογικὸν) κατὰ τὸ ὅποιον νὰ ἀναπτυχθῇ τὸ φωτεινὸν ἔργον τοῦ ἐκλιπόντος καὶ ἀποδοθῇ ὁ ὀφειλόμενος φόρος τιμῆς εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ».

Ἡ Ἐφορεία ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν ὁμοφώνως καὶ κατήρτισεν ἐπιτροπὴν ἐκ τοῦ Προέδρου τῆς Λέσχης καὶ τοῦ μέλους τῆς Ἐφορείας κ. Ι. Λογιάδου «ἵνα προέλθῃ εἰς συνεννόησιν μετὰ τοῦ Δήμου Ἡρακλείου διὰ τὴν ἀπὸ κοινου ὀργανώσιν τῆς ὡς ἄνω πνευματικῆς ἑορτῆς».

Ὁ Δήμαρχος Ἡρακλείου κ. Μηνᾶς Γεωργιάδης ἐνεκολλώθη τὴν πρότασιν τῆς Λέσχης μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μετὰ διήμερον συνεκάλει εἰς τὸν Δήμον ἐκπροσώπους τοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἐμπορικοῦ, ἐπαγγελματικοῦ καὶ ἐργατικοῦ κόσμου τῆς κοινωνίας τοῦ Ἡρακλείου πρὸς ἀπαρτισμὸν μεγάλης ἐπιτροπῆς, ἥτις θ' ἀνελάμβανε τὴν ὀργανώσιν τῶν μνημοσύνων.

Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη ἀπετελέσθη ἀπὸ τοὺς κ. κ.

Μ. Γεωργιάδην, Δήμαρχον Ἡρακλείου, ὡς πρόεδρον.

Γ. Ρασιδάκην καὶ Μ. Κασιμάτην, ὡς ἀντιπροσώπους τοῦ
[Δήμου.

Ε. Πετράκην καὶ Ι. Λογιάδην ὡς ἀντιπροσώπους τῆς
[Λ. Ε. Η.

Τ. Γεωργιάδην, ὡς πρόεδρον τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Η.

Ν. Βογιατζάκην, ἐκ μέρους τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Η.

Α. Γεωργιάδην, ὡς πρόεδρον τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχαν.
[Ἐπιμελητηρίου Η.

Μ. Πλεύρην, δικηγόρον.

Μ. Μουντράκην, δημοσιογράφον.

Ι. Μουρέλλον, λογογράφον.

Ν. Πλάτωνα, Διευθυντὴν τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου.

Ε. Κοσμαδάκην, πρόεδρον τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ καὶ Βιο-
[τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου Η.

Κατὰ τὴν πρώτην συνεδρίασιν τῆς ὡς ἄνω Ἐπιτροπῆς ἀπεφασίσθη νὰ δοθῇ ἐκ τὰς διοργανωθησομένων ἑορτᾶς ἡ μεγαλυ-

τέρα δυνατή εύρύτης, διὰ νὰ συμμετάσχη ὄχι μόνον ὁ λαὸς τῆς πόλεως καὶ τοῦ Νομοῦ Ἡρακλείου, ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ Νομοὶ τῆς Κρήτης καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ καθιδρύματα τῆς Πρωτευούσης καὶ τῆς Θεσσαλονίκης ὡς καὶ αἱ ἐν Ἑλλάδι ξένοι Ἀρχαιολογικαὶ Σχολαί, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ Ἐθνικὴ Κυβέρνησις. Ἐπίσης ἐκρίθη ἀπαραίτητον νὰ ἀνεγερθῆ καὶ προτομὴ τοῦ ὑπερόχου ἀνδρὸς ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἡρακλείου. Καὶ ἐπειδὴ ἡ δρᾶσις τοῦ Στεφ. Ξανθουδίδου διὰ τὴν ἴδρυσιν καὶ διοργάνωσιν τοῦ Μουσείου θὰ ἦτο δύσκολον νὰ χωρισθῆ ἀπὸ τὴν παράλληλον δρᾶσιν τοῦ ἐτέρου ὑπερόχου ἐπιστήμονος καὶ ἀρχαιολόγου ἀειμνήστου Ἰωσήφ Χατζηδάκη ἐθεωρήθησκόπιμον νὰ φιλοτεχνηθῆ καὶ τοῦτο προτομὴ, νὰ γίνουσι δ' ἀμφοτέρων τῶν προτομῶν τὰ ἀποκαλυπτήρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἑορτῶν. Ταῦτοχρόνως ἀπεφασίσθη ἡ ἔκδοσις ἀναμνηστικοῦ λευκώματος τῶν ἑορτῶν, δαπάναις τοῦ Δήμου Ἡρακλείου καὶ ἀνετέθη ἡ ἐπίβλεψις αὐτῆς εἰς τοὺς κ. κ. Ε. Πετράκη καὶ Μ. Μουντράκη.

Κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν τῆς Ἐπιτροπῆς ἀνετέθη εἰς ὑποεπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Ε. Πετράκη, Μ. Πλεύρη, Ι. Λογιάδου, καὶ Μ. Μουντράκη, ἡ ὀργάνωσις τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ φιλογικοῦ μνημοσύνου, εἰς ἑτέραν δὲ τοιαύτην ἐκ τῶν κ. κ. Γ. Ρασιδάκη, Ν. Βογιατζάκη, καὶ Α. Γεωργιάδου ἡ συλλογὴ ἐράνων καὶ ἡ ἀνέγερσις τῶν προτομῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ.

Ἐπειδὴ, ὅταν ἔφθασεν ὁ Σεπτέμβριος, αἱ προτομαί, πού εἶχον ἐν τῷ μεταξύ παραγγελθῆ εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις γλύπτην κ. Ι. Κανακάκη, δὲν ἦσαν ἀκόμη ἔτοιμοι, ἀπεφασίσθη νὰ τελεσθῆ μὲν κατὰ τὴν δεκάτην ἐπέτειον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Στ. Ξανθουδίδου τὸ θρησκευτικὸν μνημόσυνον νὰ ἀναβληθῆ δὲ τὸ φιλογικὸν τοιοῦτον διὰ νὰ συγχρονισθῆ μὲ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν.

Τὸ θρησκευτικὸν μνημόσυνον ἐτελέσθη τὴν 18 Σεπτεμβρίου 1938 μετὰ πάσης ἐπιβλητικότητος ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ. Ὁ ἐκφωνηθεὶς κατ' αὐτὸ, κατόπιν ἐντολῆς τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπιμνημόσυνος λόγος δημοσιεύεται εἰς τὸ παρὸν λεύκωμα.

Μετὰ τινὰς μῆνας αἱ προτομαί εἶχον στηθῆ εἰς τὴν θέσιν των, ἀλλὰ τὸ ἔτος 1939, ἔτος ἀγωνιώδους ἀναμονῆς καὶ καθημερινῆς ἀνησυχίας διὰ τὴν ἐπικειμένην κατ' ἀρχάς, κατόπιν δὲ γενομένην ἔκκρηξιν τοῦ νέου πολέμου, δὲν ἐπέτρεψε τὴν συμπλήρωσιν τοῦ μνημοσύνου, καθόσον καθίστα προβληματικὴν ἂν ὄχι ἀδύνατον τὴν εἰς αὐτὸ συμμετοχὴν τῶν ἐπισήμων ἐξ Ἀθηνῶν.

Μὲ τὴν πάροδον ὁμως τῶν μηνῶν ἐχρόνιζεν ὑπὲρ τὸ δέον ἡ ὑπόθεσις καὶ διὰ τοῦτο, ἐν συνεδριάσει τῆς ὀλομελείας τῆς Ἐπιτροπῆς περὶ τὰ τέλη Μαρτίου τοῦ παρόντος ἔτους, ἀπεφασίσθη ἡ συμπλήρωσις τῆς ἑορτῆς καὶ ὠρίσθη πρὸς τοῦτο ἡ 26 Μαΐου 1940.

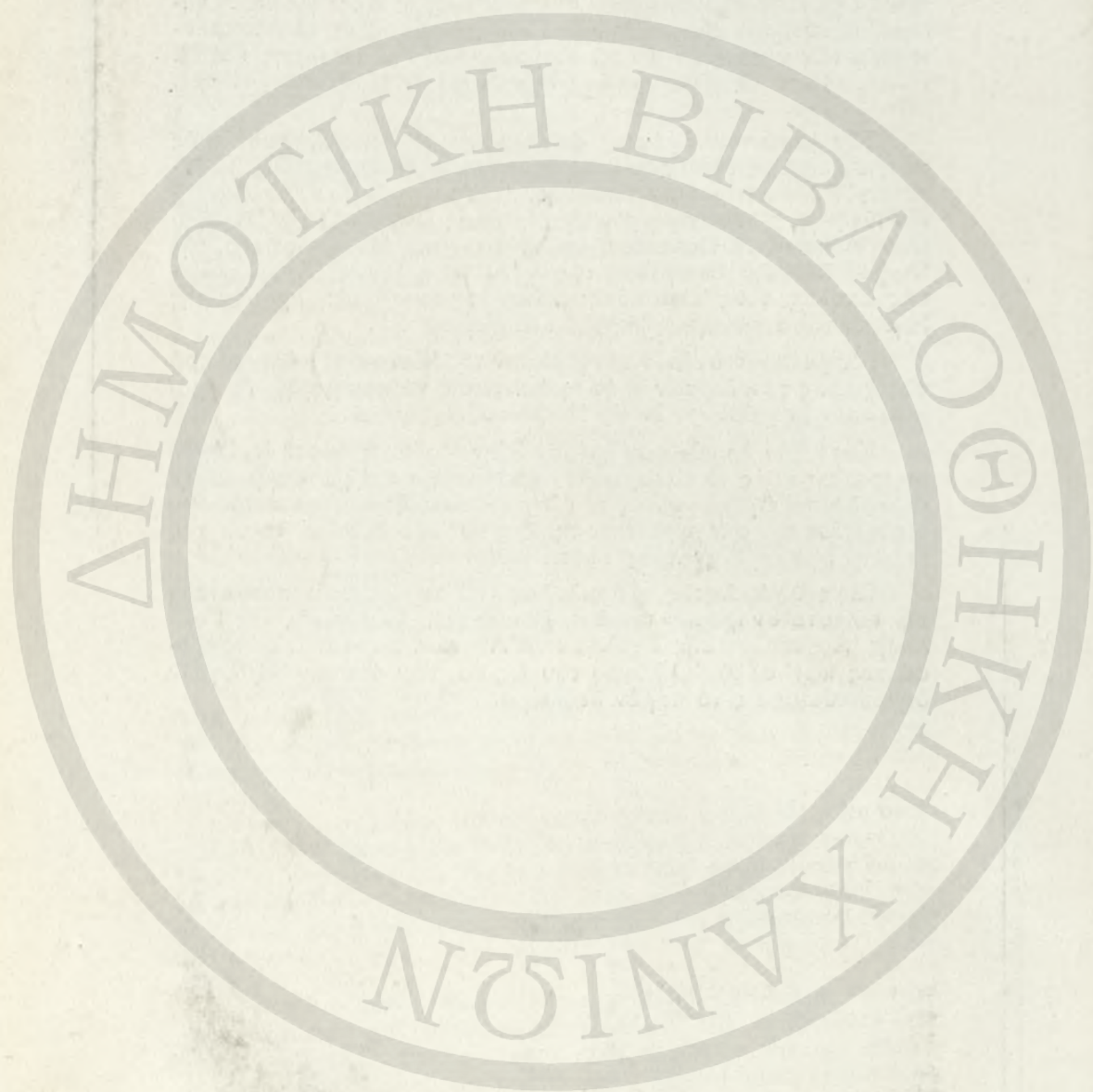
Κατά την ίδίαν συνεδρίασιν ἀπεφασίσθη τὸ φιλολογικὸν μνημόσυνον νὰ περιλάβῃ καὶ τοὺς δύο ὑπερόχους ἄνδρας, ποὺ συνέδεσαν τὸ ὄνομά των μετὰ τὸ Μουσεῖον καὶ τὴν Κρητικὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην, καὶ νὰ ἐξαρθῇ κατ' αὐτὸ τὸ ἔργον τόσον τοῦ Στεφ. Ξανθοῦδιδου ὅσον καὶ τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη. Ὁμιληταὶ ὠρίσθησαν οἱ κ. κ. Μηνᾶς Γεωργιάδης, κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν ἐν τῷ Μουσείῳ καὶ Μ. Πλεύρης καὶ Ν. Πλάτων κατὰ τὸ φιλολογικὸν μνημόσυνον ἐν τῇ αἰθούσῃ Ντιορέ.

Τὴν ἐπαύριον ἀμέσως ἐστάλησαν αἱ προσκλήσεις πρὸς τοὺς ἐπισήμους (ἦτοι τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, κ. Ὑπουργὸν Διοικητὴν Πρωτεύουσας, κ. Ὑπουργὸν Γενικὸν Διοικητὴν Κρήτης, κ. Ὑφυπουργὸν τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας) τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, τὰ Πανεπιστήμια Ἀθηνῶν καὶ Θεσσαλονίκης, τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρείαν, τὰς ἐν Ἀθήναις ξένας Ἀρχαιολογικὰς Σχολὰς, τοὺς Ἐπισκόπους, Νομάρχας καὶ Δημάρχους τῆς Νήσου, τὰς κοινότητας Ἀβδοῦ καὶ Μήλου κ'λ.

Εἰς μεταγενεστέραν συνεδρίασιν τῆς Ἐπιτροπῆς ὀλίγον πρὸ τῆς ἡμέρας τῶν ἐορτῶν ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ προηγηθῇ Μητροπολιτικὸν μνημόσυνον ἐν τῷ Ναῷ τοῦ Ἁγ. Μηνᾶ.

Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν 26ην Μαΐου ἡ ἐορτὴ διεξήχθη συμφώνως πρὸς τὸ καταρτισθὲν πρόγραμμα καὶ μετὰ συμμετοχὴν ὀκλοκλήρου τῆς κοινωνίας τοῦ Ἡρακλείου, ἥτις παντοιοτρόπως ἐξεδήλωσε τὴν ὑπερηφάνειάν της διὰ τὰ δύο ἔνδοξα τέκνα της καὶ τὴν ὀφειλομένην πρὸς ταῦτα τιμὴν.

Εἰς τοὺς ὀμιλητὰς τοῦ φιλολογικοῦ μνημοσύνου προσετέθη τὴν τελευταίαν ἡμέραν καὶ ὁ κ. Demangel, Διευθυντὴς τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, παραστάς αὐτοπροσώπως κατ' αὐτό. Ὁ λόγος του ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ὀμιλητῶν δημοσιεύεται εἰς τὸ παρὸν λεύκωμα.

國立中央圖書館
中華民國
藏書

ΕΜΜ. Λ. ΠΕΤΡΑΚΗ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
"Ο ΚΟΡΑΗΣ,"

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΜΝΗΜΟΣΥΝΟΣ

ΕΙΣ ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΝ

Κοντά εις τὸ βουνὸ—στοὺς πρόποδάς του ὅταν εὕρισκεται κανεὶς, ὅσο καὶ ἂν ξεύρη ὅτι εἶναι ὀγκῶδες τὸ βουνὸ καὶ φθάνει ψηλὰ ἴσα μὲ τὰ σύννεφα ἢ κορυφή του, ὅμως εἶν' ἀδύνατον νὰ ἔχη μπροστά του σαφῆ τὴν εἰκόνα καὶ ἀκριβῆ παράστασιν τοῦ ὕψους καὶ τῆς μεγαλοπρεπείας του. Διὰ νὰ ἔχη τὴν εἰκὸν' αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ δῆ τὸ βουνὸ ἀπὸ κάποιαν ἀπόστασιν—ἀπὸ μακρὰ. Μόνον τότε λαμβάνει ἰδέαν τοῦ πραγματικοῦ ὕψους του καὶ καμαρώνει πλήρως τὸ μεγαλεῖόν του.

Συμβαίνει τὸ ἴδιο καὶ μὲ τὶς ὑψηλὰς κορυφὰς τῆς πνευματικῆς ὑπεροχῆς, τῆς ἐπιστημονικῆς ἀξίας, τοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου. Συμβαίνει τὸ ἴδιο μὲ τοὺς πραγματικὰ μεγάλους ἄνδρας. Γιὰ νὰ ἐκτιμῆσθαι κανεὶς βαθειὰ καὶ νὰ αἰσθανθῆ καὶ νὰ θαυμάσῃ ὅλο τὸ μεγαλεῖόν τῆς προσωπικότητός των πρέπει νὰ τοὺς ἀντικρύσῃ ἀπὸ κάποιαν χρονικὴν ἀπόστασιν. Γιατί ὁ χρόνος πού περνᾷ, ἂν ἐξαφανίζῃ τοὺς μικροὺς καὶ ἄσημους, μεγαλώνει θάλαγγε κανεὶς τὸ ἀνάστημα τῶν πραγματικὰ δυνατῶν.

Μιά ἀπὸ τὶς ὑψηλότερες κορυφὰς ἐπιστημονικῆς καὶ ἠθικῆς ἀξίας, μιὰ ἀπὸ τὶς δυνατώτερες φυσιογνωμίαις, πού ἀνέδειξε κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Κρήτη, εἶνε ἀναμφισβητήτως ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης. Ἡ χρονικὴ ἀπόστασις τῶν 10 ἐτῶν πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὴν ἡμέραν τοῦ θανάτου του, ἀπὸ τὸν καιρὸ δηλαδὴ πού σὰν μινωικὴ θεοῦ μέσα στοῦ Μουσείου ἔδιδε ψυχὴν καὶ γλῶσσαν σι' ἀπομεινάριαν μιᾶς μακρυνῆς ἀρχαιότητος, ἢ χρονικὴ αὐτὴ ἀπόστασις, ἐνῶ δὲν ἐλαττώνει τίποτε ἀπὸ τὴν ζωντάνια τῆς εἰκόνας πού ἔχομεν γι' αὐτὸν μέσα στὴν ψυχὴ μας, ἐξ ἄλλου μᾶς τὸν παρουσιάζει ὀλόκληρον, ἀκέραιον, εἰκόνα τελείαν μέσα εἰς τὸ φυσικόν τῆς πλαίσιον καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸν ἀτενίσωμεν ὄχι πλέον σὰν κατὰ τὸ κινούμενον καὶ ἀσταθὲς καὶ μεταβαλλόμενον, ἀλλ' ὡς ὄγκον ἀξίας καὶ ἀρετῆς αἰώνιον καὶ ἀσάλευτον. Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸν ἀντικρύσωμεν καὶ νὰ τὸν χρησιμοποιήσωμεν εἰς τὴν ζωὴν μας, τὴν ἀτομικὴν καὶ τὴν ἐθνικὴν, ὄχι σὰν φῶς ἀβέβαιο πού τρεμοσβύνει, ἀλλὰ σὰν ἀστὲρα πρώτου μεγέθους ἀπλανῆ, πού μπορεῖ νὰ καθοδηγήσῃ γενεὰς γενεῶν στὸ δρόμον τῆς ἀληθινῆς ἀξίας.

Ἄς ἀτενίσωμεν λοιπὸν προσεκτικώτερα τὴν ἡρεμον καὶ ἀδρὰν φυσιογνωμίαν τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦδου καὶ ἄς προσπαθήσωμεν νὰ ξεχωρίσωμεν εἰς αὐτὴν τὰς κυρίας γραμμὰς ποῦ συνθέτουν τὴν ὑπέροχον προσωπικότητά του.

Δὲν θὰ ἐκταθῶ εἰς λεπτομερείας τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεώς του, οὔτε θὰ ἐνδιατρίψω εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ φιλολογικοῦ του ἔργου. Αὐτὸ θὰ τὸ πράξουν ἄλλοι ἀρμοδιώτεροί μου ὕστερ' ἀπὸ λίγο διάστημα κατὰ τὸ φιλολογικὸν μνημόσυνον τοῦ αἰοιδίμου ἀνδρός. Ἄλλως τε κανεὶς δὲν ἀγνοεῖ ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς, ὅτι ὁ Στέφανος Ξανθοῦδιδης, ὡς ἀρχαιολόγος, ὄχι μόνον εἰδικῶς εἰς τὴν μινωϊκὴν ἐποχὴν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον, ἦτο ἐπιστῆμων παγκοσμίου κύρους. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι ὡς ἱστοριοδίφης συγγραφεὺς, εἰδικὸς εἰς τὴν Κρητικὴν ἱστορίαν, ἦτο ὁ αὐθεντικώτερος ἐρμηνευτὴς τῆς παλαιοχριστιανικῆς, βυζαντινῆς καὶ βενετικῆς περιόδου, τιμηθεὶς δι' ἀνωτάτου βραβείου ἀπὸ τὴν Ἀκαδημίαν μας. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ, ὅτι ὡς μελετητὴς τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἰδίᾳ τῆς κρητικῆς, ἦτο ἀνώτερος οἰουδήποτε ἄλλου. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι καὶ ἡ γλωσσολογία καὶ ἡ λαογραφία καὶ ἡ χριστιανικὴ καὶ οἰαδήποτε ἄλλη πτυχὴ τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦδιδου εἶχαν εὖρει τὸν ἐνθουσιωδέστερον ἐρμηνευτὴν τῆς ἀληθοῦς θέσεως καὶ σημασίας των. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι αἱ ἐργασίαι του ἐπὶ ὄλων τῶν κλάδων τῆς ἐπιστημονικῆς ἀπασχολήσεως—τὰ βιβλία του, αἱ μονογραφίαι, τὰ ἄρθρα καὶ τὰ συμπεράσματά του, ἦσαν καὶ εἶναι διὰ τὸν ἐπιστημονικὸν καὶ διανοούμενον κόσμον τὸ «αὐτὸς ἔφα» καὶ ἔχουν ἀδιάσειστον κύρος.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ὑπὸ τοὺς ἱεροὺς αὐτοὺς θόλους, δὲν συνήλθομεν διὰ νὰ ἀναλύσωμεν τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦδιδου, οὔτε νὰ ἐξάρωμεν ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἰκανότητα τῆς διανοητικῆς του δραστηριότητος. Ἐδῶ συνήλθομεν διὰ νὰ ἐπικοινωνήσωμεν μετὰ τὴν ἴδια τὴν ψυχὴν του. Ἄς ἀντικρύσωμεν λοιπὸν τὸν ἄνθρωπον Ξανθοῦδιδην. Ἄς προσπασθῶμεν νὰ ἐξιχνιάσωμεν τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του, τὸ πνεῦμα ποῦ τὸν ἐνεψύχωνε καὶ τὸν ἐνέπνεε, τὴν πίστιν καὶ τὰ ἰδανικά του. Αἱ ψυχικαὶ του ἀρεταὶ καὶ ἡ ἠθικὴ ἀξία εἶναι ἐκεῖναι ποῦ δίδουν τὴν ποιότητα καὶ ἀποτελοῦν τὴν οὐσίαν καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς του ἀξίας.

* * *

Θησαυρὸς ἀνεξάντλητος ἀληθινῆς σοφίας. Πλοῦτος ἀπεράντων γνώσεων παντοειδῶν. Μαζὺ του κουβεντιάζοντας μιὰν ὥραν, χωρὶς προσπάθειαν ἀπὸ μέρους τοῦ σοφοῦ Ξανθοῦδιδου καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃς ὁ ἴδιος, ἐμάθαινες περισσότερα καὶ ἀσφαλέστερα—χωνεμένα—ὅπως λέμεν, πράγματα, παρὰ ὅσα θὰ μπορούσες νὰ μάθῃς ἐπὶ ἑβδομάδας καὶ μῆνας ὀλοκλήρους ἀναφιδῶν βιβλιοθήκας καὶ φυλλομετρῶν χειρόγραφα.

Εἰς τὴν ἀπέριττον ὀμιλίαν του, ποῦ σ' ἔκανε σοφώτερον ἀπὸ τὴ μιὰ στιγμή στὴν ἄλλη, ἦτο ἀδύνατον νὰ διακρίνης ποτέ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος περιαιτολογίας. Σὰν νὰ μὴν ἦταν δικὰ του ὅσα ἔλεγε, σοῦ ἄφηνε τὴν ἐντύπωσιν, ὅτι μπορούσεν ὁ κόσμος νὰ ἔχη ὅποιαν πεποιθήσιν ἤθελε γιὰ τὴν ἀπεραντωσύνῃ τῆς πολυμαθείας του, αὐτὸς ὅμως τὴν ἠγνῶει ἀπολύτως. Κολοσσὸς πραγματικῆς σοφίας, ἀλλὰ καὶ κολοσσὸς μετριοφροσύνης, σ' ἔκανε νὰ θυμῶσαι κάθε στιγμή τῆς συνομιλίας σας τὰ ὠρμα καὶ μεστὰ στάχυα τοῦ ἀγροῦ, ποῦ κλίνουν τὴν κεφαλὴν ἀπὸ τὸ βάρος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ κούφια, ποῦ ἀνεμίζουσι τὴν κεφαλὴν τὸσον ὑψηλότερα ὅσον ἐλαφρότερα εἶναι.

Εἰς κύκλον συνομιλητῶν στὸ καφνεφεῖον ἢ τὴν λέσχην, ὅπου μετέβαιναν ὠρισμένας ὥρας γιὰ νὰ ξεκουραστῇ, ἤρθεσθετο συνήθως νὰ ἀκούῃ σιωπηλὸς· καὶ ὁσάκις παρενέβαλε τὴν παρατήρησιν ἢ τὸ ἀνέκδοτόν του αὐτὸ ἦτο πάντοτε ἐπίκαιρον καὶ ἀλατιμένον με ἄφρονον ἀττικὸν ἄλας. Πάντοτε ὅμως σὲ κάθε νότα εὐθυμῆ τῆς συζητήσεως ἦταν ἕτοιμος νὰ γελῶσῃ με τόσο ἀβίαστο, πλήρες καὶ πηγαῖο γέλιο, ὥστε σοῦ ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ἀφελοῦς καὶ ἀκάκου παιδιοῦ. Καὶ δὲν ἠπατάσο εἰς τὴν ἐκτίμησιν αὐτὴν τῆς παιδικῆς ἀφελείας καὶ βαθείας καλωσύνης τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦδιδου. Πρᾶος καὶ ἤρεμος καὶ ἄκακος πάντοτε, σὰν ἄχολο περιστέρι, δὲν ἐπίκρανε κανένα ποτέ. Δὲν ἐοτήριε τὴν ἰδικὴν του ἀνύψωσιν σὲ κανενὸς τὸν ἐξευτελισμὸν, ἕτοιμος νὰ καθοδηγήσῃ, νὰ ἐνθαρρύνῃ, νὰ βοηθῆσῃ χωρὶς ἐπιφύλαξιν τὴν ἐπιστημονικὴν—τὴν πνευματικὴν προσπάθειαν οἰουδήποτε γιὰ νὰ ἀνυψωθῇ καὶ ν' ἀναδειχθῇ.

Γιὰς ἐπιστημονικῆς ἱκανότητος καὶ πανθομολογουμένης ἀξίας, ἐκλήθη ἐπανειλημμένως νὰ καταλάβῃ ἐπιστημονικὴν ἔδραν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως θὰ ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ καταλάβῃ τοιαύτην καὶ εἰς οἰονδήποτε ξένον Πανεπιστήμιον ἂν ἤθελεν.

Τοῦ ἐδόθη λοιπὸν πολλακίς ἢ εὐκαιρία καὶ τὰς ἀνέσεις τῆς ζωῆς νὰ πολλαπλασιάσῃ μαζὺ με τὰς ἀποδοχὰς του, καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐργασίαν νὰ διευκολύνῃ με ἀφθονώτερα μέσα καὶ βιβλιοθήκας καὶ βοηθήματα, καὶ εἰς τὴν βαθεῖαν ἐπιστημονικὴν του ἀξίαν νὰ δώσῃ τὴν ἐπιφανειακὴν ἔκτασιν ποῦ τῆς ἤρμοζεν. Ὅμως σὲ κάθε σχετικὴν πρότασιν προέβαλλεν ἐπίμονον ἄρνησιν καὶ μέχρι τέλους τοῦ βίου του ἀπέφυγεν ἐπιμελῶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Ἡράκλειον. Ἐπρωτίμα νὰ δαπανᾷ ὀλόκληρον τὸν γλίσχρον ἀρχαιολογικὸν μισθὸν του, γιὰ νὰ φέρῃ ἀπ' ἔξω τὰ βοηθήματα ποῦ τοῦ ἐχρειάζοντο, παρὰ νὰ ἀφήσῃ τὰ προσφιλῆ χῶματα τῆς Κρήτης, ὅπου κάθε πτυχὴ τοῦ ἐδάφους τοῦ διηγεῖται ἐποποιίας καὶ ἡρώισμούς καὶ κάθε πέτρα τοῦ ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ξανακτίσῃ ἐπιστημονικὰ τὰ παλάτια, εἰς τὰ ὅποια εἶχε λημεριάσει ἐπὶ αἰῶνας καὶ χιλιετηρίδας ἡ δόξα καὶ ὁ πολιτισμὸς.

Γόνος παλαιᾶς οἰκογενείας ἀγωνιστῶν, ποτισμένος ὁ ἴδιος

μέ τὰ νάματα τοῦ ἰδεώδους τῆς ἐλευθέρως Κρήτης, σάν ἠτύχησε νά τήν ἰδη ἀπηλλαγμένην ἀπό τόν ξενικό ζυγό, ἐφιλοδόξησε νά τήν κάμη ἐστίαν πνευματικῆς ἀκτινοβολίας, ὅπως ἦταν καί ἄλλοτε. Καί γι' αὐτό ἀκριβῶς ἔπρεπε νά ἐξαρθῆ πρώτα καταλήλως ἢ συμβολῆ τῆς εἰς τόν παγκόσμιον πολιτισμό, νά ὑπογραμμισθῆ κάθε ὑπηρεσία τῆς εἰς τὰ ὑψηλότερα ἰδανικά τῆς ἀνθρωπότητος καί νά διαφωτισθῆ κάθε σελίδα τῆς ἱστορίας τῆς. Ὁ ἴδιος ἐδιάλεξε νά διαφωτίσῃ μέ τήν δάδα τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐρεύνης τὰς σκοτεινοτέρας περιόδους τῆς ζωῆς τῆς. Καί σάν νά προησθάνετο ὅτι ὁ πρόωρος θάνατος δέν θά τόν ἄφηνε νά πραγματοποιήσῃ τὸ πατριωτικόν ὄνειρον, πού ἀπερρόφα ὅλη τὴ θέρη καί τόν ἐνθουσιασμό τῆς ψυχῆς του, εἰργάζετο ἀδιανόπως, εἰργάζετο νύχτα καί μέρα γιά νά προφθάσῃ...

Εἰργάζετο ὄχι γιά ν' ἀποθηκεύσῃ ὑλικούς θησαυρούς, ὄχι γιά νά ἐξασφαλίσῃ ἀνέσεις καί ἀπολαύσεις. Δέν εἰργάζετο καν οὔτε γιά τὴν δόξα ὅπως τὴν ἐννοοῦν οἱ πολλοί. Εἰργάζετο ἀνυστερόβουλα χωρίς καμμιά συγκεκριμένη ἐπιδίωξη καί ὀπισθοβουλία. Εἰργάζετο γιά τὴν Πατρίδα του ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα του. Ἡ ἐργασία γιαντινὴ ἦταν καθῆκον δι' αὐτόν. Καθῆκον, διὰ τὸ ὅποιον, κατὰ τὴν ἰδικήν του βαθεῖαν πεποιθησὶν καί πίστιν, ἢ Κρήτη, ἢ Ἑλλάς δέν τοῦ χρωστοῦσαν τίποτε.

Καί ἂν ἡ δόξα, ἀκριβῶς δι' αὐτὴν του τὴν ἀνιδιοτέλειαν, ἦλθεν ἀπρόσκλητη νά στεφανώσῃ μέ τὴν ἀθάνατη δάφνη τῆς τὸ μέτωπον τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου, συνέβη καί εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὅ,τι συμβαίνει συνήθως στὴν ἀνθρώπινη ζωῆ: Ἡ δόξα στρατολογεῖ τοὺς ἐκλεκτοὺς τῆς, ὄχι μεταξὺ ἐκείνων, τῶν ὁποίων τὰ μέτωπα ρυτιδώνει ἢ ἔγνοια τῆς ἀμέσου πληρωμῆς, ἀλλὰ μεταξὺ ἐκείνων πού ἀφοσιώνονται ἀνιδιοτελῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν κάποιου ὑψηλοτέρου ἰδεώδους.

Ἡ ἀγάπη τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου πρὸς τὴν Ἑλλάδα—πρὸς τὴν Κρήτην ἰδιαιτέρως—συνεβάδιζε πρὸς τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μὲ ὄσσην θέρη καί ἀφοσίωσιν ἐγκύπτει εἰς τὴν μελέτην κάθε παραδόσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, κάθε πράγματος πού σχετίζεται μέ τὴν ἱστορία του καί τὴ ζωὴ του, κάθε λαϊκῆς ἀντιλήψεως καί ἐκφράσεως, πού ἀποκαλύπτει τὴν ψυχὴν, τὰς τάσεις καί τὰ ἰδανικά του, μέ ἄλλον τόσον καί μεγαλύτερον ζῆλον ἐπισκέπτεται τὰ ἐρημοκκλήσια καί τὰ μοναστήρια τῆς Κρήτης καί ἐρευνᾷ καί καταγράφει καί μελετᾷ τὶς ἐπιγραφάς, τὶς εἰκόνες, τοὺς ρυθμούς, κάθε τι πού συνδέεται μετὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις καί τὰς χριστιανικὰς ἀντιλήψεις τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Ἡ «Χριστιανικὴ Κρήτη», τὸ γνωστὸν περιοδικόν, εἶναι τὸ ἀθάνατον μνημεῖον τῆς προσπαθείας αὐτῆς τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου. Ἀπηλλαγμένος ἀπὸ κάθε στενόκαρδο φανατισμὸ καί δεισιδαιμονία ἦταν θρησκόληπτος κατὰ τὸν ἰδικόν του τρόπον. Πραγματικὸς χριστιανὸς εἰς τὰ αἰσθήματα καί τὰς πράξεις, ἐφαίνετο ἐξωτερι-

κῶς ἀπαθῆς καὶ ἀδιάφορος, ἀπλούστατα διότι ὄλων τῶν ἐνεργειῶν του τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν ἦταν τὸ ἀνεπιτήδευτον, διότι ἀπέφευγεν ἐκ συστήματος κάθε ἐξωτερικὴν ἐπίδειξιν.

* * *

Ἴδου ἐν ἀτελεστάτῃ σκιαγραφίᾳ τὸ βάθος τῆς ψυχῆς, ἡ προσωπικότης τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου. Προσωπικότης σύμμετρος καὶ ἰσορροπημένη, πού εὐρίσκεται πολὺ πλησιέστερα πρὸς ἐκεῖνο πού λέγεται συνήθως μεγαλοφυΐα, παρά ἡ τερατώδης ὑπεροχὴ μιᾶς οἰασθῆποτε ἱκανότητος εἰς βάρος ἄλλων ψυχικῶν δυνάμεων. Σύνθεσις ἄρμονικὴ, ἀπὸ ἐκεῖνες πού περνοῦν πολλὰς φορές αἰῶνες ὀλόκληροι γιὰ νὰ φιλοτεχνηθοῦν εἰς τὰ μυστηριώδη καὶ ἀνεξερεύνητα ἐργαστήρια τῶν σπλάγχων μιᾶς ὀλοκλήρου κοινωνίας...

Ποῖος δὲν βλέπει, ποῖος δὲν αἰσθάνεται εἰς τὸ ἀντίκρουσμα τῆς προσωπικότητος αὐτῆς, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ του ὑπεροχὴ καὶ ἡ συγγραφικὴ του δραστηριότης καὶ ἡ ἄλλη ἐπίδοσις εἰς τὸ στάδιον τῆς ἐρεύνης καὶ τῆς μελέτης καὶ ἡ ἀπέραντος πολυμάθεια καὶ σοφία του κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν τάσεων καὶ τῶν ἰδανικῶν τῆς ψυχῆς του καὶ ὅτι αὐτὲς εὐρίσκουν τὴν πραγματικὴν ἀξίαν τῶν μόνον ὅταν τεθοῦν ἐπὶ τῆς βάσεως τῶν πνευματικῶν του ἀρετῶν;

Γεγονὸς εἶναι, δυστυχῶς, ὅτι ἡ γενεὰ μας ὀλίγον ἐκτιμᾷ καὶ τὴν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὰ ἀνώτερα ἰδανικά, καὶ τὴν πραότητα καὶ καλωσύνην τοῦ χαρακτηῖρος καὶ τὴν μετριοφροσύνην τῆς πραγματικῆς ἀξίας καὶ τὴν ἀνιδιοτέλειαν εἰς τὰς ὑψηλότερας ἐπιδιώξεις. Ἐκτιμᾷ περισσότερον τὴν ἄμεσον πληρωμὴν σὲ κάθε τῆς προσπάθειας καὶ γι' αὐτὸ πολὺ ὀλίγ' ἀπὸ τὰ ἔργα τῆς καὶ ἀκόμη ὀλιγώτερ' ἀπὸ τὰ τέκνα τῆς ἀντέχουν εἰς τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Καὶ δὲν θὰ ξεχάσω ποτὲ τὸ βαθὺ παράπονον τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου, ὅτι δὲν εὐρισκόνταν ἕνας νέος συμπολίτης του νὰ μνησθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιον εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀφοσιώσεως εἰς τὴν ἐπιστήμην, διὰ νὰ τὸν διαδεχθῆ. Καὶ ἔφυγε χωρὶς νὰ τὸν συναντήσῃ.

Καὶ ὅμως ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν καὶ τὴν πραγματικὴν ἀθανασίαν εἶναι ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον μὲ ὄλον τὸν ὄγκον τῆς μεγάλης, τῆς ἀκαταλύτου καὶ αἰωνίας πλέον προσωπικότητός του, ὑποδεικνύει ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης. Ὅπως τὸ φῶς τὸ φυσικὸ, τὸ ἀντικρῦζομεν κατ' ἀρχὰς στὶς ὑψηλὰς κορφάς, πού πρωτορροδίζουν μὲ τίς ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου, ἔτσι ἀπαράλλακτα καὶ τὸ φῶς τῶν αἰώνιων ἀληθειῶν, τοῦ Θεοῦ τὸ φῶς, θὰ τὸ εὐρωμεν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ζωὴν καὶ τὰ ἔργα τῶν μεγάλων τέκνων τοῦ κάθε λαοῦ.

Λαεὶ τῆς Κρήτης καὶ ἰδιαίτατα τοῦ Ἡρακλείου, μὴν ἀποστρέψῃς τὸ βλέμμα σου ποτὲ ἀπὸ τὴν μορφήν τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου. Θὰ σὲ βοηθήσῃ νὰ ζήσης καὶ νὰ μεγαλοουργήσης πάλιν.

ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ

ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΤΟΜΩΝ

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ & ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

Προκειμένου κατά την Κυριακήν 26ην Μαΐου 1940 νά ἐκδηλωθῆ πανηγυρικῶς ἡ ὀφειλομένη τιμὴ εἰς δύο ὑπέροχα τοῦ Ἑρακλείου τέκνα, τοὺς παγκοσμίου κύρους ἀρχαιολόγους καὶ ἰδρυτὰς τοῦ Μουσείου τῆς πόλεώς μας, Στέφανον Ξανθουδίδην καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκην, θά τηρηθῆ τὸ κάτωθι πρόγραμμα:

10 π. μ. — Ἐρησκευτικὸν Μνημόσυνον ἐν τῷ Ἱ. Ναῶ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ ὑφ' ὀλοκλήρου τοῦ Κλήρου, χοροστατοῦντος τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κρήτης.

11 π. μ. — Ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν ἐν τῷ Μουσείῳ. Προσλαλιὰ τοῦ Δημάρχου κ. ΜΗΝΑ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, ἀποκάλυψις προτομῶν, κατάθεσις στεφάνων.

6 μ. μ. — Ἐν τῇ αἰθούσῃ ΝΤΟΡΕ φιλολογικὸν μνημόσυνον με ὀμιλητὰς τοὺς κ. κ. Μ. Πλεύρην, Ν. Πλάτωνα καὶ κ. Demangel Διευθυντὴν τῆς Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.

Ἐν Ἑρακλείῳ τῇ 24 Μαΐου 1940

Διὰ τὴν Ὀργανωτικὴν Ἐπιτροπὴν

Ο ΔΗΜΑΡΧΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΜΗΝΑΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

Ἐν Ἀθήναις τῆ 22 Ἀπριλίου 1940

Φίλε Κ^ε Δήμαρχε,

Ἔλαβον τὴν ὑμετέραν πρόσκλησιν διὰ τὸ μνημό-
συνον τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζη-
δάκη τῆς 25 Μαΐου καὶ σὰς εὐχαριστῶ θερμῶς.

Λυποῦμαι πολὺ, διότι δὲν δύναμαι νὰ παραστῶ
εἰς τὸ μνημόσυνον αὐτὸ τῶν δύο ἀειμνήστων ἀρχαιο-
λόγων, διότι ἡ συνεχῆ παρακολούθησις τῶν ἐξωτε-
ρικῶν ζητημάτων δὲν μοῦ ἐπιτρέπει τὴν ἀπομάκρυν-
σιν ἐξ Ἀθηνῶν.

Συγχαίρω πάντως τὸν Δῆμον Ἡρακλείου διὰ τὴν
εὐγενῆ σκέψιν, τὴν ὁποῖαν ἔσχεν, ὅπως τονίση, εἰς
παράδειγμα τῆς σημερινῆς γενεᾶς, τὴν πεφωτισμένην
ἐργασίαν καὶ πατριωτικὴν ἐνέργειαν τῶν δύο τούτων
ὑπερόχων τέκνων τοῦ Ἡρακλείου.

Μετὰ φιλικῶν αἰσθημάτων
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΤΑΞΑΣ

Χανιά τῆ 26 Μαΐου 1940

Κύριε Δήμαρχε,

Παρακαλῶ νά διαβιβάσητε εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων Στεφάνου Ξανθοῦδιδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη τὴν λύπην μου, διότι δὲν μοῦ ἐπέτρεψαν σοβαραὶ ἀσχολίαι νά παραστῶ προσωπικῶς καὶ ἀποτίσω φόρον τιμῆς πρὸς τὰ ἐξαιρετικὰ τῆς Κρήτης μας τέκνα.

Αἱ πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαι των, ἢ πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἀφοσίωσις των καὶ ὁ ἐν τῇ Κοινωνίᾳ ἐνάρετος βίος των θὰ ἀποτελέσουν φωτεινὰ παραδείγματα διὰ τὰς ἐπερχομένας γενεάς.

Μετὰ τιμῆς ὑμέτερος
ΜΠΟΤΗΣ ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

ΥΠΟΥΡΓΟΣ
ΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ

*Αθήναι 16 Μαΐου 1940

*Αριθ. 1982

Φίλε κ. Δήμαρχε,

"Ελαβον την πρόσκλησιν σας ὅπως παραστῶ εἰς τὸ μνημόσυνον τῶν δύο ὑπερόχων τέκνων τοῦ Ἡρακλείου, τῶν ἀειμνήστων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, ὡς καὶ εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν αὐτῶν.

Σὰς βεβαιῶ ὅτι λυποῦμαι βαθύτατα διὰ τὴν ἀδυναμίαν μου νὰ παραστῶ κατὰ τὸ μνημόσυνον καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια, λόγῳ τοῦ ὅτι εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον ν' ἀπουσιάσω ἐξ Ἀθηνῶν.

Θέλω νὰ πιστεύετε καὶ ὑμεῖς προσωπικῶς καὶ οἱ φίλοι Κρήτες, πρὸς οὓς ἄλλωστε γνωστὴ ἢ ἰδιαιτέρα μου στοργή, ὅτι οὐσιαστικῶς δὲν ἀπουσιάζω ἀπὸ τὸ μνημόσυνον καὶ ὅτι ἡ ψυχὴ μου καὶ ἡ σκέψις μου θὰ εὐρίσκωνται ἐκεῖ εἰς τὴν ἱεράν γῆν, τὴν ὁποῖαν ἐτίμησαν καὶ ἡ ὁποία σήμερον τοὺς τιμᾶ, ὅπως συνηθίζουν οἱ Κρήτες νὰ τιμοῦν κάθε ἐπιστήμονα.

Τοῦτο εἶναι ἄλλωστε πρᾶγμα σὺνηθες διὰ τὴν Κρήτην, διότι κατ' ἐμὲ δὲν ὑπάρχει διάκρισις μεταξὺ Κρητῶν, οὐδὲ διαβάθμισις ὡς πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ καθήκοντος ἔναντι τῆς Μεγαλονήσου, τῆς πίστεως ὡς πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἀποστολήν, τὰς θυσίας ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας της, τὴν ἀγάπην πρὸς πᾶν Ἑλληνικόν, τὴν αὐτοθυσίαν διὰ πᾶν Ἑλληνικόν.

Παρακαλῶ, Κύριε Δήμαρχε, νὰ πιστεύετε ἀπολύτως, ὅτι ὄχι μόνον κατὰ τὴν τέλει τοῦ μνημοσύνου καὶ τὴν ἀναγνώρισιν πράξεων Κρητῶν εἶμαι ἐκεῖ, ἀλλὰ εὐρίσκομαι πάντοτε, ὡς πρὸς ἰδιαιτέραν μου πατρίδα, πάντοτε ὡς Κρῆς μεταξὺ Κρητῶν, ὡς συμπατριώτης μεταξὺ πατριωτῶν, ὡς ἀγωνιστὴς μεταξὺ ἀγωνιστῶν.

Παρακαλῶ, Κύριε Δήμαρχε, ὅπως δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῶν πλέον φιλικῶν αἰσθημάτων.

*Υμέτερος

Κ. ΚΟΤΖΙΑΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ & ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Μαΐου 1940

ΑΡΙΘ. { ΠΡΩΤ. 41790|2099
ΔΙΕΚΠ. 1770

ΠΡΟΣ

Τὸν κ. Δήμαρχον Ἡρακλείου—Κρήτης

Ἐχων ὑπ' ὄψει τὴν ὑμετέραν πρόσκλησιν εἰς τὴν γενησομένην πνευματικὴν ἑορτὴν εἰς μνήμην τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, καθ' ἣν θὰ γίνουσι καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς των, παρακαλῶ ὑμᾶς, ὅπως γνωρίσητε εἰς τὴν Ὀργανωτικὴν Ἐπιτροπὴν, ὅτι, παρ' ὅλην τὴν ἐπιθυμίαν μου νὰ μετάσχω τῆς ἐν λόγῳ τελετῆς, δυστυχῶς δὲν δύναμαι νὰ παροιστῶ κατ' αὐτήν, νὰ διαβιβάσητε δὲ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας καὶ τὰ ἐγκάρδια συγχαρητήριά μου, διὰ τὴν πρωτοβουλίαν, ἣν ἔσχε διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς περὶ ἧς πρόκειται ἑορτῆς πρὸς τιμὴν τῶν σκαπανέων τῶν γραμμάτων καὶ ἐπιστημῶν.

Ὁ Ὑφυπουργὸς
Ν. Σ Π Ε Ν Τ Ζ Α Σ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Ἀριθ. 3591

ΕΦΟΡΟΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ—ΚΡΗΤΗΣ

Παραγγέλλομεν ἀντιπροσωπεύσητε ἡμᾶς εἰς ἑορτὴν ἀποκαλυπτηρίων προτομῶν Ξανθουδίδου καὶ Χατζηδάκη.

Ὑφυπουργὸς ΣΠΕΝΤΖΑΣ

Ἄριθ. Πρωτ. 396

ΠΡΟΣ

Τὸν κ. Δήμαρχον Ἡρακλείου

Κρήτην

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν πρὸς Ὑμᾶς τὴν λήψιν τῆς ἀπὸ 15ης παρελθόντος μηνὸς προσκλήσεως, ὅπως παραστῶμεν εἰς τὰ ἐπίσημα μνημόσυνα καὶ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, τελεσθησομένων κατὰ τὴν 26ην τρέχοντος μηνὸς παρ' Ὑμῖν καὶ νὰ εὐχαριστήσωμεν Ὑμᾶς καὶ τὴν Ἐπιτροπὴν διὰ τὴν εὐγενῆ σας ταύτην πρόσκλησιν.

Ἄδυνατοῦντες, διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν καὶ τοῦ Κοινοτικοῦ Συμβουλίου, νὰ παρευρεθῶμεν εἰς τὴν ἐν λόγω τελετὴν, ἀποστέλλομεν τὸ συνημμένον ψήφισμα τοῦ καθ' ἡμᾶς Κοινοτικοῦ Συμβουλίου καὶ παρακαλοῦμεν θερμῶς, ὅπως μερμνήσητε διὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τούτου, κατὰ τὴν τελετὴν.

Μετὰ τῶν θερμότερων εὐχαριστιῶν καὶ ἐξαιρέτου τιμῆς.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος
ΙΑΚΩΒΟΣ ΑΡΜΕΝΗΣ

ΑΡΙΘ. ΠΡΑΞΕΩΣ 456

Τὸ Κοινοτικὸν Συμβούλιον Μήλου, συνελθὼν τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου αὐτοῦ εἰς ἕκτακτον συνεδρίασιν σήμερον, 2αν Μαΐου 1940 καὶ ἀκοῦσαν τούτου, ἀνακοινώσαντος τὴν ἀπὸ 15ης Ἀπριλίου ἐ. ἔ. ἐπιστολὴν τοῦ κ. Δημάρχου Ἡρακλείου, δι' ἧς

προσκαλείται ἵνα συμμετάσχη εἰς τὴν ἐν Ἡρακλείῳ τὴν 26ην τρέχοντος μηνὸς τελετὴν τῶν ἐπισημῶν μνημοσύνων καὶ ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων σοφῶν ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη

Ἀποφασίζει ἵνα,

1) Ἀνεφίκτου οὐσῆς τῆς προσωπικῆς ἐκ μέρους τῆς Κοινότητος μετοχῆς εἰς τὴν ἄνω τελετὴν, ἐκφρασθῆ διὰ τοῦ παρόντος ἐκ μέρους τοῦ κοινού τῆς Μήλου, ὁ ὀφειλόμενος εἰς τὴν μνήμην τῶν δι' οὓς τὰ μνημόσυνα σεβασμός, διὰ τὸν ἀκάματον ζῆλον καὶ τοὺς πολυετεῖς μόχθους αὐτῶν, εἰς τὴν ἀποκάλυψιν καὶ διάσωσιν τῶν πολυτίμων λειψάνων τοῦ Ἀρχαίου Κρητικοῦ πολιτισμοῦ, ἀποτελεσάντων τὸν πυρῆνα τοῦ παγκοσμίου σήμερον φήμης ἀρχαιολογικοῦ τοῦ Ἡρακλείου Μουσείου.

2) Ἐκφρασθῶσι τὰ ὀφειλόμενα συγχαρητήρια εἰς τε τὸν κ. Δήμαρχον Ἡρακλείου καὶ τοὺς σχόντας τὴν πρωτοβουλίαν νὰ τιμῶσιν οὕτως ἐπαξίως τὴν μνήμην τῶν σοφῶν ἐπιστημόνων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη τέκνου τῆς Μήλου, ἀνδρῶν ὧν ἡ ἐν τε τῇ Ἀρχαιολογίᾳ καὶ τῇ Ἱστορίᾳ ἐπιστημονικὴ δράσις τιμὴν, διὰ τε τὴν Κρήτην ἰδιαιτέρως καὶ γενικῶς τὴν Ἑλλάδα, Ἐθνικὴν ἀπετέλεσεν.

3) Παρακληθῆ ὁ κ. Δήμαρχος Ἡρακλείου ἵνα μεριμνήσῃ διὰ τὴν κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν μνημοσύνων δημοσίᾳ τοῦ παρόντος ἀνάγνωσιν.

Ὁ Πρόεδρος
ΙΑΚ. ΑΡΜΕΝΗΣ

Τὰ Μέλη
ΑΡ. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ
ΚΩΝ. ΑΦΕΝΤΑΚΗΣ
ΙΩΑΝ. ΜΩΡΑΓΙΤΗΣ
ΙΩΑΝ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ
ΧΡΙΣΤ. ΠΑΓΩΝΗΣ

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον
Μήλος αὐθημερόν

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος
ΙΑΚ. ΑΡΜΕΝΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΑΒΔΟΥ ΠΕΔΙΑΔΟΣ

Ἄριθ. } Πρωτ. 199
 } Διεκ.

ΠΡΟΣ

Τὸν Κύριον Δήμαρχον Ἡρακλείου

Εἰς Ἡράκλειον

Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' αναφέρω Ὑμῖν εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 15-4-40 ἐγγράφου ὑμῶν, ὅτι κατὰ τὴν 26-5-40, ὅτε θὰ γίνουσι τ' ἀποκαλυπτῆρια τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθοῦ καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη ἐν Ἡρακλείῳ, εἰς παραυρεθῶμεν εἰς τὴν σχετικὴν τελετὴν.

Ἐν Ἀβδοῦ τῇ 7 Μαΐου 1940

Ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητος
Δ. ΓΟΥΒΙΑΝΑΚΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΕΡΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΡΚΑΔΙΑΣ

Ἐν Ἁγ. Δέκα τῆ 10 Ἀπριλίου 1940

Ἄριθ. } Πρωτ. 267
 } Διεκτ. 139

ΠΡΟΣ

Τὴν Ἐρίτιμον Ἐπιτροπὴν διὰ τὴν ἐπιτέλειαν ἐπι-
σήμου μνημοσύνου καὶ ἀποκαλυπτηρίων τῶν Προ-
τομῶν ἀειμνήστων Ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξαν-
θουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη.

Εἰς Ἡράκλειον

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 15 Ἀπριλίου
ἐ. ἔτ. καὶ πρὸς ἡμᾶς εὐγενοῦς προσκλήσεως ὑμῶν,
διὰ τὴν συμμετοχὴν μας, εἰς τὸ ἐπίσημον μνημόσυνον
καὶ ἀποκαλυπτήρια τῶν Προτομῶν τῶν ἀειμνήστων
Ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ
Χατζηδάκη, τὸ μὲν ἐπαινοῦμεν καὶ εὐλογοῦμεν ὑμᾶς,
τὸ δὲ γνωρίζομεν, ὅτι πάνυ προθύμως καὶ εὐχαρί-
στως θὰ προσπαθήσωμεν νὰ συμμετάσχωμεν τῆς Παγ-
κρητίου καὶ Ἐθνικῆς πνευματικῆς ταύτης ἑορτῆς.

Ἐπὶ τούτοις διατελοῦμεν
Μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς καὶ ὑπολήψεως
Διάπυρος πρὸς τὸν Θεόν Εὐχέτης

† Ὁ Ἐπίσκοπος Ἀρκαδίας

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ

ΠΡΟΣ

Τὴν Ἐπιτροπὴν ἐπὶ τῆς τελέσεως μνημοσύνου κ. λ.
τῶν ἀειμνήστων Ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθο-
δίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη.

Ἀγαπητέ μοι Κύριε Δήμαρχε,

Εὐχαριστῶν ἐγκαρδίως διὰ τὴν τιμητικὴν πρόσ-
κλησιν Ὑμῶν τῆς 15ης Ἀπριλίου ἐ. ἔ., ὅπως παραστῶ
τὴν 26ην Μαΐου, κατὰ τὴν τέλεισιν τῶν ἐπισημῶν μνη-
μοσύνων τῶν ἄνω ἀξίων τέκνων τοῦ Ἑρακλείου καὶ
τῆς Πατρίδος, κορυφαίων Ἐπιστημόνων, καὶ ἐμοὶ ἀγα-
πητῶν καὶ ἀλησμονήτων φίλων, λυποῦμαι, διότι θὰ
στερηθῶ τοιαύτης εὐχαριστήσεως καὶ τιμῆς, ἔνεκα
ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, ἀνεξαρτήτων τῆς θελή-
σεως καὶ τοῦ μυχαιτάτου πρὸς τοῦτο πόθου μου.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, μετέχων νοερῶς τῶν τελε-
σθησομένων, συγχαίρω θερμότατα τοῖς πρωτοβού-
λοις καὶ πρωτεργάταις τῶν ἐπαξίων τιμῶν πρὸς τοὺς
ἀθανάτους ἐπιστήμονας, διὰ τῶν ὁποίων ἐμπράκτως
ἀποδεικνύετε, ὅτι εἴσθε ἀντάξιοι πνευματικοὶ ἡγέται
τοῦ τόπου, ὁ ὁποῖος γεννᾷ τοιοῦτους μεγάλους ἄν-
δρας.

Μετ' εὐχαριστιῶν, εὐχῶν καὶ ἐκτιμῆσεως πρὸς
Ὑμᾶς καὶ τὰ λοιπὰ ἀξιότιμα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἐμέτερος

† Ο ΠΕΤΡΑΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ

Ἀγαπητέ μοι Κύριε Δήμαρχε,

Δυστυχῶς παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν μου δὲν θὰ δυνηθῶ νὰ παρευρεθῶ εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν τῶν ἀοιδίμων καὶ μακαριστῶν Ξανθοῦδίδου καὶ Χατζιδάκη διὰ λόγους ὑπηρεσίας. Παρακαλῶ θερμῶς ὅπως μὴ θεωρηθῇ τοῦτο ὡς ἔλλειψις ἐκ μέρους μου πρὸς τοὺς ὑπερόχους ἄνδρας σεβασμοῦ καὶ ἐκτιμήσεως.

Ἐπίσης παρακαλῶ ὅπως ἐκπροσωπηθῶ ὑφ' ὑμῶν κατὰ τὴν ἐκδήλωσιν καὶ ἀπονομῆν τῶν ὀφειλομένων τιμῶν πρὸς τοὺς ἀοιδίμους ἄνδρας

Μετὰ τιμῆς καὶ ἀγάπης
† Ο ΛΑΜΠΗΣ ΚΑΙ ΣΦΑΚΙΩΝ
ΕΥΜΕΝΙΟΣ

Η V ΜΕΡΑΡΧΙΑ

ΠΡΟΣ

Τὸν κ. Δήμαρχον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον

Ἐχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω τὴν ληψὶν τῆς ἀπὸ 18ης τρέχοντος μηνὸς προσκλήσεως, ὅπως παραστῶ εἰς τὰ αὐτόθι τελεσθησόμενα μνημόσυνα τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων συμπατριωτῶν Ὑμῶν Στεφάνου Ξανθοῦδιδου καὶ Ἰωσήφ Χατζιδάκη, ὡς καὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν αὐτῶν, ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο συγκροτηθείσης ἐπιτροπῆς, πλὴν, λόγῳ ὑπηρεσιακῶν ἀναγκῶν, καθίσταται ἀπολύτως ἀδύνατος ἡ ἀπομάκρυνσίς μου ἐκ τῆς ἔδρας τῆς Μερραρχίας.

Δραττόμενος τῆς εὐκαιρίας ταύτης εὐχαριστῶ θεομότατα διὰ τὴν πρόσκλησιν καὶ συγχαίρω ὑμᾶς καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐορτῆς, ἣτις παραδίδει τοὺς ἐξόχους ιούτους ἐπιστήμονας εἰς τὴν ἀθανασίαν καὶ φρονηματίζει τοὺς μεταγενεστέρους, ὥστε νὰ φανῶσιν ἀντάξιοι τούτων καὶ τῶν προσδοκιῶν τῆς πατρίδος καὶ τῆς Κοινωνίας, εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν.

Χανιά τῇ 23 Μαΐου 1940

Γ. ΠΑΠΑΣΤΕΡΓΙΟΥ

^{*}Υποστράτηγος

Ἄριθ. Πρωτ. 14643

ΕΠΕΙΓΟΝ

ΠΡΟΣ

Τὸν Σεβασμιώτατον Μητροπολίτην
Κρήτης κ. Τιμόθεον

Εἰς Ἡράκλειον

Σεβασμιώτατε,

Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν μὴ δυναμένη νὰ ἀποστεί-
λῃ ἀντιπρόσωπον αὐτῆς κατὰ τὰ τελεσθησόμενα μνη-
μόσυνα τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξαν-
θουδίδου, ἀντεπιπέλλοντος αὐτῆς μέλους, καὶ Ἰωσήφ
Χατζηδάκη, ἔχει τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσῃ ὑμᾶς ὅπως
εὐαρεστούμενος ἐκπροσωπήσῃτε αὐτὴν καὶ καταθέ-
σῃτε στεφάνους δάφνης δι' ἑκάτερον αὐτῶν, μὴ ὑπερ-
βαίνοντα κατὰ διάμετρον τὰ 50/00 τοῦ μέτρου μετὰ
τῶν ἀπαραιτήτων ταινιῶν χρώματος ἰώδους.

Ἐλπίζοντες ὅτι θὰ ἀποδεχθῆτε τὴν παράκλησιν
ταύτην τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐκφράζομεν ὑμῖν τὰς
εὐχαριστίας αὐτῆς καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως ἀποστεί-
λῃτε ἡμῖν ἐν καιρῷ σημεῖωμα τῶν δαπανηθησομένων,
ἵνα μεριμνήσωμεν διὰ τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν.

Μετὰ σεβασμοῦ καὶ τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος
ΜΑΡΙΝΟΣ ΓΕΡΟΥΛΑΝΟΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
ΓΕΩΡ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ

Κοινοποίησης

κ. Δήμαρχον Ἡρακλείου

Εἰς Ἡράκλειον

Ἐν Ἀθήναις τῆ 22-4-1940

Ἀξιότιμε Κύριε Δήμαρχε,

Εὐχαριστῶ ὑμᾶς θερμῶς διὰ τὴν εὐγενῆ πρός κλησιν ὅπως συμμετάσχω εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν τῶν Σ Ξανθουδίδου καὶ Ι. Χατζηδάκη, ἀλλὰ λυποῦμαι βαθύτατα διότι λόγω τῶν ἐκ τῶν καθηκόντων μου ὑποχρεώσεων δὲν δύναμαι νὰ ἀπουσιάσω τῶν Ἀθηνῶν.

Δεχθῆτε ἐπὶ τούτοις, ἀξιότιμε Κύριε Δήμαρχε, τὴν ἔκφρασιν τῶν διακεκριμένων αἰσθημάτων μεθ' ὧν διατελῶ.

Ὁ Πρύτανις Γ. Θ. ΦΩΤΕΙΝΟΣ

Ἀξιότιμον Κύριον
Δήμαρχον Ἡρακλείου

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

*Αριθ. 11433|5351

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ—ΚΡΗΤΗΣ

Παρακαλοῦμεν ὅπως εὐαρεστούμενοι ἀντιπροσωπεύσητε Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἑορτὴν ἀποκαλυπτηρίων προτομῶν Ξανθουδίδου—Χατζηδάκη καταθέτοντες δύο στεφάνους δάφνης τῶν ὁποίων δαπάνην παρακαλοῦμεν γνωρίσητε ἡμῖν.

Πρύτανις ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΩΤΕΙΝΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ

Ἐν Θεσσαλονίκῃ τῇ 10 Μαΐου 1940

Ἀριθ. Πρωτ. 5845

ΠΡΟΣ

Τὸν κ. Δήμαρχον Ἡρακλείου

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 15 Ἀπριλίου ἐ. ἔ. ὑμετέρας προσκλήσεως, ἔχομεν τὴν τιμὴν ν' ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν, ὅτι ἡ Σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου κατὰ τὴν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 8ης τρέχοντος μηνὸς ὤρισεν τὸν ὁμότιμον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Νικόλ. Παπαδάκην, ὅπως ἐκπροσωπήσῃ τὸ καθ' ἡμᾶς Πανεπιστήμιον εἰς τὰ τελεσθησόμενα κατὰ τὴν 26ην τρέχοντος μηνὸς ἐπίσημα μνημόσυνα τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ τ' ἀποκαλυπτῆρια τῶν προτομῶν αὐτῶν.

Μετὰ τιμῆς
Ὁ Πρύτανης
Α. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΤΑΙΡΕΙΑ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ - ΛΕΜΗΣΟΥ 12

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαΐου 1940

Ἄριθ. 1122.

Ἀξιότιμε Κύριε,

Τὸ Δ. Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας ἡμῶν λομβάνει τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσῃ ὑμᾶς, ὅπως, εὐαρεστούμενος, ἀντιπροσωπεύσῃτε αὐτὴν κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν τῶν δύο ἐξόχων τῆς Κρήτης τέκνων, Ἰωσήφ Χατζιδάκη καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου, τὰ γενησόμενα ἐν Ἡρακλείῳ κατὰ τὴν 26ην φθίνοντος.

Ἡ Ἑταιρεία ἡμῶν χαίρει ἰδιαίτερος, διότι οὕτω τιμᾶται ἡ μνήμη ἀνδρῶν, οἵτινες ἐν χαλεποῖς καιροῖς ἐφρόντισαν οὐ μόνον νὰ περισυλλέξωσιν ὅ,τι περιεσώθη ἐκ τῆς φθορᾶς τῶν αἰώνων, συντελέσαντες εἰς τὴν ἴδρυσιν καὶ τὸν πλουτισμὸν τοῦ μοναδικοῦ μουσείου τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν σοφῶν αὐτῶν μελετῶν καὶ ἐρευνῶν διεσαφήνισαν πολλὰ σημεῖα τῆς Μινωικῆς περιόδου καὶ τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Καὶ εἶναι ἡ χαρὰ καὶ ὑπερηφάνειά της ἔτι μείζων, διότι ὁ ἕτερος τῶν τιμωμένων, ὁ Στέφανος Ξανθουδίδης, λίαν ἐπιτυχῶς κατέγινε καὶ περὶ τὴν ἔρευναν τῆς Βυζαντινῆς περιόδου, γενναίαν διὰ τῶν ἐργασιῶν αὐτοῦ συμβολὴν παρασχὼν εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ σπουδαίου τούτου τμήματος τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας.

Παρακαλοῦντες, ἵνα εἰς τὴν ἀξιότιμον ἐπὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων Ἐπιτροπὴν καταστήσῃτε γνωστὴν τὴν δι' ὑμῶν συμμετοχὴν τῆς ἡμετέρας Ἑταιρείας εἰς τὴν σεμνὴν τελετὴν καὶ εὐχαριστοῦντες θερμῶς,

Διατελοῦμεν μετὰ πολλῆς τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος
Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Φ. ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

Ἄριθ. 2109

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

ΜΗΝΑΝ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΝ ΔΗΜΑΡΧΟΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ—ΚΡΗΤΗΣ

Ἑταιρεία Βυζαντινῶν Σπουδῶν μετέχουσα ὁλοψύχως ἑορτασμοῦ ἀποκαλυπτηρίων ὤρισεν ἀντιπρόσωπόν της κύριον Πλάτωνα.

Πρόεδρος Ἑταιρείας Κ. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαΐου 1940

Ἄριθ. Πρωτ. 218

Κύριον

Δήμαρχον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον—Κρήτης

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν Ὑμῖν ὅτι τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀνέθηκεν εἰς τὸν αὐτόθι Ἐφορον Ἀρχαιοτήτων κ. Νικόλαον Πλάτωνα, ὅπως ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν Ἐταιρείαν κατὰ τὴν τελετὴν τῶν μνημοσύνων τῶν δύο ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων, συνεργατῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, τὴν τελεσθησομένην τὴν προσεχῆ Κυριακὴν 26 λήγοντος μηνὸς ἐν Ἡρακλείῳ.

Μετά τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος
Α. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

21 Mai 1940

LE DIRECTEUR

Monsieur le Démarque,

Je m'excuse de n'avoir pu répondre plutôt à l'aimable invitation que vous m'avez adressé, ainsi que la Commission du monument, pour me demander d'assister à l'inauguration des bustes des deux grands archéologues crétois.

Comme vous l'a appris mon télégramme je compte arriver dimanche matin par le bateau d'Athènes; j'espère que ce sera assez tôt pour la cérémonie, dont je ne sais pas l'heure. J'espère pouvoir prendre la parole et rappeler en quelques mots, si vous le permettez, la reconnaissance de la France pour vos deux grands historiens. Je ne parlerai qu'une dizaine de minutes.

Veuillez agréer Monsieur le Demarque, en attendant le plaisir et l'honneur de faire votre connaissance, l'assurance de ma considération la plus distinguée et de mon entier dévouement,

R. DEMANGEL

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΚΡΗΤΗΣ

Ευχαρίστως συμμετάσχω έορτής, Γράφω ταχυδρομικώς.

ΝΤΕΜΑΝΖΕΛ

Διευθυντής Γαλλικής Σχολής

BRITISH SCHOOL OF ARCHAEOLOGY

52, ODOS SPEUSIPPOU,
ATHENS,
GREECE.

19 Ἀπριλίου 1940

ΠΡΟΣ

τὸν Δήμαρχον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον

Κύριε Δήμαρχε,

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 15 τρέχ. ἐπιστολῆς σας, μετὰ λύπης μου γνωρίζω ὅτι, παρὰ τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν μου δὲν θὰ μοὶ καταστῇ δυνατόν, λόγῳ τῶν σημερινῶν καθηκόντων μου, νὰ παραστῶ εἰς τὴν τελετὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων καὶ μεγάλων ἐπιστημόνων Στεφάνου Ξανθοῦδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζιδάκη. Νοερῶς θὰ παρακολουθήσω τὴν πνευματικὴν ἑορτὴν τῆς 26 προσεχοῦς Μαΐου.

Διὰ τὴν προσγενομένην μοι τιμὴν, κύριε Δήμαρχε, ὑποβάλλω τὰς θερμὰς εὐχαριστίας μου τόσοσιν εἰς Ὑμᾶς ὅσον καὶ εἰς τὴν καθ' ὑμᾶς Ἐπιτροπὴν.

Μετὰ τιμῆς
S. M. JOUNG Διευθυντῆς

Ἄριθ. 613

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΚΡΗΤΗΣ

Παρεκάλεσα Πρόξενον Ἰταλίας στὸ Ἡράκλειον
νὰ ἀντιπροσωπεύσῃ Ἰταλικὴν Ἀρχαιολογικὴν Σχολὴν
στὴν τελετὴν τῆς 26 Μαΐου. Εὐχαριστήρια χαιρετί-
σματα.

LIBERTINI

Διευθυντῆς

Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς

R. AGENZIA CONSOLARE D' ITALIA

IN CANDIA (CRETA)

Nº 96

Candia addi 23 Mai 1940

OGGETTO: Commémoration des Archéologues
Xanthoudidis e Chatzidakis

Monsieur le Maire,

Le Directeur de la Mission Archéologique Italiane d' Athènes, Monsieur Guido LIBERTINI, me charge de Vous exprimer en même temps que ses remerciements pour l' invitation que Vous avez bien voulu lui adresser à l' occasion de la commémoration des très regrettés archéologues XANTHOUDIDIS et CHATZIDAKIS, ses regrets de ne pouvoir y assister pour des raisons indépendantes de sa volonté.

L' Agent Consulaire d' Italie
P. G. CORPI

MAIRIE DE CANDIE

EN VILLE

AMERICAN SCHOOL
OF CLASSICAL STUDIES
AT ATHENS

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Μαΐου 1940

ΠΡΟΣ

τὴν Ἐπιτροπὴν Ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν
Ξανθοῦδιδου καὶ Χατζηδάκη, Δῆμον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 19ης τρέχοντος ὑμετέρας
προσκλήσεως σπεύδω νὰ σᾶς πληροφορήσω, ὅτι μετὰ
χαρᾶς δέχομαι νὰ παρακολουθήσω τὴν τελετὴν τῶν
ἀποκαλυπτηρίων τῆς 26ης προσεχοῦς μηνός.

Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς, ὅπως μοὶ γνωρίσητε τὴν
ὥραν καθ' ἣν θὰ τελεσθοῦν τὰ ἐν λόγῳ ἀποκαλυπτή-
ρια.

Μετὰ τιμῆς

GORHAM STEVENS

Διευθυντῆς Ἀμερικανικῆς Σχολῆς
Κλασικῶν Σπουδῶν

20 Μαΐου 1940

ΠΡΟΣ

τὸν Δήμον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον—Κρήτης

Ἄξιότιμε Κύριε Δήμαρχε,

Κάτοχοι τῶν ἀπὸ 15 λήξ. καὶ 17 τρέχ. ἐπιστολῶν ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ φέρωμεν εἰς γνῶσιν Ὑμῶν, ὅτι ἀδυνατοῦμεν, πρὸς λύπην μας, νὰ συμμετάσχωμεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν ὀργανουμένην ἑορτὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη.

Ἐπιθυμοῦντες ὅμως, ὅπως τιμήσωμεν τὴν μνήμην τῶν δύο τούτων ὑπερόχων τέκνων τοῦ Ἡρακλείου δίδομεν ἐντολὴν εἰς τὸν αὐτόθι κύριον Djuren, Διευθυντὴν τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Παραρτήματος τῆς Γερμανικῆς Ἀκαδημίας ἐν Μονάχῳ, ὅπως ἀντιπροσωπεύσῃ τὴν ἡμετέραν Σχολὴν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ τελετῇ.

Μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς
Γερμανικῆ Ἀρχαιοκογικῆ Σχολῆς
γιὰ τὸν Διευθυντὴν
Δρ. ΚΟΥΡΤ ΓΚΕΜΠΑΟΥΕΡ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

“Ο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ,,

ΕΝ ΧΑΝΙΟΙΣ

Ἐν Χανίοις τῆ 22 Μαΐου 1940

(Ἀνεγνωρισμένον Σωματεῖον)

Ἄριθ. Πρωτ. 26

ΠΡΟΣ

Τὸν Κύριον Δήμαρχον Ἡρακλείου

Κύριε Δήμαρχε,

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 18ης τρέχοντος ἐπιστολῆς Σας λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ Σὰς γνωρίσωμεν ὅτι ἀνεθέσαμεν εἰς τὸν συμπολίτην μας κ. Εὐάγγελον Τζολάκη νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὸν Σύλλογόν μας κατὰ τὴν τελετὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων τέκνων τοῦ Ἡρακλείου Στ. Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσ. Χατζιδάκη.

Θλιβόμεθα διότι εὐρισκόμεθα ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ παραστῶμεν αὐτοπροσώπως κατὰ τὴν ἀπότισιν φόρου τιμῆς εἰς τὴν μνήμην τῶν δύο ὑπερόχων τούτων τῆς Ἐπιστήμης Ἱεροφαντῶν.

Πάντως συμμετέχομεν ὀλοψύχως τῆς πνευματικῆς ταύτης ἑορτῆς, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς ὁποίας συχαίρομεν θερμότατα τὴν σχοῦσαν τὴν ὡραίαν πρωτοβουλίαν Ἐπιτροπῆν.

Μετὰ πάσης τιμῆς

Ὁ Πρόεδρος
ΕΜΜ. ΓΕΝΕΡΑΛΗΣ

Ὁ Γραμματεὺς
Λ. ΤΩΜΑΔΑΚΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Ἐν Ρεθύμνῃ τῇ 22 Μαΐου 1940

ΑΡΙΘ. } Πρωτ. 1348
 } Διεκπ. 972

ΠΡΟΣ

Τὸν Κύριον Δήμαρχον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον

Ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς ὅπως εὐαρεστούμενοι γνωρίσητε εἰς τὴν καθ' ὑμᾶς Ἐπιτροπὴν καὶ εἰς ἀπάντησιν τῆς ὑπὸ χρονολογίαν 18 Ἀπριλίου 1940 ἐγγράφου προσκλήσεως αὐτῆς, ὅτι ἀδυνατῶ διὰ λόγους ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς μου ἵνα παραστῶ προσωπικῶς εἰς τὴν τελετὴν τῶν μνημοσύνων τῶν ἀειμνήστων Ἀρχαιολόγων Στεφ. Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζιδάκη, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ Ἡρακλείου, τὴν 26 Μαΐου 1940, καὶ ὅτι ἀνέθηκα εἰς τὸν αὐτόθι συμπολίτην κ. Γεώργιον Λιαναντωνάκη, ἵνα ἀντιπροσωπεύσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν ὡς ἄνω τελετὴν.

Μετὰ τῶν θερμῶν εὐχαριστιῶν μου διὰ τὴν εὐγενῆ πρόσκλησιν ὑμῶν.

Διατελοῦμεν μετὰ πλείστης τιμῆς

Ὁ Δήμαρχος Ρεθύμνης
ΤΙΤΟΣ ΠΕΤΥΧΑΚΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΔΗΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ

Ἐν Ρεθύμνῃ τῇ 24 Μαΐου 1940

ΑΡΙΘ. } Πρωτ. 1371
 } Διεκπ. 997

ΠΡΟΣ

Τὸν Κύριον Δήμαρχον Ἡρακλείου

Εἰς Ἡράκλειον

Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1348 ἐ. ἔ. ὑμετέρου ἐγγράφου ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι, λόγῳ ἀναχωρήσεως τοῦ κ. Γεωργίου Λιαναντωνάκι εἰς Ἀθήνας, ὠρίσαμεν ἀντιπρόσωπον τοῦ καθ' ἡμᾶς Δήμου εἰς τὸ τελεσθησόμενον μνημόσυνον εἰς μνήμην τῶν ἀρχαιολόγων Ξανθουδίδου καὶ Χατζηδάκη, τὸν αὐτόθι συμπολίτην μας ἱατρὸν κ. Γεώργ. Νικολακάκη, Διευθυντὴν τοῦ Ὑγειονομικοῦ Κέντρου Ἡρακλείου καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως ἔχετε τοῦτο ὑπ' ὄψει.

Μετὰ πολλῆς τιμῆς
Ὁ Δήμαρχος Ρεθύμνης
Τ. ΠΕΤΥΧΑΚΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 22 Ἀπριλίου 1940

Ἄξιότιμον Κύριον

Δήμαρχον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον — Κρήτης

Κύριε Δήμαρχε,

Εὐχαριστῶ θερμῶς τόσον ὑμᾶς ὅσον καὶ τὰ λοιπὰ ἀξιότιμα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν πρόσκλησίν σας ὅπως παραστῶ κατὰ τὴν 26ην προσεχοῦς Μαΐου εἰς τὰ μνημόσυνα καὶ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη.

Θὰ ἐπεθύμουν εὐλικρινῶς νὰ παραστῶ κατὰ τὴν πνευματικὴν ταύτην ἑορτὴν καὶ νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν προοδευτικὴν πόλιν τοῦ Ἡρακλείου, ἀλλὰ δυστυχῶς αἱ ἐργασίαι τῆς Τραπεζῆς δὲν μοὶ ἐπιτρέπουσι ν' ἀπομακρυνθῶ τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας.

Μετὰ πλείστης τιμῆς
Κ. ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΣ

Γ. Δ. 95

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΩΣ

Δήμαρχον Ἡρακλείου

Ἡράκλειον

Κύριε Δήμαρχε,

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀπὸ 17 Μαΐου 1940 πρὸς τὸν ἡμέτερον Διοικητὴν ἐπιστολῆς σας, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσωμεν ὑμῖν ὅτι κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθοῦδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη θέλει ἀντιπροσωπεύσει τὸ ἡμέτερον ἴδρυμα ὁ Διευθυντὴς τοῦ αὐτόθι Ὑποκαταστήματός μας κ. Ἀθαν. Σισμάνογλου.

Μετὰ πλείστης τιμῆς
Ὁ Τμηματάρχης
Ι. Ν. ΧΑΡΙΤΟΣ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Ἄριθ. 5058

ΚΥΡΙΟΝ

ΜΗΝΑΝ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΝ

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ-ΚΡΗΤΗΣ

Εὐχαριστοῦντες θερμότατα τὴν λυπούμεθα ἀδυνατοῦμεν λόγω γεγονότων μετὰσχωμεν ἀποκαλυπτηρίων προτομῶν ἀειμνήστων ἀρχαιολόγων Στεφάνου Ξανθοῦδίδου Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ ἐκφράζομεν ἐγκάρδια συγχαρητήρια ὡραίαν εὐγενῆ πρωτοβουλίαν.

Γεν. Γραμματεὺς Ἐνώσεως Συντακτῶν
Δ. ΔΕΒΑΡΗΣ

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 20-4-1940

Κύριε Δήμαρχε,

Σὰς εὐχαριστῶ θερμῶς διὰ τὴν εὐγενῆ σας πρόσκλησιν, ὅπως παραστῶ εἰς τὰ τελεσθησόμενα τὴν 26ην Μαΐου ἐπίσημα μνημόσυνα τῶν Ἡρακλειωτῶν ἀρχαιολόγων ἀειμνήστων Στεφάνου Ξανθουδίδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, καὶ λυποῦμαι πολὺ, ὅτι αἱ ἐκ τῶν καθηκόντων μου ἀσχολίαι μὲ ἐμποδίζουσιν, ὅπως ἔλθω εἰς τὴν πόλιν σας καὶ ἀποτίσω μεθ' ὑμῶν τὸν ὀφειλόμενον φόρον τιμῆς εἰς τοὺς δύο ἐκλεκτοὺς ἐπιστήμονας.

Μετὰ πολλῆς τιμῆς
ΑΛΕΞ. ΚΟΡΙΖΗΣ

Ἀξιότιμον Κύριον
Δήμαρχον Ἡρακλείου
Εἰς Ἡράκλειον

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Ἀριθ. 7937

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ-ΚΡΗΤΗΣ

Ἐξουσιοδοτήσαμεν Διευθυντὴν Ὑποκαταστήματος ἐκπροσωπεύση Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἀποκαλυπτῆρια προτομῶν ἀειμνήστων Ξανθουδίδου Χατζηδάκη

ΑΛΕΞ. ΚΟΡΙΖΗΣ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Ἄριθ. 37111

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ-ΚΡΗΤΗΣ

Ἐπί τελέσει ἐπισημῶν μνημοσύνων καὶ ἀποκαλυπτηρίων προτομῶν ἀειμνήστου τέκνου Μήλου Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου σοφῶν ἀρχαιολόγων Διοικητικὸν Συμβούλιον Ἐνώσεως Μηλιῶν ἐν Ἀθήναις διὰ παρόντος μετέχον νοερῶς ἐπιθυμῆι ἐλάχιστον φόρον τιμῆς ἀποτίση ἱεράν τῶν μνήμην.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Ἄριθ. 34647

ΔΗΜΑΡΧΟΝ

ΩΣ ΠΡΟΕΔΡΟΝ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΩΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ-ΚΡΗΤΗΣ

Ἄτυχῶς ἀδυνατῶ ἀνταποκριθῶ εὐγενεστάτην πρόσκλησιν ὑμῶν.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Ἄριθ. 709

ΔΗΜΑΡΧΟΝ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Συμμετέχων ὀλοψύχως ἀπονεμομένην σήμερον δικαίαν τιμὴν εἰς ἀειμνήστους Ξανθουδίδην καὶ Χατζηδάκην ἄξια τέκνα ἰδιαιτέρας Πατρίδος παρακαλῶ δεχθῆτε καὶ διαβιάσητε καὶ συγγενεῖς αὐτῶν θερμὸν χαιρετισμόν.

ΕΜΜ. ΛΥΔΑΚΗΣ

PROF. DR. JOHANNES KALITSUNAKIS

Ἐν Παλαιῷ Φαλήρῳ τῇ 18 Μαΐου 1949
Λεωφ. Ποσειδῶνος 66

ΠΡΟΣ

Τὸν Δήμαρχον Ἡρακλείου
Κύριον Μηνᾶν Γεωργιάδην

Ἀξιότιμε Κύριε Δήμαρχε,

Εὐχαριστῶ Ὑμᾶς καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὴν φιλόφρονα πρόσκλησιν εἰς τὰ ἐπίσημα μνημόσυνα τῶν ἀειμνήστων Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Στεφ. Ξανθουδίδου. Λυποῦμαι παραπολύ ὅτι δὲν μοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔλθω καὶ μετάσχω καὶ προσωπικῶς εἰς τὴν ἐπιμνημόσυνον αὐτὴν τελετὴν, τὴν ἐξαίρουσαν ὄχι μόνον τοὺς τιμωμένους ἀλλὰ καὶ τοὺς τιμῶντας. Εὐχομαι ὅμως πᾶσαν ἐπιτυχίαν εἰς τὴν διεξαγωγὴν αὐτῆς ἐν τῇ γενετείρᾳ ἡμῶν, ἣτις πάντοτε θὰ ὑπερφανεύεται ὅτι ἐγέννησε καὶ γεννᾷ ἀκόμη πολλοὺς ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ τοὺς δύο τούτους ἐξόχους καὶ φιλοπάτριδας ἐπιστήμονας.

Διατελῶ, Κύριε Δήμαρχε, μετὰ πάσης τιμῆς

Ὑμέτερος

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗΣ

ΠΡΟΣΛΑΛΙΑ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΤΗΝ ΤΩΝ ΑΠΟΚΑΛΥΠΤΗΡΙΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΤΟΜΩΝ
ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΜΙΔΟΥ - ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ ΕΝ ΤΩ, ΜΟΥΣΕΙΩ,

Σεβασμιώτατε, Κύριε Νομάρχα, Κυρίαί και Κύριοι,

Ἄληθεις πατριῶται, διακεκριμένοι ἐπιστήμονες, πρότυπα ἀρετῆς, ὑποδείγματα μετριοφροσύνης.

Κεφαλαιώδεις χαρακτηρισμοί τῶν ἀειμνήστων συμπολιτῶν μας Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Στεφάνου Ξανθουμίδου τοὺς ὁποίους ἡ Κοινωνία καὶ ὁ Δῆμος Ἡρακλείου τιμᾷ σήμερον.

Ἡ δρᾶσις ἀμφοτέρων πλουσία, πολυσχιδῆς, ἐκπολιτιστικῆ δὲν εἶναι ἔργον τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ ἐξαρθῆ παρ' ἐμοῦ λεπτομερειακῶς.

Προσέφερον ἀμφότεροι προθύμως τὰς πρὸς τὴν Πατρίδα ὑπηρεσίας των κατὰ τοὺς χαλεποὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνας.

Ἐπῆρξαν τῆς ἰδίας ἐπιστήμης του ἕκαστος θεράποντες ἀκάματοι, φτωενοὶ καὶ ἀνιδιοτελεῖς.

Ἦσκησαν τὴν ἀρετὴν, καθ' ὅλον αὐτῶν τὸν βίον.

Παρέσχον ἑαυτοὺς ὑποδείγματα φιλοπονίας, συνέσεως, σωφροσύνης, μετριοφροσύνης.

Χαρακτηριστικὸν τοῦτο γνῶρισμα τῶν ἀληθῶν σοφῶν.

Ἰκανοποιοῦντες ἰδίαν ψυχικὴν ἀνάγκην, ἔθεσαν κατεύθυνσιν τῆς ζωῆς των τὴν δημιουργίαν καλῶν ἔργων. Καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην, διέθεσαν ὅλας τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς των δυνάμεις, παρακάμπτοντες ἀνυπερβλήτους ἐν πολλοῖς δυσχερείαις.

Εἰργάζοντο χωρὶς νὰ ἐπιδιώκωσιν ἐφημέρους δόξας, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀποφεύγοντες τὰς συνήθεις ἐπιδείξεις καὶ ἀποποιοῦμενοι προσφερομένους εἰς αὐτοὺς τιμὰς.

Ἡ ἀνωτερότης των ἤρκετο εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος των πρὸς τὴν Κοινωνίαν, πρὸς τὴν Ἐπιστήμην, πρὸς τὴν Πατρίδα, ὡς οὔτοι ἀντελαμβάνοντο τὸ καθῆκον τοῦτο.

Μὲ ἐπαρκῆ πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ ἐφόδια, καλλιεργηθέντα διὰ τῆς ἰδίας αὐτῶν φιλοπονίας, αὐταπαρνήσεως καὶ τοῦ ἐμπνέον-

τος αὐτοῦς ἐνθέου ζήλου, ἔθεσαν τὴν σφραγίδα τῆς ἀτομικότητος τῶν καὶ τῆς ἐπιτυχίας εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπιδιωχθέντα ἔργα.

Καὶ μεταξὺ τῶν πολλῶν τοιούτων, προέχουσαν κατέχει θεσιν ἢ ἐν τῇ ἀρχαιολογίᾳ δρᾶσις τῶν.

ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Διακεκριμένος ἰατρός, ἤσκησεν πάντοτε τὸ ἐπάγγελμά του κοινωφελῶς, καλοκαγάρθως καὶ ἀνιδιοτελῶς, δωρητῆς τῆς ἀνακουφίσεως καὶ τῆς παρηγορίας εἰς τοὺς ἀσθενούντας. Ἐνθέρμος πατριώτης, ἐξέχουσαν δρᾶσιν ἐπεδείξατο κατὰ τοὺς ἀπελευθερωτικούς τῆς Νήσου μας ἀγῶνας, συνεργαζόμενος ἐν τοῖς πρώτοις μετὰ τῶν λοιπῶν πατριωτῶν.

Ἄλλ' ἡ ζωὴ του ἠναλώθη ἰδίως εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ τόπου μέριμναν. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς δουλείας ἢ προσοχῆ του καὶ ἡ ἐπίμονος προσπάθειά του ἐστράφη εἰς τὴν ἀνακάλυψιν, περισυλλογῆν, μελέτην καὶ προφύλαξιν τῶν ἀρχαίων ἐν Κρήτῃ, Ἑλληνικῆς ἰδίᾳ ἐποχῆς, κειμηλίων.

Καὶ διὰ τῆς προσπάθειας του ταύτης, τῆς ἀόκνου καὶ συνεχοῦς, ἐπετεύχθη τὸ πρῶτον ἡ συστηματικὴ συλλογὴ καὶ φύλαξις ἀρχαίων ἀντικειμένων τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τοῦ ἰδρυθέντος Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου παρὰ τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ἡρακλείου, τοῦ ὁποίου Συλλόγου προήδρευσεν κατὰ τὸ ἔτος 1883.

Τὸ προσωπικόν κύρος τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη ἦτο τοιοῦτον, ὥστε ὁ Σύλλογος νὰ περιβληθῇ τὴν ἰδιότητα σχεδὸν Δημοσίας ὑπηρεσίας εἰς τὰς ἐν ταῖς ἀρχαιολογικαῖς ἐρεῦναις ἐνεργείας του καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις τὸ πλεονέκτημα τοῦτο ἔδωσεν εὐεργετικά ἀποτελέσματα εἰς τὴν προστασίαν τῶν ἀρχαίων, διὰ τῆς ἐπιτυγχανομένης παρὰ τοῦ Χατζηδάκη ἐπεμβάσεως ἐπὶ τῶν τότε Τουρκικῶν ἀρχῶν.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἰδρύθη πλέον παρὰ τῆς Κρητικῆς Πολιτείας ἐν τῇ Πόλει μας ἀρχαιολογικόν Μουσεῖον, τοῦ ὁποίου διωρ'σθη Διευθυντής.

Τοῦ Μουσείου τούτου δικαίως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἰδρυτῆς ὁ αἰμίμητος ἀνὴρ καὶ διότι ἀφετηρία τῆς ἰδρύσεώς του δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ παρὰ τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ἡρακλείου διὰ τῆς ἀτομικῆς του προσπάθειας καὶ καθοδηγήσεως συσταθῆν Μουσεῖον καὶ διότι διὰ τὴν ἄμεσον, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἴδρυσιν, αὐτὸς ἰδίως ἐμερίμνησε καὶ διότι πρῶτος Διευθυντής εἰργάσθη μετὰ ζήλου διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ πλουτισμὸν τοῦ Μουσείου καὶ ἔδωσε τὴν ὠθησιν καὶ τὴν κατεύθυνσιν, ἡ ὁποία, συμπληρουμένη παρὰ τοῦ ἐξόχου συνεργάτου του Στεφάνου Ξανθοῦδιδου, ἀνήγαγε τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου εἰς τὴν σημερινὴν αἴγλην καὶ περιωπὴν.

Παρέμεινε ἐπὶ ἔτη πολλὰ συνεχῶς ὁ ἀκούραστος Διευθυν-

τῆς τοῦ Ἰδρύματος, μέχρις οὗ τὸ γῆρας καὶ ἡ νόσος τὸν ἠνάγκασαν ν' ἀποχωρήσῃ τῆς ἐπισήμου ὑπηρεσίας του, μετὰ λύπης μὲν, ἀλλὰ ἡσυχος, διότι ἐγνώριζε ὅτι τὸ ἔργον του θὰ ἐσυνεχίζετο μετὸν αὐτὸν ζῆλον καὶ ἐπιτυχίαν ἀπὸ τὸν ἐν ἀδελφικῇ συμπονοίᾳ ἰσάξιον συνάδελφόν του Στέφανον Ξανθοῦδιδην.

Ἀσκήσας ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκης καθ' ὅλον τὸν βίον αὐτοῦ ἔργα καλὰ, ἐπ' ἀρετῇ καὶ σωφροσύνῃ ἐπαξίως ἐτιμήθη ἐν ζωῇ διὰ τῆς ἀπονομῆς εἰς αὐτὸν τοῦ Μαυρογενείου Βραβείου ἀρετῆς.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

Σοφὸς ἐν τῇ φιλολογικῇ ἐπιστήμῃ διδάξας ἐν τῷ Γυμνασίῳ Ἑρακλείου.

Εὐγνωμόνως ἐνθυμοῦνται οἱ παρ' αὐτοῦ διδαχθέντες τὴν σοφὴν διδασκαλίαν του, μετὰ τὸ ἰδιόρρυθμον βαθύ ὕφος τῆς ὁμιλίας του, μετὰ τὴν αὐστηράν ἀλλὰ καὶ μειλιχίαν ἐμφάνισίν του μετὰ τὴν ἀπαραμίλλον μεθοδικότητά του.

Ἐπαξίως ἐξετιμᾶτο καὶ παρὰ τῶν ἐν Ἑρακλείῳ συναδέλφων του καὶ παρὰ τῶν ἐν τῷ Κέντρῳ τοιούτων διὰ τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν Του ἰκανότητα.

Διεκρίθη ἰδίᾳ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν, εἰς ἣν ἐπεδόθη ἀπὸ νεωτάτων χρόνων, ὡς Γραμματεὺς τοῦ Φιλεκαπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ἑρακλείου, τοῦ ὁποῦ Προέδρος ὡς εἴρηται ἦτο ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκης καὶ μετὰ τοῦ ὁποῦ ἡ συνεργασία ὑπῆρξεν τόσον ἀποδοτικῇ.

Δείγματα ἀναμφισβήτητα τῆς πνευματικῆς του ἀξίας ἡ πληθώρα τῶν συγγραμμάτων, μελετῶν καὶ διατριβῶν του, ἅτινα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀναφέρονται εἰς διαφόρους Κρητικούς Πολιτισμούς, εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἐν Κρήτῃ ἀρχαιοτήτων, εἰς τὴν μελέτην τῶν κατὰ καιροὺς ἡθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Κρητῶν, εἰς τὴν ἐξιστόρησιν διαφόρων ἐποχῶν ἐν Κρήτῃ.

Διὰ τῶν συγγραμμάτων καὶ μελετῶν του ἔδωσεν εἰς τὴν ἀθανάσιαν τοὺς Κρητικούς πολιτισμοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων.

Τὸ ἔργον του πολυμερές, μὴ περιοριζόμενον εἰς ὄρισμένον χρόνον τῆς Κρητικῆς ζωῆς, δὲν ἀρκεῖται εἰς τὴν ἀπλὴν ἐξερεύνησιν, κατὰ τὰ ἐν καὶ ἀφήγησιν τῶν ἀνακαλυπτομένων, ἀλλὰ προχωρεῖ εἰς βαθεῖαν κριτικὴν, διὰ τῆς ὁποίας πλεῖστα ἱστορικὰ ζητήματα διεφωτίσθησαν.

Ἐκδήλωσις τῆς πρὸς αὐτὸν ἐκτιμῆσεως ἡ ἀνακήρυξις του ὡς ἀντεπιστέλλοντος μέλους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἡ προσφερθεῖσα εἰς αὐτὸν καθηγεσία ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ, τὴν ὁποίαν δὲν ἀπεδέχθη καὶ ἐκ μετριοφροσύνης καὶ διότι ἡ ἀποδοχὴ θ' ἀπεμάκρυνεν αὐτὸν ἀπὸ τὸν κύριον σκοπὸν τῆς ζωῆς του, τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ εἰδικώτερον τὴν Κρητολογίαν.

Ἄλλ' ἢ ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου δράσις τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου εἶναι τόσον ἀλληλένδετος μὲ τὴν δράσιν τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, ὥστε νὰ μὴ δύναται κεχωρισμένως νὰ ἱστορηθῆται.

Ἡ βαθεῖα ἀγάπη τῶν πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν, ἀπεμάκρυνε τούτους σὺν τῷ χρόνῳ ἀπὸ τοῦ κύριον αὐτῶν ἐπάγγελμα καὶ ἐπεδόθησαν ἀποκλειστικῶς εἰς ἀρχαιολογικὰς ἀνασκαφὰς, μελέτας, ἐρεῦνας, ὁ μὲν Ἰωσήφ Χατζηδάκης ὡς διευθυντὴς ὁ δὲ Στέφανος Ξανθουδίδης ὡς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἡρακλείου.

Τὰς πολυτίμους ὑπηρεσίας τῶν ταύτας ἐξηκολούθουν προσφέροντες μετ' ἀφοσιώσεως μέχρι πέρατος τῆς ζωῆς τῶν, δικαίως δὲ ἐγένοντο διὰ ταύτας Διεθνεῖς φυσιογνωμίαι καὶ ἐξέχουσιν κατέλαβον μετὰ θάνατον θέσιν ἐν τῷ Πανθέῳ τῶν Ἑλλήνων Σοφῶν.

Εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τ' ἀρχαῖα, τὸν ζῆλον καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν ἐργατικότητα καὶ τὴν αὐταπάρνησιν καὶ εἰς τὴν ἀδελφικὴν συνεργασίαν τῆς δυάδος τῶν ἀνδρῶν τούτων τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου ὀφείλεται κατὰ πλεῖστον ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου εἰς τὴν σημερινὴν αὐτοῦ περιωπήν.

Τὸ πόσα ὀφείλει ὁ τόπος εἰς τοὺς τιμωμένους ἐκλιπόντας, εἶναι περιττὸν ν' ἀναφέρω.

Ἄλλὰ ἔργον ἐπιτακτικὸν πάσης Κοινωνίας εἶναι ἡ τιμητικὴ ἀναγνώρισις δημοσίᾳ τῶν ὑπηρεσιῶν τῶν ἐκλεκτῶν Τέκνων τῆς, ὅχι μόνον διότι τοῦτο ἀποτελεῖ ἠθικὸν καθήκον, ἀλλὰ καὶ διότι στερεώνει τὰ ἠθικὰ τῆς κοινωνίας θεμέλια, προκαλοῦσα τὴν ἀμιλλαν εἰς ἔργα ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης.

Καὶ ἡ Κοινωνία Ἡρακλείου καὶ ὁ Δῆμος Ἡρακλείου, τὸ ὑψηλὸν τοῦτο καθήκον ἐπιτελοῦντες, ἀπεφάσισαν τὴν κατασκευὴν καὶ τοποθέτησιν τῶν προτομῶν τῶν ἀειμνήστων Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου ἐν τῷ Μουσείῳ τούτῳ, τὸ ὅποιον ἀπετέλεσε τὸ ὄνειρον τῆς ζωῆς τῶν καὶ τὸ ὅποιον Μουσεῖον συμπληροῦται χάρις εἰς τὰς παρασχεθείσας ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Κυβερνήσεως πιστώσεις.

Τῶν προτομῶν τούτων ἡ ἀποκάλυψις ἐκτελεῖται σήμερον παρ' ἐμοῦ, μεθ' εὐλαβείας, συγκινήσεως καὶ ὑπερφανείας, διότι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ὀραίου τούτου καθήκοντος, ἔλαχεν εἰς ἐμὲ ὡς Δήμαρχον τῆς ὑπὸ τῶν ἀειμνήστων Ἰωσήφ Χατζηδάκη καὶ Στεφάνου Ξανθουδίδου τιμηθείσης καὶ τιμώσης αὐτοὺς σήμερον πόλεως.

R. DEMANGEL
DIRECTEUR DE L'ÉCOLE FRANÇAISE
D'ATHÈNES

ΠΡΟΣΛΑΛΙΑ

ΕΝ ΤΗ ΑΙΘΟΥΣΗ, "ΝΤΟΡΕ", ΚΑΤΑ ΤΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ - ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

Monseigneur, Monsieur le Démarque,
Mesdames, Messieurs

Ma première parole doit être un cordial remerciement adressé à la Municipalité d' Hérakleion et à la Commission de la fête d' aujourd' hui, pour l' insistante sympathie avec laquelle fut demandée la participation à cette cérémonie de l' École française d' Athènes.

Vous aviez justement senti que partout où il y a une fête de l' esprit, la France doit être présente. L' école française, la doyenne et de beaucoup de toutes les Institutions archéologiques étrangères de Grèce, puisqu' elle fêtera dans six ans son centenaire, est en effet qualifiée pour apporter icil' hommage reconnaissant de la France aux deux grands historiens crétois, que vous hovez aujourd' hui.

En faisant connaître au monde, qui l' avait oubliée depuis tant de siècles, la grande civilisation de la Crète préhistorique, les archéologues modernes ont rendu la célébrité à l' île de Minos et provoqué l' afflux des caravanes de touristes et d' artistes.

Le buste en bronze de Sir Arthur Evans a été justement élevé par la cité d' Hérakleion à l' entrée du palais de Cnossos, qu' il a rendu à la lumière.

Par une généreuse émulation les savants de tous les grands pays ont fait voile pour la Crète: les palais et les cités ont surgi des décombres, à Phaistos, à Gournia, à Palaikastro, à Tylissos, à Mallia, et dans les quarante années de ce siècle, la civilisation humaine qui a revu le jour ici s' est placée au rang de celles de la Mésopotamie et de l' Égypte.

En tête de cette phalange d' historiens et de chercheurs, les érudits crétois avaient scruté le sol et l' histoire de leur île et leur patriotisme demandait justement au passé les raisons qu' ils avaient de croire à son avenir.

Quelle belle époque que celle où Joseph Hatzidakis présidait le *Sylogue littéraire*, dont Stéphane Xanthoudidis était le secrétaire. Soit au Musée qu'ils créèrent, soit à la direction des antiquités de l'île, leur rôle fut de premier plan: ils furent les grands inspirateurs, les pionniers actifs et féconds, dont le libéralisme accueillit toujours généreusement les collaborations étrangères.

C'est bien ici le lieu de rappeler que Joseph Hatzidakis avait d'abord compris toute la richesse du site de Chrysolakos, avant de céder à l'École française en 1921 le magnifique chantier des palais de Mallia. Féconde collaboration dont une autre preuve est la version française de ses *Villas minoennes de Tyllissos*, en 1934, donnée par deux membres de notre École archéologique, dans le 3e fascicule de nos *Études crétoises*.

Les épigones ont recueilli la noble tradition et c'est avec une confiance assurée qu'on peut admirer la nouvelle réalisation qui doit tant à M. Marinatos: l'actuel Musée est une construction antisismique admirablement conçue pour abriter le trésor archéologique qu'il recèle. Ce Musée se devait d'être unique; car à l'opposé des monuments des autres arts anciens ou modernes qui ont souvent émigré dans des patries lointaines, les chefs-d'œuvre minoens sont demeurés dans leur pays et il est nécessaire de venir en Crète pour connaître l'art orétois.

Pour ma part, bien que n'ayant pas personnellement fouillé en Crète, je connais depuis longtemps votre magnifique pays. Ma première visite date d'il y a vingt ans et j'écrivais plus tard dans la *Revue des deux Mondes* combien cette première vision m'avait touché et séduit. Je revois toujours avec la même joie votre île si purement grecque, suspendue comme une nacelle entre l'Asie et l'Europe, et qui comble si parfaitement la barrière hellénique nécessaire de la mer Égée.

La cérémonie d'aujourd'hui qui honore deux grands hommes de chez vous est un nouvel acte de foi dans les hautes destinées grecques de la Crète.

Λ Ο Γ Ο Σ

ΕΝ Τῇ ΑΙΘΟΥΣῃ "ΝΤΟΡΕ", ΚΑΤΑ ΤΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ - ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

Ἄξιότιμοι Κυρίαὶ καὶ Κύριοι,

«Ἀπόδοτε πᾶσι τὰς ὀφειλάς, τῷ τὸν
φόρον τὸν φόρον, τῷ τὸ τέλος τὸ τέλος»

(Ρωμ. 13, 6)

Οἱ δύο συνεργάται καὶ συναθληταὶ εἰς τὸν στίβον τῆς Κρητικῆς ἀρχαιολογίας, Ἰωσήφ Χατζηδάκης καὶ Στέφανος Ξανθουδίδης, πρὸς τὴν ἀΐδιον μνήμην τῶν ὁποίων ἐλάχιστον ἀποτίομεν σήμερον φόρον εὐγνωμοσύνης, συνέδεσαν πρὸς ἀλλήλους τὴν ζωὴν των καὶ τὴν τύχην των, τόσοσιν σιενῶσ καὶ ἀρρήκτως, ὥστε ὁ εἷς νὰ ἦτο συμπλήρωμα τοῦ ἄλλου. Εἰς τὴν στενὴν καὶ ἄδολον καὶ ἀδελφικὴν αὐτὴν συνεργασίαν μακρᾶσ καὶ γονίμου ἐθνικῆσ δράσεωσ καὶ ἐπιστημονικῆσ παραγωγῆσ, νομίζει κανεῖς ὅτι βλέπει τὰ πρότυπα τῶν δύο ἀνθρώπων τοῦ Ὀμηρικοῦ στίχου, οἱ ὅποιοι συνεργάζονται, προνοοῦντες ὁ εἷς ὑπὲρ τοῦ ἄλλου: «Σύν τε δυ' ἐρχομένω, καὶ τε πρὸ ὃ τοῦ ἐνόησεν». Ἐπιβεβαιοῦται δέ, ἔτι πλέον, διὰ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀοιδίμων ἀνδρῶν, ἡ διατυπωμένη εἰς τὸν διάλογον τοῦ Πρωταγόρα Σωκρατικὴ ἀντίληψις, καθ' ἣν ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι, μὲ τὴν ἀλληλοβοήθειαν, τὴν συναδελφικὴν συνεργασίαν καὶ τὴν ἀμοιβαίαν πρόνοιαν, «εὐπορώτεροι γὰρ πως ἐσμέν πρὸς ἅπαν ἔργον καὶ λόγον καὶ διανόημα».

Ὅτε, μετὰ ἐπιμόνους ἀγῶνας τῶν Κρητῶν, ἐν ἔτει 1878, παρεχωρήθησαν εἰς τὴν Κρήτην προνόμια τινά, ἰδρῦθη ἐν Ἡρακλείῳ Σύλλογος Φιλεκπαιδευτικὸς πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ προαγωγὴν τῆσ Ἑλλ. Παιδείασ εἰς τὸν Νομὸν Ἡρακλείου καὶ γενικώτερον εἰς τὴν Κρήτην. Μέλη τῆσ κοσμητείας τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆσ ἰδρύσεώσ του, ὑπῆρξαν, οἱ Νικ. Παρασυράκης, Ἀπόστ. Στεφανίδης, Ἰωάν. Περδικάρης, Ἰωάν. Ντοκουμετζίδης, Ἰωσήφ Κόρπης, Ἡρακλ. Σαπουντζάκης καὶ Ἐμμ. Πολυχρονίδης. Ἐψηφίσθη δέ ὑπὸ τῆσ τότε Κρητικῆσ Συνελεύσεωσ νόμος, τῇ εἰσηγήσει τοῦ Συλλόγου, δι' οὗ ἀνετίθετο εἰς τὰς λεγομένασ «Μοναστηριακάσ ἐπιτροπάσ» ἡ διαχείρισις τῶν

μοναστηριακῶν κτημάτων Κρήτης. Τὰ περισσεύματα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων διετίθεντο ἐξ ὁλοκλήρου, ὑπὲρ τῆς Ἑλλ. Παιδείας ἐν Κρήτῃ. Τὸ ἕκτον ἔτος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου (1883) ἐξελέγη παμψηφεί πρόεδρος αὐτοῦ ὁ ἰατρός Ἰωσήφ Χατζηδάκης, πρὸ ὀλίγου ἐγκατασταθεὶς εἰς Ἡράκλειον. Ἐν ᾧ δὲ ἀρχικός σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἦτο ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ὑποστήριξις, πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλλ. γραμμάτων ἐν Κρήτῃ, ἀφ' οὔτου διὰ τοῦ νόμου περὶ διαχειρήσεως τῶν Μοναστηριακῶν εἰσοδημάτων καὶ χρηματοδοτήσεως ἐκ τούτων τῶν σχολείων, ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου ἔλσβε τὴν καλυτέραν εὐδωσίαν, ὁ νεοεκλεγείς Πρόεδρος Ἰωσήφ Χατζηδάκης ἔστρεψεν ἀμέριστον τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν διάσωσιν τῶν ἀρχαίων λειψάνων τῆς Κρήτης, ἐν γένει, καὶ εἰς τὴν περισυλλογὴν καὶ φύλαξιν αὐτῶν εἰς Κρητικὸν Μουσεῖον, ἐντὸς τῆς πόλεως Ἡρακλείου.

Ὁ ἴδιος ὁ Χατζηδάκης γράφει εἰς τὴν Ἱστορίαν του περὶ τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ, ὅτι ὡς στήριγμα διὰ τὴν τολμηρὰν ἐπιχείρησιν, δὲν εἶχόμεν εἰ μὴ τὸν κοχλάζοντα ἐνθουσιασμόν μας καὶ τὴν φιλοπατρίαν τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ. Ὁ δὲ Ξανθοῦδιδης γράφει σχετικῶς εἰς τὴν μελέτην του, περὶ τοῦ «Κρητικοῦ Πολιτισμοῦ» ὅτι αἱ ἐργασίαι τοῦ ὑπὸ τὴν προεδρείαν καὶ δράσιν τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου ἐν Ἡρακλείῳ καὶ τὰ πολλὰ χόθεν τῆς Νήσου περισυλλεγόμενα ὑπ' αὐτοῦ ἀρχαῖα ὑπεδαύλιζον τὸν ζήλον τῶν φιλαρχαίων, οἵτινες ἤρχισαν νὰ βλέπωσιν ἐν τῇ Κρήτῃ τὴν χώραν τῶν μεγάλων ἀρχαιολογικῶν ἐλπίδων τοῦ μέλλοντος. Ἀλλὰ ὁ Χατζηδάκης, εὐρείας ἀντιλήψεως ἄνθρωπος καὶ προνοῶν διὰ τὴν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ Συλλόγου καὶ τὴν κατοχύρωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς πλευρᾶς, εἰς τρόπον ὥστε νὰ περιβληθῇ ὁ Σύλλογος τὸ ἀπαιτούμενον κύρος καὶ νὰ κινήται ἐλευθέρως, ὡς ἐπίσημος Ἀρχή, ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν ἀρχαιολογικῶν πραγμάτων τῆς Κρήτης, ἐπέτυχε διὰ καταλλήλου καὶ εὐφυεστάτου χειρισμοῦ τῆς ὑποθέσεως, ἀφ' ἐνός μὲν τὴν ἀνεπιφύλακτον προστασίαν τοῦ τότε Γενικοῦ Διοικητοῦ Κρήτης Φωτιάδη πασσαῖ, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν ἔκδοσιν αὐτοκρατορικοῦ ἰραδέ, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεγνωρίζετο εἰς τὸν Σύλλογον τὸ δικαίωμα νὰ συλλέγῃ τὰς Κρητικὰς Ἀρχαιότητας καὶ νὰ τὰς φυλάττῃ εἰς εἰδικὸν Μουσεῖον. Ὅλοι δὲ οἱ ἐρχόμενοι μετὰ ταῦτα εἰς Κρήτην ἀρχαιολόγοι, ἀπὸ τὸν Σύλλογον ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν καὶ προστασίαν δι' ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας.

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Συλλόγου, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ μεγάλου καὶ ἐμπνευσμένου δραματιστοῦ ἰατροῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, ὑπῆρξαν ἀνεκτίμητοι καὶ ἄξιοι τῆς ἀπείρου εὐγνωμοσύνης τοῦ Ἕθνους καὶ τῆς Ἐπιστήμης. Ἡ μετ' ἐνθέου ζήλου αὐταπάρνησις τοῦ Χατζηδάκη, ὡς πρωταγωνιστοῦ μιᾶς τόσοσιν εὐγενοῦς καὶ ὑψηλῆς ἰδέας, ὑπὲρ τῆς ὁποίας ἀφιέρωσεν ἀποκλειστικῶς ὁλό-

κληρον τὴν ζωὴν του, ἀπέδωσε πλοσίαν τὴν καρποφορίαν εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀρχαιοτάτου Κρητικοῦ Πολιτισμοῦ. Καί, ἐν ᾧ ἡ ἱστορικὴ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου, καθ' ἣν: «Μίνως γὰρ παλαιάτος, ὦν ἀκοῆ ἴσμεν, ναυτικὸν ἐκτήσατο καὶ τῆς νῦν Ἑλληνικῆς θαλάσσης ἐπὶ πλείστον ἐκράτησε. . . », ἐθεωρεῖτο ὡς πλάσμα μυθολογικῆς ἐπινοήσεως, συνυφασμένη μάλιστα μετὰ τοὺς μύθους τοῦ Μινωταύρου, τοῦ Θησέως, τῆς Ἀριάδνης καὶ τοῦ Λαβυρίνθου, — ἀπὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν — μετὰ τὰ καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν, τῶν ὁποίων πρωτοπόρος, ἐν μέσῳ δυσχερεῶν καὶ δυσμενῶν περιστάσεων, νοῦς πεφωτισμένος καὶ καρδία πάλλουσα ἐξ ἐνθουσιασμοῦ, ἀνεδείχθη ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκης, διελύθη τὸ μυστήριον τοῦ θρύλου, καὶ σήμερον ἀτενίζομεν πλέον πρὸς μίαν ψηλαφητὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν.

Δὲν πρέπει νὰ παρέλθῃ ἀπαράτητος μία πτεχὴ ἱστορικὴ, σχετιζομένη μετὰ τὸν χαρακτήρα τῆς αὐταπαρνήσεως τοῦ Χατζηδάκη, κυρίως δὲ μετὰ τὸν χαρακτήρα του, ὡς ἐνσαρκωτοῦ καὶ ἐμψυχωτοῦ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἰδέας. Εἶχεν ἐκραγῆ ἢ ἐπανάστασις τοῦ 1896, καὶ εἰς τὸ Ἡράκλειον κατέφυγον ἐκ τῆς ὑπαίθρου χώρας πλείστοι τουρκικαὶ οἰκογένειαι, στεγασθεῖσαι ἀτάκτως καὶ συγκεχυμένως εἰς σχολεῖα Χριστιανικὰ καὶ Τουρκικὰ, εἰς τζαμιά, εἰς δωμάτια καὶ διαδρόμους δημοσίων καταστημάτων, εἰς οἰκίας χριστιανῶν κατοίκων τῆς πόλεως, καὶ εἰς αὐτὸ ἀκόμη τὸ Μητροπολιτικὸν Μέγαρον. Ἠπειλεῖτο δὲ ἡ εἰσβολὴ καὶ εἰς δύο δωμάτια, ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, εἰς τὰ ὅποια ἐφυλάσσοντο τὰ μέχρι τότε προχειρῶς συλλεγένη ἀπὸ τὸν Σύλλογον, ἀρχαῖα ἀντικείμενα. Καὶ ἐν ᾧ ὅλοι ἡ σχεδὸν ὅλαι αἱ χριστιανικαὶ οἰκογένειαι εἶχον ἀναχωρήσει διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ Χατζηδάκης, ἀψηφῶν κινδύνους καὶ περιπετείας, λησμονῶν τὰ πάντα καὶ θέτων τὴν ἀνάγκην τῆς διασφαλίσεως τῶν προσφιλῶν του κειμηλίων ὑπεράνω καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς ζωῆς του, ἔμεινεν ἀκλόνητος πλησίον των, ἄγρυπνος φρουρός, ἀπευθύνων τηλεγραφικῶς ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς δύο μεγάλους φίλους καὶ ἐξερευνητάς τῶν ἀρχαιοτήτων τῆς Κρήτης, πρὸς τὸν Sir Arthur Evans καὶ πρὸς τὸν καθηγητὴν Φρειδερίκον Ἀλμπερ. Ἀποτέλεσμα τῶν ἐνεργειῶν τούτων τοῦ Χατζηδάκη ἦτο, νὰ διαταχθῆ ἡ διὰ φρουρᾶς τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ, φύλαξις τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου, καὶ κατόπιν νὰ μεταφερθῶσιν αἱ ἀρχαιοτήτες συνεσκευασμένα ἐντὸς κιβωτίων ἐπὶ Ἰταλικοῦ πολεμικοῦ σκάφους, ὁπότεν ὁ Χατζηδάκης τὰς παρέλαβε πάλιν, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἡσυχίας.

Ὁ Ἀρχαιολογικὸς Σύλλογος Ἡρακλείου ηὐτύχησεν, ἀμέσως ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματά του, νὰ παρουσιάσῃ δείγματα τοῦ ἀναμφισβητήτου κύρους του καὶ τῆς ἱκανοποιητικῆς δράσεώς του. Ὁ Χατζηδάκης, πληροφορηθεὶς ἐν ἔτει 1884 ὅτι χωρικός ἐξ Ἀνωγείων Μυλοποτάμου ἐξέχωσε διὰ τῆς ράβδου του ἐντὸς

τοῦ Ἰδαίου Ἄνδρου, ὀλίγα ἀγγεῖα, διάφορα χαλκᾶ ἀντικείμενα καὶ ἔν ἀργυροῦν νόμισμα, ἐπέτυχεν δι' ἀμέσου ἐνεργείας παρὰ τῆ διοικήσει τὴν ἐπὶ τόπου ἐγκατάστασιν δυνάμειως χωροφυλακῆς. Συγχρόνως δὲ καταρτίσας τριμελῆ ἐπιτροπὴν, Χατζηδάκη, Ἀλμπερ καὶ Ἀεράκη καθηγητοῦ ἐξ Ἀνωγείων, μεθ' ἧς μετέβη ἐπὶ τόπου, κατῴρθωσε διὰ πειστικῶν λόγων νὰ παραδοθῶσι τὰ εὑρεθέντα κειμήλια εἰς τὸν Σύλλογον, νὰ συνεχίσῃ δὲ τὰς ἀνασκαφὰς ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, διὰ τοῦ παρακληθέντος πρὸς τοῦτο, καθηγητοῦ Ἀλμπερ, ἐκ τῶν ὁποίων προήλθον πολλὰ καὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης μνημεῖα. ὡς αἱ ἀσπίδες καὶ τὰ ἄλλα χαλκᾶ εὐρήματα τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου. Ἡτο φυσικὸν ὁ Σύλλογος τοῦ Ἡρακλείου νὰ ἀποσπάσῃ τὰ συγχαρητήρια καὶ τὴν ἐκτίμησιν ὅλου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Συγχρόνως, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας καὶ περιτετείας, ἡ ἐπέμβασις τοῦ Χατζηδάκη ἐξησφάλισεν ἀπὸ βεβαίαν καταστροφὴν τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν τυχαίως μεγάλην ἐπιγραφὴν τῆς Γόρτυνος. Δι' ἐνεργειῶν τοῦ Χατζηδάκη ἐγένοντο πλεῖστοι δωρεαὶ πρὸς τὸν Σύλλογον, ἀρχαιολογικῶν κειμηλίων, ἢ καὶ ἀγοραὶ ὑπ' αὐτοῦ καὶ τὸ Μουσεῖον ἐπλουτίσθη σημαντικῶς. Ἐνήργησε δὲ ὁ Χατζηδάκης αὐτοπροσώπως καὶ τὰς ἐξῆς ἀνασκαφὰς:

1) Κατὰ τὸ ἔτος 1909 ἐξηρεύνησε τὸ σπήλαιον Ἀρκαλοχωρίου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν πῆλινα πρωτομινωϊκὰ ἀγγεῖα, χαλκᾶ ξίφη, μαχαίρια καὶ μικροὶ διπλοὶ ἀναθηματικοὶ πελῆκες. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, ἔφερον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν διὰ σκαφῆς, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου Προφήτου Ἡλίας ὑπ' ἄρ τὸ χωρίον Ἅγιοι Δέκα, πλῆθος εἰδωλίων καὶ ἀγγείων πηλίνων, καὶ λύχνων Ἑλληνικῶν καὶ Ρωμαϊκῶν χρόνων.

2) Πλησίον τοῦ χωρίου Γοῦρνες κατὰ τὸ 1914, ἀνεκάλυψε λάκκον πλήρη μεσομινωϊκῶν πηλίνων ἀγγείων, καὶ ἐπὶ τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης εἰς Ἀλμυρὸν ποταμὸν, πηλίνας λάρνακας, πίθους μεσομινωϊκοὺς καὶ σκελετὸν ἀνθρώπου ἐντὸς πίθου.

3) Αἰ κατὰ τὸ ἔτος 1915 ἀνασκαφαὶ τοῦ Χατζηδάκη εἰς τὰ Μάλλια, ἔφεραν εἰς φῶς μέρος τῶν ἀνακτόρων καὶ δύο τάφους Μινωϊκοὺς πλησίον τῆς θαλάσσης. Ἐνεκα ὅμως σοβαροῦ καὶ χρονίου νοσήματος ἠναγκάσθη νὰ τὰς διακόψῃ, συνεχισθείσας κατόπιν ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς Picard.

4) Αἰ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι τοῦ Χατζηδάκη εἰς τὴν Τύλισσον ἤρχισαν τὸ 1919 ἀνακαλυφθέντων τριῶν μεγάρων Μινωϊκῆς ἐποχῆς. Ἐνεκα δεινῆς νόσου καὶ τοῦ ἐπελθόντος ὀρίου ἡλικίας, ὁ Χατζηδάκης ἀπεχώρησε τῆς ὑπηρεσίας τὸ 1923 ἀποβιώσας τῇ 17 Φεβρουαρίου 1936, εἰς βαθὺ γῆρας, ἄφ' οὗ εἰργάσθη μὲ ἀδιάπτωτον ζῆλον ἐπὶ 40 συναπτά ἔτη, ἀπὸ τοῦ 1883—1899 ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συλλόγου Ἡρακλείου, καὶ ἔκτοτε μέχρι τοῦ 1923, ὡς διευθυντῆς τῆς ἀρ-

χαιολογικῆς περιφερείας Ἡρακλείου. Εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ Χατζηδάκη ὀφείλεται καὶ ἡ κληροδοσία εἰς τὸν δῆμον Ἡρακλείου, ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Δημητρ. Βικέλα, τῆς βιβλιοθήκης του. Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Μαυρογενείου κληροδοτήματος ἐν Κρήτῃ, ἐν τῇ συνεδρίᾳ αὐτῆς τῆς 8 Ἰουλίου 1932 ἐν τῇ Γενικῇ Διοικήσει Κρήτης, ἀπένευμε τῷ Ἰωσήφ Χατζηδάκη, τὸ βραβεῖον Ἀρετῆς τῆς Νήσου Κρήτης, διακριθέντι διὰ συνεχεῖς πράξεις βοηθείας μετ' ἀφοσιώσεως, αὐταπαρνήσεως καὶ αὐθυθυσίας ὑπὲρ τῆς κοινῆς.

Ὁ Χατζηδάκης, ἀποχωρῶν τῆς ὑπηρεσίας τῷ 1923, ἔγραψεν ὅτι εἶχε τὴν ἠθικὴν ἱκανοποίησιν, ὅτι κατέλιπεν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Κρητικῆς ἀρχαιολογίας, διάδοχον ἐμπειρότατον καὶ ἱκανώτατον, τὸν ἐπὶ μακρὰ ἔτη συνεργάτην του Στέφανον Ξανθουδίδην.

* * *

Διὰ τὸν Στέφανον Ξανθουδίδην, ὡς σκαπανέα τῆς ὥραιας ἐπιστήμης τοῦ ἀρχαιοδίδου, δὲν ὑπῆρχον προτιμήσεις ἢ κλίσεις μονόπλευροι καὶ μονομερεῖς εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ στάδιον τῆς ἐρεύνης. Μία ἐπιγραφὴ ἐπὶ παραδειγματι, ἀνάγλυφος ἢ λαξευτὴ ἐπὶ λιθίνης πλακός, ἦτο διὰ τὸν ἐρευνητὴν μας, πολυμερῆς καὶ πολύπλευρος ἀπασχόλησις, ἐξαντλοῦσα ὅλα τὰ ὑπὸ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ εὐρήματος παρεχόμενα στοιχεῖα. Καὶ ἐπειδὴ ὁ χρόνος ἔχει ἀφήσει τὰ ἴχνη τῆς φθορᾶς ἢ τῆς ἀλλοιώσεως, ἡ διάνοια τοῦ σοφοῦ ἐρευνητοῦ ἔχουσε τὸ φῶς τῶν γνώσεων καὶ τῆς πείρας του ἐπὶ τῶν χασμάτων καὶ τῶν κενῶν, καὶ ἐπέτυχεν ἐν πολλοῖς τὴν ἐπανόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ. Προσφιλεστέρα τῶν ἐνασχολήσεών του ὑπῆρξεν ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἐρμηνεῖα ἐπιγραφῶν καὶ ἐγγράφων. Εἰς τὴν ἐργασίαν του ταύτην προβαίνει μὲ λεπτότητα καὶ περίσκεψιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν σοβαρότητα τοῦ ἔργου, ἀλλὰ καὶ μὲ πείθουσαν ἐπιχειρηματολογίαν. Ὅταν δὲ ἐκ τῆς κρίσεως καὶ τῶν μελετῶν του δὲν ἐπείθετο καὶ ὁ ἴδιος προσωπικῶς περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν συναγομένων πορισμάτων, ἀδιστάκτως διετύπωνε τὰς ἀμφιβολίας του καὶ παρεῖχε τὸ μέτρον τοῦ σοβαροῦ ἐπιστήμονος, ὁ ὅποιος συναισθάνεται βαθύτατα τὴν εὐθύνην τῆς γνώμης του καὶ ἀποφεύγει ἐπιμελῶς τὴν ὑποστήριξιν ἀσταθῶν ἀντιλήψεων.

Ἡ ἀκριβολογία του εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἀρχαιολογικῶν κειμηλίων θὰ παραμείνῃ ὑποδειγματικὴ. Πιστὸς ὁπαδὸς τῶν δογμάτων τῆς ἀρχαιολογικῆς περιγραφικῆς, προτάσσει πάντοτε τὴν ὑλικὴν σύνθεσιν, τὰς διαστάσεις, τὸ σχῆμα, τὸ χρῶμα ἢ τὰς ἀποχρώσεις καὶ ἐν γενεῇ τὴν μορφολογικὴν ὑπόστασιν τῶν ἀντικειμένων, μὲ καταπλήσσουσιν λεπτολογίαν. Προκειμένου περὶ ἐνεπιγράφου πλακός, προτάσσει ὁμοίως τὴν γαιολογικὴν σύστασιν τῆς, ἐὰν εἶναι ἐκ τιτανολίθου, ἢ ἐξ ἐγχωρίου μαλακοῦ

πώρου, ύποκιτρίνου λίθου, ἢ χονδροκόκκου ύποκιτρίνου, ἢ ἐκ σκληροῦ ἐγχωρίου τιτανολίθου ύποκυάνου, ἢ ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἢ ἐκ λευκοῦ ἀλαβάστρου ἀσβεστιτικοῦ ἡμιδιαφανοῦς ἢ ἐκ κοχυλιάτου λίθου καὶ οὕτω καθεξῆς. Ἀκολουθεῖ κατόπιν ὁ καθορισμὸς τοῦ χρόνου τῆς ἐπιγραφῆς, συναγόμενος ἐκ τῆς γλώσσης, ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων καὶ ἐκ τῆς ἀντιπαρβολῆς πρὸς ἄλλας ἐπιγραφάς. Προκειμένου περὶ προϊόντων τῆς κεραμευτικῆς, τὰ ὁποῖα καὶ κατὰ Ξανθουδίδη, παρέχουσι τὰς ἀσφαλεστέρας χρονολογίας καὶ ἄλλας πληροφορίας καὶ ἐνδείξεις περὶ τῶν ἀρχαίων λαῶν, ἀναδεικνύεται ἀριστοτέχνης εἰς τὴν λεπτομερειακὴν τούτων περιγραφὴν καὶ εἰς τὴν κατὰ περιόδους κατάταξιν των, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συστατικῶν καὶ μορφολογικῶν αὐτῶν στοιχείων.

Ἡ ψυχολογία τοῦ Ξανθουδίδη καὶ ὡς ἀρχαιοδίφου ἀκόμη, προδίδει καταφανῶς ἄνθρωπον διακρινόμενον διὰ τὰ πατριωτικά καὶ φιλόθηρκα συναισθήματά του. Μὲ ἐξαιρετικὴν ἀφοσίωσιν καὶ ἰδιόζουσαν ἐξαρσιν ἠσχολήθη εἰς μελέτας συγκριτικὰς τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν στοιχείων. Συγκρίνει καὶ ἀντιπαράβάλλει κείμενα ἐπιγραφικὰ ἢ γραπτὰ καὶ μνημεῖα ἀρχαῖκά, διαφόρων ἐποχῶν, ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων τῆς νεολιθικῆς καὶ πρωτομινωϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τοῦ πρὸ ἡμῶν αἰῶνος, προκύπτει δὲ τελικὸν καὶ θριαμβευτικὸν ἐκ τῆς συγκρίσεως συμπέρασμα, ὅτι ὑπάρχει στενοτάτη συνάφεια καὶ ἀλληλουχία τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, ἀπὸ τῆς μιᾶς περιόδου εἰς τὴν ἄλλην. Πλεῖστοι ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνικῆς, οἰκογενειακῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς τῶν Κρητῶν, διὰ μέσου τῶν αἰῶνων καὶ τῶν χιλιετηρίδων, ἀποδεικνύονται διὰ τῶν βαθυστοχάστων μελετῶν τοῦ Ξανθουδίδη, ὡς ἔχουσαι τὴν αὐτὴν ὁμοιόμορφον καὶ ὁμοιογενῆ ἐξωτερικευσιν, περικλείουσαι τὸν αὐτὸν ἀναλλοίωτον καὶ ἐνιαῖον ἐθνικὸν καὶ συναισθηματικὸν χαρακτήρα. Δὲν ἐγκύπτει ὁ Ξανθουδίδης εἰς τὰς ἐπιστημονικὰς του ἐρεῦνας ὡς ψυχρὸς καὶ ἀδιάφορος πρὸς τὸν τόπον του παρατηρητῆς, δὲν περιορίζεται μόνον εἰς μίαν χρονολογικὴν ἢ μορφολογικὴν κατάταξιν τῶν ἀντικειμένων, ἀλλ' ἀναλύει, συγκρίνει συμπληρώνει μετὰ νουνεχίας, διορθοῖ καὶ ἀνασκευάζει, ἀλλὰ κυρίως καὶ πρὸ πάντων ζωοποιεῖ τὰς Κρητικὰς ἀρχαιότητας. Ἀνασύρει ἐκ τοῦ βάθους τῶν αἰῶνων τὸν ἀρχαῖον Κρητικὸν κόσμον καὶ ἐπιτυγχάνει τὴν ἀναπαράστασιν του ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς συγχρόνου ζωῆς, ἐν ᾧ συγχρόνως ὑπογραμμίζει τὰς μετὰξὺ τούτου καὶ ἐκείνης ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς.

Δίδει πνοὴν ζωῆς εἰς τὴν νεκρὰν ἐποχὴν, τὴν ὁποῖαν μεταφέρει αὐτοῦσίαν εἰς τὴν σύγχρονον, καὶ ἀνοίγει τὴν εὐχάριστον εὐκαιρίαν εἰς τὸν φιλόστορα ἢ φιλόαρχιον μελετητὴν, νὰ διαγνώσῃ, τί ἐκ τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς καὶ ἀτομικῆς ζωῆς ἀνήκει εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ παρελθόντος, ὡς γνήσιον προϊόν ἐπιτοπίου ἐκδηλώσεως, καθαρῶς Ἑλληνικῆς ἢ Κρητικῆς, καὶ τί τὸ

παρείσακτον, τὸ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς προελθὸν καὶ πολιτογραφηθὲν εἰς τὴν Πατρίδα μας. Ἐκ τῆς περισπουδάστου μελέτης τοῦ Ξανθουδίδου περὶ τοῦ Κρητικοῦ ἢ Αἰγαίου πολιτισμοῦ, ἀξιοπρόσεκτον εἶναι τὸ μέρος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀσχολεῖται μὲ τὴν παρακμὴν τοῦ πολιτισμοῦ τούτου εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, καὶ μὲ τὴν ὑποταγὴν πλέον τοῦ Αἰγαίου Λαοῦ, ἀπὸ τοῦ ΙΒ' μέχρι τοῦ Ι' π. χ. αἰῶνος, εἰς τοὺς εἰσβαλόντας ἀπὸ βορρᾶ εὐρωστοτέρους καὶ ἀπολιτιστούς Ἀρίους Ἑλληνας. Σὺν τῷ χρόνῳ, οἱ ἠττημένοι, ἀναμειχθέντες καὶ διασταυρωθέντες μετὰ τῶν ἀξέστων νικητῶν μετέδωκαν εἰς αὐτοὺς τὰ τέως λαμβάνοντα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν καὶ μετὰ προσπάθειαι καὶ ψηλαφήσεις τριῶν αἰῶνων, ἐξεπέδησεν ἡ Ἑλλ. Ἀναγέννησις καὶ ὁ Ἑλλ. Πολιτισμὸς, ὡς γνήσιον τέκνον τοῦ Μινωικοῦ πολιτισμοῦ.

Καὶ οὕτω ἡ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἀλματωδῶς προκόψασα ἐν Ἑλλάδι ἀρχαιολογία, τῆς ὁποίας ἱεροφάνται ἀκάματοι καὶ πρωτοπόροι ὑπῆρξαν οἱ ἀοίδιμοι Ἰωσήφ Χατζηδάκης καὶ Στέφανος Ξανθουδίδης, ἔλυσε κατὰ τὸν θετικώτερον τρόπον τὰ μυθολογικὰ αἰνίγματα, τὰ ὁποῖα, ὑπὸ τύπον ἀλληγορικῶν φαντασιώσεων, ἐξέφραζον αὐτὰς ταύτας τὰς ἱστορικὰς ἀληθείαις. Κατὰ τὴν μυθολογικὴν παράδοσιν «πλήξαντος τοῦ Ἥφαιστου τὴν κεφαλὴν τοῦ Διὸς πελέκει, ἐκ τῆς κορυφῆς Ἀθηνᾶ σὺν ὄπλοις ἀνεπήδησεν». Νᾶ ὑποθέσωμεν, ἄρα γε, λέγει ὁ Ξανθουδίδης, ὅτι ἐκ τῆς γενετείας τοῦ Διὸς, τὸν ὁποῖον ἡ Ρέα ἐγέννησεν ἐν ἄντρῳ τῆς Δίκτης, ἀνεπήδησεν ὁ σπινθὴρ τοῦ Ἑλλ. πνεύματος καὶ τῆς Ἑλλ. σοφίας, θεοποιηθείσης ἐν τῷ προσώπῳ τῆς θυγατρὸς τοῦ Διὸς Θεᾶς Ἀθηνᾶς; Καὶ μήπως, λέγει, τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ Βασίλεια τοῦ Πριάμου ἐν Τροίᾳ, τοῦ Ἀγαμέμνονος ἐν Μυκῆναις, τοῦ Μίνως ἐν Κρήτῃ, δὲν ἐθεωροῦντο, πρὸ τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν, πλάσματα τῆς ποιητικῆς φαντασίας;

Σήμερον πλέον, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης, ἀπεδείχθη ὅτι εἴχομεν, μεμακρυσμένας μὲν, ἀλλὰ ζωντανὰς ἀπηχήσεις τῆς δυνάμεως καὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν Κρατῶν τούτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐβλάστησε καὶ ἠνδρώθη ὁ Ἑλληνικὸς καὶ ὁ Εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς.

Καὶ ἐξ ἄλλων μελετῶν τοῦ Ξανθουδίδου προκύπτει ἡ Ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ συνείδησις του. Ἐπὶ πλακὸς εὐρεθείσης εἰς τὸ Παλαιόκαστρον Σητείας τὸ 1904 ἔχει χαραχθῆ ὕμνος πρὸς τὸν Δικταῖον Δία. Παραβάλλει ὁ Ξανθουδίδης, λόγῳ τῆς ὁμοιότητος τῶν τὰ εἰρηνικὰ τῶν χριστιανικῶν λειτουργιῶν «ὕπερ τῆς εἰρήνης τοῦ σύμπαντος κόσμου κ.λ.π.» μὲ περικλοπᾶς τοῦ Δικταίου ὕμνου καὶ ἐπάγεται ὅτι, ὁ Παντοκράτωρ Χριστὸς ἐκβαλὼν τὸν Παγκρατῆ Δία, θὰ ἤκουε πολλαχοῦ ἐπικλήσεις καὶ δεήσεις, τὰς ὁποίας οἱ σήμερον μὲν χριστιανοί, χθὲς δὲ Ἐθνικοί, συνείθιζον νὰ ἀποτείνωσι πρὸς τὸν προκατόχον Θεόν. Ἀξιολογώτατον ἐπίσης δείγμα τῆς τοιαύτης συνειδήσεώς του, μᾶς πα-

ρέχει ή συλλογή, συμπλήρωσις, έπεξεργασία και δημοσίευσις Χριστιανικῶν έπιγραφῶν Κρήτης, σωζομένων εις Μονάς, Έκκλησίας, νεκροταφεία κ.λ.π. χρονολογούμενων από τῆς έπικρατήσεως τοῦ χριστιανικοῦ θρησκευματος έν Κρήτη και έκτοτε διά μέσου τῆς Βυζαντιακῆς, Ένετικῆς και Τουρκικῆς περιόδου, μέχρι τῶν άρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ήτο δέ τοιαύτη ή προσήλωσις τοῦ Ξανθουδίδη εις τήν διαπίστωσιν τῆς έπιστημονικῆς ακριβείας και ανάλογος ή αποτροφή του πρὸς τὰ άστοχα και σφαλερὰ πορίσματα τῶν αρχαιολογικῶν μελετῶν, ὡστε και ειδικήν πραγματείαν περί τῶν λεγομένων «Παραρχαιολογούντων Ένετῶν έν Κρήτη» συνέγραψε. Χαρακτηριστικῆ και ιδιαιτέρως ένδ.αφέρουσα ήμᾶς, ὡς Ήρακλειώτας, περίπτωσις, είναι ή επί τοῦ τυμπάνου καμαρωτῆς κόγχης επί τῆς έξωτερικῆς πρὸς δυσμὰς τοῦ Ένετικοῦ Καστελλίου Χανίων έπιγραφή, διά τῆς ὁποίας ιστορεῖται λατινιστί ὅτι έπρόκειτο νά τοποθετηθῆ εκεί ὁ άνδριὰς τοῦ Πασχάλη Σιγόνια, Δουκὸς τῆς Κρήτης τῷ 1567 - 1569, τήν τοποθέτησιν τοῦ ὁποίου δέν επέτρεψεν ὁ ἴδιος. «Confectum, Jan erat érigendae, staturae opus; cum ipse Citei residens, ubi totius regni consulatum exercebat κλπ.», δηλαδή, «Εἶχεν ήδη συντελεσθῆ τὸ έργον πρὸς άνέγερσιν τοῦ άνδριάντος, ὅτε αὐτὸς έδρεύων έν Κυταίῳ ὅπου ήσκει τήν υπερτάτην έξουσίαν...ήμπόδισε κλπ.». Ὁ Ξανθουδίδης έλέγχει τήν ακρίβειαν τῆς έπιγραφῆς ὡς πρὸς τήν θέσιν τοῦ Κυταίου. Διότι έδρα τοῦ Δουκὸς ήτο ὁ Χάνδαξ ὅπου ὁ συντάκτης τῆς έπιγραφῆς τοποθετεῖ τὸ Κύταιον. Ένφ τὸ ακριβές είναι ὅτι εις τήν θέσιν τοῦ Χάνδακος (Ήρακλείου) έκειτο τὸ αρχαῖον Μάτιον ή τὸ Ήράκλειον (έπίνεια τῆς Κνωσοῦ), τὸ δέ Κύταιον έκειτο δυτικώτερον κατά τήν παραλίαν τοῦ Ἄλμυροῦ ή τοῦ Παληοκάστρου, ή παρὰ τὸ Δῖον ακρωτήριον.

Ἄλλὰ ὁ Ξανθουδίδης ήσχολήθη με ζήλον και ιδιαιτέραν συμπάθειαν εις τήν ιστορικῆν, φιλολογικῆν και γλωσσολογικῆν αναδίφισιν τοῦ πλουσίου εις έκτασιν και αξίαν, ιστορικοῦ και φιλολογικοῦ ὕλικου τῆς Κρήτης. Ήσχολήθη, ὅπως λέγει ὁ κ. Οἰκονόμου, γραμματεὺς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εις τήν συνεδρίαν αὐτῆς τῆς 15ης Νοεμβρίου 1928, μετ' εὐστοχίας, έπιμονῆς και ένημερότητος, ή ὁποία είναι αξία άνεπιφυλάκτου έξάρσεως και άναγνωρίσεως. Αἱ γνωσταί έκδόσεις, κριτικῆ και λαϊκῆ, τοῦ Έρωτοκρίτου, υπήρξαν τὸ προσφιλέστερον φιλολογικόν ένττύφημα τοῦ Ξανθουδίδη, εις τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου, ὁ Έρωτόκριτος τοῦ Κορνάρου (1645—1669) εὔρεν ένα ειλικρινῆ και πιστόν διερμηνέα, τὸν άνθρωπον ὁ ὁποῖος ήτο εις θέσιν νά εκτιμήσῃ και νά έξάρῃ εις τὸ αρμόζον ὕψος τήν ποιητικῆν και ήθογραφικῆν αξίαν τοῦ έργου. Ὁ Ξανθουδίδης συγκινεῖται από τὸν συναισθηματικόν χαρακτήρα τοῦ ρωμαντικοῦ τούτου έπους, μετὸν πλήρη έμποδίων έρωτα τοῦ αὐλικου νέου Έρωτοκρίτου πρὸς

τὴν μονογενῆ θυγατέρα τοῦ Βασιλέως Ἀρετοῦσαν. Ὑπογραμμίζει ἰδιαζόντως τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν σταθερότητα τῶν δύο ἐραστῶν, τὴν ἀγνὴν καὶ ἄδολον φιλίαν, τὴν ἵπποτικὴν γενναϊότητα καὶ τὴν πολεμικὴν ἀνδρείαν. Ἡ Ἐρωφίλη τοῦ Ρεθυμνίου Γεωργίου Χορτάση (1600), λαμπρὸν θεατρικὸν ἔργον τῆς Κρήτης, ὡς τραγωδία, ὑπῆρξεν ὡσαύτως διὰ τὸν Ξανθουδίδην μία πολυμερὴς ἐνασχόλησις. Ὑπόθεσις τοῦ ἔργου εἶναι ὁ ἔρωσ τῆς Ἐρωφίλης, μονογενοῦς θυγατρὸς τοῦ Βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Φιλογόνου μετὰ τοῦ Παναρέτου, γόνου ἐπίσης Βασιλικῆς οἰκογενείας, ὁ ὁποῖος κατέληξεν εἰς τραγικὸν τέλος ἀμφοτέρων τῶν ἐραστῶν. Ἠσχολήθη ἐπίσης ὁ Ξανθουδίδης μετὰ τὸν Φορτουνάτον τοῦ Μάρκου Ἄντων. Φοσκόλου (1668—9), ἔργον εἰς τὸ ὁποῖον ἐμφανίζονται διάφοροι κωμικοὶ τύποι, καὶ μετὰ πλοκὴν διακρινόμενῃ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς γλώσσης καὶ τὸ ἄφθονον κωμικὸν ἄλλας.

Κατάλοιπα φιλολογικὰ—μὴ ἐκδοθέντα ἀκόμη—τοῦ Ξανθουδίδου, εἶναι, ὁ Ροδολῖνος, ὁ Στάθης, ἡ Ὁμορφὴ Βοσκοπούλα, ὁ Γύπαρις καὶ ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ.

Εἰς τὸν Ροδολῖνον (1649) ἔχομεν ἐπίσης ὑπόθεσιν ἐρωτικὴν. Ὁ Τρωσίλος, Βασιλεὺς τῆς Περσίας, ἠγάπησε παραφύρως τὴν Ἀρετοῦσαν, θυγατέρα τοῦ Ἀρέτα, Βασιλέως τῆς Καρχηδόνας. Ἡ μεσολάβησις τοῦ Ροδολῖνου δίδει περιπετειώδη τροπὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, τὰ πρόσωπα τῆς ὁποίας λαμβάνουν οἰκτρὸν καὶ αἱματηρὸν τέλος. Εἰς τὴν κωμωδίαν τοῦ Στάθου σατυρίζονται διάφοροι γελοῖοι τύποι τῆς ἐποχῆς. Ἡ ὑπόθεσις τῆς Ὁμορφῆς Βοσκοπούλας (1627) τοῦ ἐξ Ἀποκορώνου Νικ. Δριμυτινοῦ, πλέκεται ὁμοίως περὶ τὸ ἐρωτικὸν εἰδυλλιον νεαροῦ ποιμένου καὶ νεαρᾶς ποιμενίδος, ἀλλὰ τὸ τέλος τοῦ εἰδυλλίου ὑπῆρξεν ὁμοίως τραγικόν. Ὁ Ξανθουδίδης εἰς τὸ ποίημα τοῦτο, ἐκ 500 ἐνδεκασυλλάβων ὁμοιοκαταληκτῶν στίχων, διακρίνει τὴν χάριν καὶ τὴν ἀφέλειαν ὡς καὶ τὴν τρυφερότητα τῶν αἰσθημάτων. Ἐρωτικὸν περιεχομένου εἶναι καὶ τὸ ποιμνικὸν δράμα, ὁ Γύπαρις, ἀγνώστου ποιμένου. Ἡ θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ὑπὸ ἀνωνύμου Κρητὸς (1535 ἢ 1635), ὡς δραματοποίησις τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἐπεισοδίου τῆς παραγγελθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν Πατριάρχην Ἀβραάμ θυσίας τοῦ μονογενοῦς τοῦ τέκνου Ἰσαάκ, ἀποτελεῖ κατὰ Ξανθουδίδην ἐπιτυχὲς δεῖγμα συνθέσεως, γλώσσης, μέτρου, ψυχολογίας χαρακτήρων καὶ ἐμπνέει βαθύ καὶ γνήσιον θρησκευτικὸν αἶσθημα. Καὶ τέλος ἀνέκδοτα τοῦ Ξανθουδίδου ἔργα εἶναι τὸ «Κρητικὸν θέατρον» καὶ ὁ «Ζήνων». Ὁ Ξανθουδίδης ἔτρεφεν ἰδιαιτέραν συμπάθειαν καὶ ἐνετρύφα διαρκῶς εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν στιχουργημάτων διασωθέντων καὶ ἀποτελούντων πηγὴν μεγάλῃ ἱστορικῶν γεγονότων, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ὁ «Κρητικὸς πόλεμος» τοῦ Ρεθυμνίου, Μαρί-

νου Τζάνε Μπουνιαλή, περιγράφοντας εἰς τὸ ἐκ δεκακισχίλιον στίχων ἱστορικὸν ποίημα του, τὰ τῆς πολιορκίας τοῦ Ρεθύμνου ὑπὸ τῶν Τούρκων (1646), καὶ ἕτερον «ὁ ποιητὴς Στέφανος Σαχλίκης (ἐκ Χάνδακος) καὶ οἱ δικηγόροι τῆς Κρήτης». Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου στιχουργήματος ὁ Ξανθουδίδης ἐδημοσίευσε διορθώσεις καὶ κριτικὴν. Εἰς διορθώσεις ὡσαύτως καὶ κριτικὴν ἀσχολεῖται εἰς τὸ λαμπρὸν ποίημα τοῦ Ἀντωνίου Ἀχέλη «Μάλτας πολιορκία». Ἡ καταπλήσσοσα ἐπιτυχία τοῦ Ξανθουδίδου ἔγκειται εἰς τὴν μετ' ἀναλόγων παρατηρήσεων καὶ δικαιολογιῶν ἀποκατάστασιν τῶν στίχων. Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ δυσκόλου τούτου ἔργου του, καὶ μάλιστα ὡσάκις πρόκειται περὶ ἰδιωματικῶν λέξεων τοῦ Κρητικοῦ ἰδιώματος, ἢ ἐπὶ τῶν ὁποίων διαφωτισίς δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλος μὲ τὰ ὑπάρχοντα μέσα ἀτελῶν λεξικῶν τῆς Ἑλλ. γλώσσης, συνετέλεσεν ἢ καταγωγή τοῦ Ξ. καὶ ἢ ἐν μέσῳ τῶν συμπολιτῶν του διαβίωσις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του. Ἐδῶ δὲ ἀκριβῶς ἀνακαλύπτομεν τὸ μυστικὸν τῆς πατριωτικῆς ψυχῆς τοῦ Ξ. καὶ τῆς μεγάλης ἐπιστημονικῆς διανοίας του.

Διὰ τὸν Ξ. ἡ ἐπιστήμη δὲν ἦτο μέσον πρὸς ἱκανοποίησιν ἀτομικῶν φιλοδοξιῶν ἢ ὑλικῶν ἀπολαύσεων. Ἦτο σκοπὸς καὶ μάλιστα σκοπὸς ἀνώτερος, σκοπὸς ἀνωτέρων ἀνθρωπιστικῶν ἐπιδιώξεων, χάριν τῶν ὁποίων οἰαδήποτε τοῦ ἀτόμου θυσία, ὡσάκις μάλιστα τὸ καλῶς ἐννοούμενον συμφέρον τοῦ ἀνωτέρου καὶ ὑψηλοτέρου ἰδανικοῦ, τὴν ἐπιβάλλει, εἶναι μικρὰ καὶ εὐπρόσδεκτος. Εἰργάσθη νέος εἰς τὰς ἀνασκαφάς, παλαίων κατὰ μυρίων δυσχερειῶν, οἰκονομικῶν, συγκοινωνιακῶν, τεχνικῶν, καιρικῶν κλπ. μοχθῶν ἀγρύπνως ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τὴν περισυλλογὴν καὶ διασφάλισιν τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, εἴτε μόνος ὑπὸ τὴν ἀτομικὴν του εὐθύνην καὶ πρωτοβουλίαν, ὡς εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Μυκηναϊκοῦ τάφου Δαμανίων, τοῦ Δωρικοῦ Ναοῦ παρὰ τοὺς Κουνάβους, ὅπου ἡ πόλις Ἐλτιναία, εἰς τὰ πέριξ τῶν Δικαστηρίων Χανίων, εἰς τὸ Νίρου—χάνι, εἰς τὸν Πύργον, εἰς τὸ Χαμαίζη Σητείας, εἰς τοὺς Θολωτοὺς τάφους τῆς Μεσσαρᾶς, εἴτε καὶ συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ξένων ἀρχαιολόγων, παρέχων τὰ φῶτά του εἰς αὐτοὺς, ὡσάκις κυρίως ἐπρόκειτο, περὶ συμπληρώσεων, διορθώσεων καὶ ἐρμηνειῶν, ἐπιγραφῶν ἢ γραπτῶν κειμένων ἰδιωματικῶν, ἢ φωτιζόμενος ὑπ' αὐτῶν, ἐν συναδελφικῇ συμποσίᾳ καὶ ἀλληλεγγύῃ. Συνέγραψε μὲ μεθοδικότητα καὶ ἐπιστημονικὴν ἐμβριθειαν καὶ ἀπθανάτισε τὸν ἀρχαῖον Κρητικὸν καὶ Ἑλληνικὸν κόσμον εἰς ὅλας τὰς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς του. Ἡ φήμη του ὡς ἐπιστήμονος, μὲ τὸν ὄγκον τῆς ἐργασίας τεσσαράκοντα τριῶν (43) ἀρχαιολογικῶν βιβλίων καὶ μελετῶν, καὶ τεσσαράκοντα ἑννέα (49) ἱστορικῶν, φιλολογικῶν καὶ γλωσσικῶν, βιβλίων καὶ μελετῶν, ἔφθασεν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης. Ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀνόματός του τὴν Ἑλλ. Πατρίδα καὶ τὴν Ἑλλ. Ἐπιστήμην, καὶ ἔδωκεν εἰς

ἡμᾶς τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερηφανευώμεθα διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν τιμὴν καὶ ἀξίαν μὲ τὴν ὁποίαν περιέβαλλε τὴν Κρήτην. Καὶ ἡ Ἑλλ. Ἐπιστῆμῃ εὐγνώμων διὰ τὰς πρὸς αὐτὴν ἀνεκτιμήτους ὑπηρεσίας τοῦ Ξ. ἐδείχθη ἀνταξία τοῦ προορισμοῦ τῆς. Ἐδικαίωσε τὸν ἀκάματον σκαπανέα τοῦ πρώτου Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ φιλότιμον θεράποντα τῆς Ἑλλ. διανοήσεως, διὰ τῆς ἐκθύμου προσφορᾶς πρὸς αὐτὸν καθηγεσίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν, θέσεως ἐν τῷ Λεξικογραφικῷ ἀρχεῖῳ. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἐξέλεξεν αὐτὸν τῷ 1928 παμψηφεί, ὡς ἀντεπιστέλλον μέλος. Ὑπῆρξε δὲ καὶ μέλος ξένων ἐπιστημονικῶν σωματείων, ὡς, τῆς Ἀγγλικῆς ἐταιρίας τῶν Ἑλληνικῶν σπουδῶν καὶ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου. Ἡ πρωτεύουσα τὸν ἀνέμενε πάντοτε μὲ ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας, ὡς πρωτοπόρον τοῦ Ἑλλ. πνεύματος, ὡς τροφοδότην καὶ ἐμψυχωτὴν τῆς ἐπιστῆμῆς. Ἀλλὰ ὁ Ξ. εἶχε προσήλωθῃ εἰς τὸν σκοπὸν του, εἰς τὸν ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς του. Ἡ αἴγλη τῶν ἐπαίνων καὶ τῶν τιμητικῶν διακρίσεων, παρήρχετο πάντοτε, ὡς φευγαλέα ὄπτασις ἀπέναντι μιᾶς διανοίας διαυγαζομένης μόνον ἀπὸ τὸν ἀκοίμητον πόθον νὰ ὀλοκληρώσῃ τὸ ἔργον του. Νὰ ἐκδραπνήσῃ μᾶλλον τὸν ἑαυτὸν του, μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς του ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς ἀνεξαντλήτου ἀρχαιολογικῆς, ἱστορικῆς, φιλολογικῆς καὶ γλωσσικῆς τοπικῆς ἐρεῦνης καὶ νὰ ἀχθῇ εἰς τελικὰ συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα πᾶς τις, ξένος πρὸς τὸν τόπον μας, πρὸς τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά του, πρὸς τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἀντιλήψεις του, πρὸς τὴν ἰδιωματικὴν γλωσσικὴν του διατύπωσιν, θὰ ἦτο δύσκολον, ἂν μὴ ἀδύνατον, νὰ προσεγγίσῃ.

Ἐκ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν τοῦ Ξανθουδίδου πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει ἡ βραβευθεῖσα κατὰ Φεβρουάριον 1927 μελέτη του «Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν», ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ Κοσκορόζιον διαγώνισμα. Ἡ κριτικὴ Ἐπιτροπεία ἀποτελεσθεῖσα ἐκ τριῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι «ἡ μελέτη πρέπει νὰ βραβευθῇ ἀνεπιφυλάκτως, διότι μὲ αὐστηρὰν ἐπιστημονικότητα, μὲ πρωτοτυπίαν, μὲ ὀρθὴν κρίσιν ἐπραγματεύθη τὸ προκηρυχθὲν εἰς τὸν διαγωνισμὸν θέμα». Σημειωτέον ὅτι τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου—ἐκ τῶν καταλοίπων τοῦ Ξανθουδίδου—ἐπεμελήθη πρὸ ἔτους, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἰωάννης Καλιτσούνακης, ὅστις προλογιζόμενος γράφει, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέθηκεν αὐτὸ πρὸς κρίσιν ὑπὸ τὸ πολυσήμαντον καὶ προσφυὲς διὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου ρητὸν. «ubi solitudinem faciunt pacem appellant»=(τὴν ἐρήμωσιν τὴν ὁποίαν ἐπιφέρουν ὀνομάζουσι εἰρήνευσιν). Καὶ ἐν συνεχείᾳ, ὅτι ἐκ τοῦ χειρογράφου δύναται τις νὰ ἴδῃ καὶ θαυμάσῃ ὄχι μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν, εὐσυνειδησίαν καὶ τὸ ἐρευνητικὸν καὶ συνδυαστικὸν ἱστορικὸν πνεῦμα τοῦ μεγάλου καὶ πολυμεροῦς Κρητὸς λογίου, προσόντα βέβαια ἐσωτερικὰ τοῦ ἐξεταζομένου θέ-

ματος, αλλά να παρατηρήση και την αξιόγαστον έξωτερικήν αὐ-
του μορφήν. Διὰ τοῦτο καὶ θὰ κατατεθῆ εἰς τὸ ἐν Χανίοις Ἱστο-
ρικὸν Ἀρχεῖον Κρήτης διὰ νὰ διατηρηθῆ καὶ παραμείνῃ θαυμα-
στὸν καὶ διὰ τοὺς μεθ' ἡμᾶς.

Μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν μελετῶν καὶ ἐκδόσεων τοῦ Ξανθου-
δίδη κατατάσσονται καὶ ἡ Συνθήκη μεταξὺ τῆς Ἑνετικῆς Δημο-
κρατίας καὶ τοῦ Ἀλεξίου Καλλέργη. Οἱ ἄρχοντες Βαροῦχαι ὡς
φεουδάρχαι. Οἱ Ἑβραῖοι ἐν Κρήτῃ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας. Ὁ Ἀλέ-
ξιος Καλλέργης ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἰσχυροτέρων φεουδαρχῶν
τῆς Κρήτης εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του καὶ πλείστους ἄλλους
ἀρχοντικούς οἴκους τῆς νήσου κατὰ τὴν ἐπὶ 16 ἔτη, ἀπὸ τοῦ
1283 παραταθεῖσαν ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Ἑνετικῆς κυριαρ-
χίας, ἀπολήξασαν εἰς τὴν ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλεξίου Καλλέργη
συνθήκην τοῦ 1299, τερματίσασαν τὴν μακροχρονιωτέραν τῶν
Κρητικῶν ἐπαναστάσεων καὶ κανονίσασαν τὰς προνομίας καὶ
τὰ δικαιώματα τῶν Κρητῶν Φεουδαρχῶν καὶ τῶν ἄλλων τάξεων
τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ, ἐλευθέρου καὶ δούλου.

Οἱ ἄρχοντες Βαροῦχαι ὡς Φεουδάρχαι εἰς
Ἀμάρι, ὡς καὶ ἄλλοι τιμαριοῦχοι, ἐπιφορτίζονται νὰ λαμβάνωσι
μέτρα βιαιῶν στρατολογιῶν καὶ ἀγγαρειῶν κατὰ τῶν ἀγροτῶν
τῆς Νήσου, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Ἑνετικὴ Κυβέρνησις ἀντεμετώ-
πιζε τὰς πειρατικὰς ἐπιδρομὰς Τούρκων καὶ Ἀλγερίνων ἀπὸ
τοῦ 1567 - 1573.

Οἱ Ἑβραῖοι ἐν Κρήτῃ ἐπὶ ἐνετοκρατίας. Εἰς
Χάνδακα, κατὰ στατιστικὰς τοῦ τελευταίου αἰῶνος τῆς ἐνετο-
κρατίας ἔζων περὶ τοὺς 1000 εἰς τὴν γνωστὴν καὶ σήμερον συ-
νοικίαν Ἑβραϊκῆν, μετερχόμενοι τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν τοκογλυ-
φίαν. Ἐγεννήθη δὲ ἐκ τῶν ἐπαχθῶν δανειῶν τῶν Ἑβραίων,
κατὰ τὸν 14ον καὶ 15ον αἰῶνα, ζήτημα ρυθμίσεως χρεῶν, τὸ
ὅποῖον κατέληξεν εἰς εἶδος τι σεισαχθείας, ἠἴγραψεν ὁμοίως ὁ
Ξανθουδίδης ἱστορικὰς πραγματείας σχετιζόμενας μὲ τὴν Ἐκ-
κλησίαν, τὴν Διοίκησιν αὐτῆς, τὰς Μονὰς αὐτῆς ἐπὶ Ἑνετοκρα-
τίας καὶ ἐν γένει διὰ τὰς περιπετείας καὶ διακυμάνσεις, κατὰ
τὰς πολυταράχους περιόδους τῶν ἐκκλησιαστικῶν τῆς νήσου
πραγμάτων, καὶ ἐδημοσίευσεν πατριαρχικὰ συγίλλια γράμματα,
φυλασσόμενα εἰς τὴν Μονὴν Χρυσοπηγῆς Χανίων. Τοιαῦτα με-
λέται εἶναι, πλὴν τῆς ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ πρωτοτύπου μεταφρά-
σεως τῆς ὑπὸ τοῦ Giuseppe Gerola γραφείσης «Οἱ Ἕλληνες
Ἐπίσκοποι ἐν Κρήτῃ ἐπὶ ἐνετοκρατίας» μετὰ σχολίων ὑπ' αὐ-
τὴν, καὶ ἡ «περὶ τῆς Μητροπόλεως Κρήτης καὶ τοῦ Μητροπολι-
τικοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Τίτου κατὰ τὴν Β'. Βυζαντινὴν περιο-
δον (961—1204)». Ἀπὸ τὰ περιωθέντα 130 κρητικὰ συμβόλαια
τῆς Μονῆς Ἀρετίου τοῦ Μιραμπέλλου, τὴν ὁποίαν ἴδρυσεν ὁ
Μάρκος Παπαδόπουλος ἐπὶ Ἑνετοκρατίας (περὶ τὸ 1600), ἐκ τῶν
ὁποίων ἐδημοσίευσεν ὁ Ξανθουδίδης 103 ἑλληνιστὶ γεγραμμένα,

λαμβάνομεν επίσης ἀμυδρὰν ἰδέαν τῆς τεραστίας διανοητικῆς ἐργασίας τοῦ ἐρευνητοῦ μας μὲ τὰς γλωσσικὰς καὶ πραγματικὰς παρατηρήσεις τοῦ ἐπὶ τῶν συμβολαίων τούτων, διὰ τῶν ὁποίων ἀποκαλύπτεται ὁλόκληρος ὁ ἰδιωτικὸς βίος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν 16ον καὶ 17ον αἰῶνα, ὡς καὶ ὁ γλωσσικὸς ἰδιωματικὸς τύπος τῆς τότε ἐποχῆς.

Ὁ Ξανθουδίδης διετέλεσεν ἀπὸ τοῦ 1889 μέχρι τοῦ 1891 καθηγητὴς εἰς τὸ ἐν Νεαπόλει Μιραμπέλλου Γυμνάσιον. Μέχρι τοῦ 1897 καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Γυμνασίου. Ἀπὸ τοῦ 1897 μέχρι τοῦ 1899 γραμματεὺς τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου ἐκτελῶν ἀρχαιολογικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ πρόωρου δυστυχῶς, εἰς τὴν ἡλικίαν τῶν 65 ἐτῶν θανάτου τοῦ (18 Σεπτεμβρίου 1928) Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων, ὑπηρετῶν εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου. Ἐκκληροδότησε δὲ τὴν ἐξ ὀκτακοσίων περίπου τόμων βιβλιοθήκην του, μετὰ τῶν ἐρμαρίων, περιλαμβάνουσαν κυρίως βιβλία φιλολογικά, ἀρχαιολογικά καὶ ἱστορικά, εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Ἡρακλείου. Ἡ Κρήτη καὶ ἰδιαίτερος τὸ Ἡράκλειον ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καυχᾶται διὰ τοὺς τιμωμένους σήμερον ἐπιστήμονάς του, Ἰωσήφ Χατζηδάκην καὶ Στέφ. Ξανθουδίδην, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν τελουμένων ἀποκαλυπτηρίων τῶν ἐν τῷ Μουσείῳ προτομῶν των.

Συνήλθομεν σήμερον ἐνταῦθα καὶ ἐν κατανοκτικῇ συγκεντρώσει, ἀναφερόμεθα νοερῶς πρὸς τὰ δύο τίμια ἄνθη τοῦ πνεύτος, πρὸς τοὺς μαργαρίτας τῆς ἐπιστήμης. Διότι, ὄντως, ἀπετέλεσαν καὶ οἱ δύο τὸν ὑποδειγματικὸν τύπον ἀνθρώπων, φιλοδοξούντων νὰ γίνωσι κατακτητὰί τῆς ἀφθίτου πνευματικῆς δόξης καὶ ἐπιτυχόντων τοῦ σκοποῦ των δι' ἐπιπόνου καὶ φιλοτίμου ἐργασίας μακροχρονίου, πρὸς δόξαν καὶ τιμὴν ὄχι μόνον τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ τῆς γενετείρας των. Ἄς σημειωθῇ δὲ ἐπικαίρως ὅτι καὶ ἡ Κρήτη, κατὰ καιροὺς καὶ περιόδους ἱστορικάς, καθ' ἃς ὁ μὲν θερισμὸς ἦτο πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι, ἐλάμπρυνε καὶ διὰ τῶν τέκνων τῆς τὸ πνευματικὸν στερέωμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου σελαγίζουσιν ὡς ἀστέρες παμφαεῖς καὶ οἱ σήμερον ὑφ' ἡμῶν τιμώμενοι, — σωφρόνως, φιλοτίμως καὶ δικαίως ζήσαντες ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα καὶ ἐπιφάνειαν τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης δόξης.

Ἡράκλειον 26 Μαΐου 1940.

ΝΙΚΟΛ. ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ
ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Λ Ο Γ Ο Σ

ΕΝ ΤΗ ΑΙΘΟΥΣΗ, "ΝΤΟΡΕ", ΚΑΤΑ ΤΟ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΝΗΜΟΣΥΝΟΝ
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ - ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ ΚΑΙ ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ

Φόρον τιμῆς ἀπονέμουσα ἡ ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, ἀνθ' ὧν τὰ μέγιστα εὐηργετήθη ὑπὸ ἐξόχως ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων τιμῶντες τὴν ὑπέροχον φορφὴν ἐν πυκνῇ ὀμηγύρῃ σήμερον συνήλθομεν, ἐπιθυμῶντες δι' ἐμοῦ νὰ ἐξάρῃ καὶ ἐν ἀπλῇ ἔστω σκιαγραφίᾳ νὰ καταστήσῃ τοῖς πᾶσιν ἐναργῆ τὴν ἀρχαιολογικὴν τῶν τιμωμένων δρᾶσιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς συμβολῆς αὐτῶν ἐν τῇ καθόλου ἀρχαιολογικῇ ἐπιστήμῃ. Καὶ ὑπῆρξεν ἀμφοτέρων τῶν Κρητῶν ἐπιστημόνων τὸ ἔργον τοσοῦτον σημαντικόν, ὥστε ἐξαιρετικῶς εὐφῆμως τὸ ὄνομά των νὰ μνημονεῦται παραλλήλως πρὸς τὰ ὀνόματα τῆς λαμπρᾶς χορείας τῶν ἀρχαιολόγων ἐκείνων, τῶν ὁποίων πατρίς θεωρεῖται οὐχὶ μόνον ἡ ἴδια γῆ, ἀλλ' ἡ Ὑφήλιος. Διότι καὶ ἐνταῦθα ἔχει ἰσχύον τὸ τοῦ Περικλέους: «Ἀνδρῶν ἐπιφανῶν πᾶσα γῆ τάφος καὶ οὐ στηλῶν μόνον ἐν τῇ οἰκείᾳ σημαίνει ἐπιγραφή, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μὴ προσηκούσῃ ἄγραφος μνήμη παρ' ἐκάστῳ τῆς γνώμης μᾶλλον ἢ τοῦ ἔργου ἐνδιαιτᾶται». Περὶ τοιούτων ἀνδρῶν καὶ καθόλου «χαλεπὸν τὸ μετρίως εἰπεῖν, ἐν ᾧ μόλις καὶ ἡ δόκησις τῆς ἀληθείας βεβαιούται», ἰδιαιτέρως ὁμως ἡ ἰδική μου φωνὴ μόλις ἐξαρκεῖ, καίτοι ἐμψυχουμένη ὑπὸ τοῦ ἀμέτρου θαυμασμοῦ πρὸς τὸ ἔργον ἐκείνων, ἔργον τοσοῦτον μᾶλλον ἀξιοθαύμαστον, καθ' ὅσον χαρακτηρίζεται ὑπὸ τῆς μέχρις ἡρωϊσμοῦ ἐνθέου ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνερευνήσεως τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας καὶ ὑπὸ τοῦ διαιύρου ἔρωτος πρὸς τὴν ἰδίαν πατρίδα. Καὶ ἦσαν ὄντως ἡρωϊκοὶ οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι τῆς κρητικῆς ἀρχαιολογίας, καθ' οὓς ἐν μέσῳ ἀπροσμετρήτων δυσχερειῶν ὑλικῶν τε καὶ ἠθικῶν ἦσαν ἠναγκασμένοι οἱ ἀκάματοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, ἄνευ οὐδεμιᾶς σχεδὸν ἐξωτερικῆς βοηθείας νὰ ἐξαπλοῦν πανταχοῦ τὴν πολυσχιδῆ αὐτῶν δρᾶσιν, μὴ φειδόμενοι οὐχὶ μόνον τῆς ἀνέσεως ἀλλ' οὐδὲ τῆς ὑγείας των, τῶν χρημάτων των, τοῦ ἀτομικοῦ των συμφέροντος, θύοντες ὀλοκληρωτικῶς

ἑαυτοὺς ἐπὶ τῶν βωμῶν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἐπιστήμης. Οὐχὶ ἅπαξ ἔθεσαν εἰς κίνδυνον αὐτὴν τὴν ζωὴν των πρὸς περισσοῖν τῶν πατρίων ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἀμφότεροι ἐμερίμνων περισσότερον ἢ ὅσον μήτηρ περὶ τῶν ἰδίων αὐτῆς τέκνων. Περιερχόμενοι τὴν ὑπαιθρον ἀπὸ τὸ ἐν ἄκρον μέρη τοῦ ἄλλου τῆς Μεγαλονήσου πρὸς περισυλλογὴν τῶν τυχαίως ἐρχομένων εἰς φῶς ἀρχαιοτήτων ἢ πρὸς ἀποκάλυψιν δι' ἀνασκαφῶν σπουδαίων μνημείων καὶ εἰς τοὺς μᾶλλον ἀπομακρυσμένους ἀπὸ τῆς ἕδρας των τόπους, οὐχὶ σπανίως ἐπὶ ἀβάτων καὶ ἀποκρήμνων ὄρέων, ἐντὸς δυσπροσίτων φαράγγων, ἐπὶ χώρων ἀπελπιστικῶς ξηρῶν καὶ ἀνύδρων, ἐν τῷ μυχῷ ἀπροσπελάστων σπηλαίων, εἰς τόπους ἔνθα ἡ ἀπομόνωσις ἦτο καταπληκτικὴ καὶ καταθλιπτικὴ, γινομένη ἔτι μᾶλλον τοιαύτη ἐκ τῆς τότε ἀνυπαρξίας καὶ στοιχειώδους ἔτι ὀδικοῦ δικτύου καὶ μεταφορικῶν μέσων, στερούμενοι οὐχὶ σπανίως καὶ τῆς μᾶλλον προχείρου στέγης καὶ ὑφιστάμενοι καρτερικῶς μυρίας κακοπαθίας ἐκ τῶν κλιματολογικῶν μεταβολῶν καὶ ἀνθυγιεινῶν συνθηκῶν ζωῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἐλονοσιακὴ μάστιξ ἀπετέλει τὸν μᾶλλον ἐπικείμενον κίνδυνον, ὁδοιποροῦντες μακροτάτας ὁδοὺς ὡς ἱεραπόστολοι, οὐχὶ σπανίως ἐναγωνίως ἀγρυπνοῦντες ἐπ' ἀτελευτήτους ὥρας τῆς νυκτὸς ὑπὸ τὸ βάρος τῶν μεγίστων βαρυνουσῶν αὐτοὺς εὐθυνῶν, ἐπέδειξαν καρτερίαν ὄντως ἡρώων. Ἡ ἐποπτεία τῶν ὑπὸ ξένων ἀρχαιολογικῶν σχολῶν γενομένων ἀνασκαφῶν δὲν ἐγένετο μὲ μικροτέρας ταλαιπωρίας. Ἦναγκασμένοι πολλακίς νὰ ἐποπτεύωσι ταυτοχρόνως πλείονας τῆς μιᾶς ἀνασκαφάς, ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ γοργῶ ρυθμῷ ἀποκόλυψις τῶν ἀρχαιοτήτων, εὐρίσκοντο εἰς ἀένναον κίνησιν, μετακινούμενοι ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ αἱ φροντίδες, αἱ εὐθύναι ἐβάρυνον πολὺ περρισσότερον τούτους ἢ τοὺς ξένους ἀνασκαφεῖς. Ἐν πλαισίῳ πενιχροτάτων ὑλικῶν μέσων κινούμενοι ἀμφότεροι ἀπέδωσαν τὸ μέγιστον τῆς ἐφικτῆς ἀποδόσεως καὶ κατώρθωσαν ἀπὸ κοινοῦ ἐν στενωτάτῃ καὶ ἐξόχως ἀρμονικῇ συνεργασίᾳ ἐργαζόμενοι νὰ ἐμφανίσωσι τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον εἰς πολὺ ἀνώτερον ἐπίπεδον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐπαρχιακὸν Μουσεῖον. Ἡ ψυχικὴ ἀνωτερότης ἀμφοτέρων κατεδείχθη ἔτι μᾶλλον ἐκ τῆς ὑπερόχου ἀρμονίας τῆς μικροτάτης καὶ διὰ βίου συνεργασίας των, ἀρμονίας ἣτις ἀποτελεῖ δι' ἡμᾶς τοὺς ἐπιγενομένους ἀρχαιολόγους ὑπέροχον παράδειγμα πρὸς μίμησιν. Καὶ ἡ ἀρμονικὴ αὐτῆ συνεργασία των ἀποτελεῖ ἐπὶ τοσοῦτον μᾶλλον ἀξιοσημειώτον ἐξαίρεσιν τοῦ ἐν γνωμικῷ διατυπωθέντος «κεραμεὺς κεραμεῖ ἀεὶ κοτέει καὶ τέκτων τέκτωνι», καθ' ὅσον οὐσιώδεις διαφοραὶ ὑπῆρχον καὶ κατὰ τὸ εἶδος τῆς μορφώσεως, καὶ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν καὶ κατὰ τὴν ἡλικίαν καὶ κατὰ τὴν ψυχροσύνησιν ἐκάστου. Δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὁ Ἰωσήφ Χατζηδάκης καὶ ὁ Στέφανος Ξανθοῦσιδης ὑπῆρξαν ἀνόμοιοι κατὰ πάντα πλὴν κατὰ τὴν ἐξαιρετικὴν ἀφοσίωσιν ἀμφοτέρων πρὸς τὴν μητρίδα

καί πρὸς ὅ,τι ἔτεινεν εἰς τὴν ἀνάδειξιν καὶ γνῶσιν τοῦ παρελθόντος τῆς. Ἡ ὑπέροχος αὕτη ἀφοσίωσις ἤρκεσε διὰ νὰ συνδέσῃ τοὺς ἀνδρας τούτους ἐν δεσμοῖς ἀρρήκτοις εἰς μίαν ἀρμονικὴν συνεργασίαν τοσοῦτω στενὴν, ὥστε τὸ ὄνομα τοῦ ἐνὸς νὰ φέρῃ αὐτοστιγμει εἰς τὴν μνήμην τὸ ὄνομα τοῦ ἄλλου καὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐνὸς νὰ μὴ γίνηται πλήρως καταληπτὸν ἄνευ συσχέτισεως πρὸς τὸ ἔργον τοῦ ἑτέρου.

Δὲν πρόκειται ἐνταῦθα νὰ χαράξω τὸ φωτεινὸν περίγραμμα τῶν ὅλως ἐξαιρετικῶν τούτων προσωπικοτήτων, νὰ παρακολουθῆσω βῆμα πρὸς βῆμα τὰς ποικίλας ἀναλαμπὰς τῆς δράσεώς των, ἀφοῦ ὁ προλαλήσας ἐπωμίσθη καὶ εὐγλώττως ἔφερεν εἰς πέρας τὸν ἠράκλειον τοῦτον ἄθλον. Θὰ ἀρκεσθῶ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἀσθενῶν μου δυνάμεων νὰ σκιαγραφῆσω ἀπλῶς τὸ ἀρχαιολογικὸν ἔργον τούτων κατὰ τρόπον ὥστε νὰ καταστῆ δυνατόν νὰ ἀναμετρηθῇ ἡ συμβολὴ ἑκατέρου εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ἔκτασις τῆς δράσεως ἐκείνης, ἥτις ἀπετέλεσε τὸν κύριον παλμὸν τῆς ζωῆς των.

Τὸ ἀρχαιολογικὸν ἔργον τοῦ Νέστορος τῆς Κρητικῆς ἀρχαιολογίας Ἰωσήφ Χατζηδάκη ἐξικνεῖται μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καθ' ἣν οὐδεμία μέριμνα ὀποθενδήποτε προερχομένη εἶχεν εἰσέτι ἐκδηλωθῆ ἐν Κρήτῃ πρὸς περισυλλογὴν καὶ περίσῳσι τῶν ἀρχαιοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἐξ ἀγνοίας ἢ ἀδιαφορίας κατεστρέφοντο. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν μᾶλλον μορφωμένων Κρητῶν περιεστράφη πολὺ περισσότερον τότε περὶ τὴν ἑλληνικὴν ἐκπαιδεύσιν τῆς νεολαίας πρὸς ἀναζωπύρῳσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος, ἐκ τῆς τάσεως δὲ ταύτης ἔλαβε γένεσιν ὁ Φιλεκπαιδευτικὸς Σὺλλογος Ἡρακλείου, ὁ ὁποῖος ἐπέπρωτο νὰ παίξῃ σπουδαιότατον ρόλον διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. Ἄφ' ἧς στιγμῆς, κατὰ τὸ ἔτος 1883 ὁ ἱατρὸς Ἰωσήφ Χατζηδάκης νέος τότε ἀνέλαβε τὴν προεδρίαν τοῦ Συλλόγου ἔδωκε τελείως ἀλλοίαν τροπὴν εἰς τὴν κατεύθυνσιν τούτου, μετατρέψας σχεδὸν εἰς ἀρχαιολογικὴν ἐταιρείαν, φρονῶν ὅτι διὰ τῆς περισώσεως καὶ ἀποκαλύψεως τῶν ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν τῆς πατρίδος καὶ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τῶν τέκνων τῆς τῶνουτῆ καὶ αὐτῆ αὕτη περιβάλλεται δι' αἴγλης πρὸ τῶν ὀμμάτων ὄλου τοῦ κόσμου. Ἐπελήφθη δὲ τοῦ ἔργου τούτου μετὰ τοσαύτης δραστηριότητος, ὥστε, ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τότε μὴ ὑπαρχούσης ἐν Κρήτῃ, περιέβαλλε τὸν Σὺλλογον μὲ κύρος ἐπισήμου ἀρχαιολογικῆς ἀρχῆς, πρὸς ἣν ἅπαντες ἀπηθύνοντο περὶ ζητημάτων ἀφορώντων εἰς τὴν περίσῳσιν ἢ ἀνασκαφὴν ἀρχαιοτήτων. Εὐτύχημα ἐξαιρετικὸν ὑπῆρξεν, ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἔσχεν ὡς βοηθὸν καὶ συμπαραστάτην τὸν νεαρῶτατον τότε Στέφανον Ξανθοῦδιδην, γραμματέα τοῦ Συλλόγου. Ἡ δρᾶσις αὕτη ἐξικομένη εἰς τινὰς περιστάσεις μέχρις ἡρωϊσμοῦ (ὡς εἰς τὴν περίπτῳσιν τῆς διασώσεως τῶν ἀρχαίων τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου, τῆς βασιλίδος τῶν ἐπιγραφῶν Νομοθεσίας τῆς Γόρτυνος καὶ τῆς τελεσφόρου προ-

στασίας τῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Συλλόγου κατὰ τὴν ἐπανόστασιν τοῦ 1896) περιγράφεται λεπτομερῶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Χατζηδάκη ἐν τῷ ἔργῳ του Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ, ἐνθα παρέχεται ἐξειληκτικὴ εἰκὼν τῆς δημιουργίας καὶ βαθμιαίας διοργανώσεως τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου, ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Κρήτῃ γενομένων ἀνασκαφῶν ὑπὸ τῶν ἐλλήνων καὶ ξένων ἀρχαιολόγων. Δυσκόλως θὰ ἐπίστευέ τις ὅτι τὴν πρωτοβουλίαν τῆς πρώτης ταύτης ἀρχαιολογικῆς κινήσεως καὶ δράσεως ἐν Κρήτῃ, τῆς ὁποίας ἐπίστευσις ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία τοῦ μοναδικοῦ ἐν τῷ κόσμῳ Κρητικοῦ Μουσείου, ἔσχεν ἀνὴρ ἰατρός, ὅστις ἄμιρος κατ' ἀρχὰς ἀρχαιολογικῆς μορφώσεως αὐτοεδημιουργήθη βαθμῆδον διὰ τοῦ ἐντὸς αὐτοῦ κοχλάζοντος ἀρχαιοφίλου ἐνθουσιασμοῦ εἰς τέλειον ἀρχαιολόγον, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ἐξόχως τιμητικῶς ἐμφανίζεται παρατιθέμενον πρὸς ὀνόματα διαπρεπῶν ἀρχαιολόγων. Ἡ ὑπέροχος καὶ ὑπερόχως φιλότιμος προσπάθειά του ἐξετιμήθη θεόντως ὑπὸ πάντων τῶν ἐν Κρήτῃ ἐργασθέντων ξένων ἀρχαιολόγων, οἵτινες καὶ τὸν ἐβοήθησαν εἰς τὸ δύσκολον ἔργον του καὶ τὸν ἐτίμησαν διὰ τῆς βαθείας καὶ εἰλικρινοῦς φιλίας τῶν.

Ἄν τὸ καθαρῶς ἐπιστημονικὸν ἀρχαιολογικὸν ἔργον τοῦ Ἰωσήφ Χατζηδάκη τὸ τε ἀνασκαφικὸν καὶ τὸ τῶν ἐπιστημονικῶν δημοσιεύσεων παραβαλλόμενον πρὸς τοῦ Στεφ. Ξανθουδίδου δὲν ἐμφανίζει τὴν αὐτὴν εὐρύτητα τοῦτο οὐδόλως σημαίνει, ὅτι οὗτος ὑστέρησε τούτου εἰς ἐπιστημονικὴν ἀποδοτικότητα. Ἡ δημιουργία καὶ ἀνάπτυξις ἐνὸς Μουσείου τῆς ἐξαιρετικῆς ὀλκῆς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου εἶναι πράγματι ἠράκλειος ἄθλος, τοῦ ὁποίου τὴν ὀρθὴν ἐκτίμησιν τοῦ μεγέθους του δύναται νὰ κάμῃ ἐκεῖνος μόνον, ὅστις ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐγνώρισε τὸ ἀθόρυβον καὶ ἐπίπονον ἔργον, ὅπερ ἀπαιτεῖ τὴν πλήρη αὐταπάρνησιν τοῦ ἐργάτου τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅπερ πέπρωται νὰ λανθάνῃ διὰ τοὺς πολλοὺς.

Ἐνῶ εἰς τὸν νέον καὶ ὀρμητικὸν Ξανθουδίδην ἔπεσεν ὁ κληρὸς τῆς ἐξωμουσειακῆς δράσεως, ὁ Χατζηδάκης ἀνελάμβανε τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Κνωσοῦ, καίτοι ἡ κατανομὴ τῶν ἔργων οὐδέποτε ἔσχε χαρακτῆρα ἀποκλειστικότητος. Οὕτω ἐκ τῆς τοιαύτης κατανομῆς καθωρίζετο καὶ τὸ εἶδος τῆς δράσεως ἐκάστου. Τὴν ἀθόρυβον ἐντατικὴν ἐν τῷ Μουσείῳ ἐργασίαν, τὴν προαγαγοῦσαν τὴν ἀτακτὸν ἀρχαιολογικὴν συλλογὴν εἰς ὀργανωμένον καὶ ἐπιστημονικῶς ἄρτιον ἀρχαιολογικὸν μουσειακὸν καθίδρυμα, συνέχισεν ὁ Χατζηδάκης ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον 40ετίαν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1883 μέχρι τοῦ ἔτους 1923 καὶ τὸ ἐπερχόμενον γῆρας μὲ τὰ συμπάρομαρτοῦντα ἐνοχλήματα οὐδόλως κατάρθωσε νὰ ἐλαττώσῃ κατὰ τι τὸν ρυθμὸν τῆς ἐργασίας, εἰς ἣν ψυχῇ τε καὶ σώματι εἶχεν ἐξ ὀλοκλήρου ἀφοσιωθῆ. Ὅτε τέλος, καταληφθεὶς ὑπὸ δεινῆς νόσου καὶ βεβα-

ρυμένος πλέον υπό του γήρατος κατέλειπε τὸ 1923 τὴν διεύθυνσιν τοῦ Μουσείου εἰς τὸν ὑπέροχον συνεργάτην του, εἶχεν ἀπὸ μακροῦ πραγματοποιηθῆ, ὅ,τι πολὺ πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν μεγάλων κρητικῶν ἀνασκαφῶν κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1888 λογοδοσίαν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως τοῦ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου εἶχε διατυπώσει ὡς πρόβλεψιν διὰ τῶν ἐξῆς: «Κρίνοντες ἐκ τῶν ὅσα μέχρι τοῦδε ὁ Σύλλογος κατώρθωσε, δυνάμεθα πεπειθότως νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν θὰ καταρτίσωμεν Μουσεῖον ἐκ τῶν πρώτων τῆς Ἀνατολῆς».

Καίτοι τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον τοῦ Χατζηδάκη ὑπῆρξε μᾶλλον περιωρισμένον ἢ τὸ τοῦ Ξανθοῦ δι' αὐτὸς λόγους ἀνέφερον, παρὰ ταῦτα περιβάλλει τινὰ ὀνόματα τῶν μᾶλλον περιωρύμων ἀρχαιολογικῶν χώρων: τὸ Ἴδαϊον Ἄντρον, τὸ σπήλαιον τῆς Εἰλειθυίας, τὸ σπήλαιον τοῦ Ἀρκαλοχωρίου, τὸ ἀνάκτορον τῶν Μαλίων, τὰ μέγαρα τῆς Τυλίσου. Καί εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνισχυθῆ, λόγῳ ἐλλείψεως ἐπιστημονικῶν μέσων καὶ λόγῳ δυσχερῶν συνθηκῶν, δὲν κατώρθωσε νὰ φέρῃ τελείως εἰς πέρας τὸ ἀνασκαφικὸν ἔργον, ὅμως ἐπέτυχεν πανταχοῦ νὰ καταδείξῃ τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαιολογικῶν χώρων καὶ νὰ προοδοποιήσῃ δι' ἄλλους ἐπιστήμονας τὴν πλήρη ἐπιστημονικὴν ἐξερεύνησιν, φροντίζων πολλῶ μᾶλλον διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας καὶ τὴν διὰ τῶν ἀρίστων μέσων διάσωσιν τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων ἢ διὰ τὴν ἀνάδειξιν τῆς δράσεως αὐτοῦ.

Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Συλλόγου ἐπεχείρησε μετὰ τοῦ διαπρεποῦς Ἰταλοῦ ἀρχαιολόγου Ἄλμπερ τὴν ἐξόχως δυσχερῆ ἐξερεύνησιν τοῦ Ἴδαίου Ἄντρον, ὅπερ ἀπέδωκε κρητικὰ χαλκοῦργήματα μοναδικῆς σπουδαιότητος, ἰδίᾳ τὰς περιφήμους τορρευτὰς ἀσπίδας. Διὰ τούτων κυρίως ἀπεδείχθη ὅτι σπουδαῖα χαλκοῦργικὰ ἐργαστήρια ἔδρασαν ἐν Κρήτῃ ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδον τοῦ γεωμετρικοῦ μεσαίωνος, τοῦ διαδεχθέντος τὴν λαμπρὰν μινωϊκὴν ἐποχὴν. Μετ' οὐ πολὺ μόνος ὁ Χατζηδάκης ἐξερεύνα αὐτὸς πρῶτος τὸ παρὰ τὸν Καρτερόν σταλακτιτικὸν σπήλαιον, ὅπερ ἐταύτισε πρὸς τὸ περιώνυμον «σπέος Εἰλειθυίας» τὸ ἀναφερόμενον παρ' Ὀμήρῳ ὡς κείμενον παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀμισσοῦ ποταμοῦ. Τοῦ σπηλαίου τούτου τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἐξερεύνησιν ἐπέρανε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Μαρინάτος. Τὸ 1909 ἐξερεύνα τὸν μόνον τότε φαινόμενον θάλαμον τοῦ σπηλαίου τοῦ Ἀρκαλοχωρίου, ὅστις ἀπέδωκε ἀφθόνως διπλοῦς πελέκεις καὶ ὄπλα μινωϊκά. Τὰ εὐρήματα ἐδημοσίευσεν ἀγγλιστὶ ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ ἀπέδειξεν τὴν ἐν τῷ σπηλαίῳ συνέχισιν τῆς λατρείας ἀπὸ τῆς πρωτομινωϊκῆς μέχρι τῆς ὑστερομινωϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐπέπρωτο νὰ ἀποδώσῃ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸν περίφημον θησαυρὸν τῶν χρυσῶν πελέκεων καὶ πληθὺν χαλκῶν ἀναθημάτων, διπλῶν πελέκεων καὶ ὄπλων,

άτινα διέλαθον τότε έντός στενωτάτων άποθετών, οΐτινες παρέμειναν άπρ όσιτοι λόγω της έκ των σεισμών καταπτώσεως του σπηλαίου.

Ή άποκάλυψις και άνασκαφή σειρᾶς τάφων άναγομένων άπό της πρωτομινωϊκής μέχρι της ύστερομινωϊκής εποχής και ποικίλων τύπων εις Γάζι, Σταυρωμένον Ήρακλείου, Άνώπολιν Πεδιάδος και Γούρνες παρέσχεν εύκαιρίαν εις σειράν δημοσιεύσεων εις τὰ έλληνικά αρχαιολογικά περιοδικά και εις τό περιοδικόν της έν Άθήναις Γερμανικής Αρχαιολογικής Σχολής, λίαν ένδιαφερουσών και διαφωτιστικών ώς πρός τόν τρόπον της ταφής κατά τὰς διαφόρους εποχάς και περιοχάς, επί τοσοούτον μάλλον κοθ' όσον έσυνοδεύθησαν υπό άκριβεστάτων παρατηρήσεων επί της θέσεως των νεκρών έντός των ταφικών περιφραγμάτων, των πίθων και των έν λαξευτοίς θαλάμοις άποθεθεισών λαρνάκων. Έν μιᾷ των μελετών τούτων διατυπώνει την σκέψιν, βασιζων αύτήν εις αύτά τὰ πράγματα, ότι ή πρωτομινωϊκή εποχή και ή αρχή της μεσομινωϊκής άποτελοϋν μίαν και την αύτην περίοδον, έρμηνεύων τὰς παρατηρουμένας διαφορᾶς μεταξύ των άντικειμένων ώς όφειλομένας εις διαφοράς τεχνιτών και έργαστηρίων και την σκέψιν ταύτην προάγει και διατυπώνει πληρότερον έν τῇ τελικῇ δημοσιεύσει της άνασκαφής Τυλίσου, επικουρούμενος πρός τοϋτο υπό του Γάλλου έπιστήμονος Franchet. Πόσον άξία προσοχής και συζητήσιμος ύπῆρξεν ή σκέψις αύτη άποδεικνύει τό γεγονός, ότι άπετέλεσε τόν πυρήνα των θεωριών του έπιφανούς αρχαιολόγου Åberg, θεωριών αύτινες προεκάλεσαν ζωηροτάτας συζητήσεις μεταξύ των αρχαιολόγων και ήγαγον τελικώς εις την άναθεώρησιν του τέως θεωρουμένου ώς άποκρυσταλλωθέντος εις την όριστικήν του μορφήν χρονολογικού συστήματος του Ήβανς.

Ή σπουδαιότερα άνασκαφική εργασία του Χατζηδάκη ύπῆρξεν άναμφισβητήτως ή άποκάλυψις των τριών ύστερομινωϊκών μεγάρων έν Τυλίω, άτινα και αρχιτεκτονικώς ύπῆρξαν σπουδαιότατα, πορσασχόντα πλούσια διδάγματα δια την μελέτην της έξωανακτορικής μινωϊκής άρχιτεκτονικής και πλούσιον άμητόν σπουδαίων άντικειμένων άπέδωσαν. Ή εις βαθύτερα στρώματα άποκάλυψις μεσομινωϊκών αρχιτεκτονικών συγκροτημάτων, πανταχοϋ μετ' έξόχου παρατηρητικότητος συντελεσθεΐσα, παρέσχεν ένδιαφέροντα διδάγματα, άτινα ήδραΐωσαν και τὰς άλλοθεν κηθείσας πεποιθήσεις του άνασκαφέως, ότι τό όλον χρονολογικόν σύστημα του Ήβανς έχώλαινε. Χαρακτηριστικόν του άνδρός είναι, ότι έσχε τό θάρρος να άντιτάξη τὰς πεποιθήσεις του ταύτας, διατυπώσας εις συγκεκριμένα πορίσματα, εις τὰς άπόψεις μιᾶς σύθηντις, οΐα ή του Ήβανς. Άναμφισβητήτως δέ ό τελευταίος κύτος έλαβεν υπό σημείωσιν ώρισμένα έκ των διδαγμάτων τούτων. Της πλήρους και τελικής έκδόσεως της περι Τυλίσου μελέτης του

Χατζηδάκη γενομένης φροντίδι της Γαλλικής αρχαιολογικής Σχολῆς εὐγνωμονούσης τὸν Κρήτα ἀνασκαφέα διὰ τὴν ἐκχώρησιν εἰς αὐτὴν τῆς συνεχίσεως τῆ ἀνασκαφῆς τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων εἰς τὴν σειρὰν τῶν *Études Cretaises*, προηγήθησαν ἡ προκαταρκτικὴ ἐν τῇ 'Αρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι δημοσίευσις καὶ ἡ εἰς Γαλλικὴν μετάφράσιν ἑκδοσις ἐν χωριστῷ τεύχει μὲ εἰσήγησιν τοῦ Γάλλου Franchet, οὗτινος οἱ γνῶμαι ἐπὶ τῆς μινωϊκῆς χρονολογίας συνέπιπτον σχεδὸν πρὸς τὰς τοῦ Χατζηδάκη.

Τέλος ἀξιολογωτάτῃ ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 1915 ἀνασκαφικὴ ἐργασία πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἀνακτόρου τῶν Μαλίων, τοῦ τρίτου κατὰ σειρὰν ἀποκαλυφθέντος μινωϊκοῦ ἀνακτόρου, τοῦ ὁποῦο τὸν χαρακτῆρα ὡς τοιούτου λίαν ἐνωρὶς διέγνωσεν ὁ ἀνασκαφεύς, ἐργασία ἡ ὁποία ἂν ἤγετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς πέρασ ἤθελεν οὕτῃ καὶ μόνῃ καταστήσει περιώνυμον. Αἱ ἀνασκαφαὶ ἐσυνεχίσθησαν ἐπὶ τρεῖς ἀνασκαφικὰς περιόδους ὑπ' αὐτοῦ μόνοῦ. Τὸ ἐξαιρετικῶς ὁμῶς περιορισμένον τῶν κἰς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τεθεισῶν πιστώσεων, ἡ πρόοδος τοῦ γήρατος, ἐξ οὗ ἀπὸ ἕτους εἰς ἕτος ἐκάμπτετο περισσότερον, καὶ δυσίστος καὶ ὀδυνηρὰ νόσος, ἧτις ἤρξατο ἔκτοτε βασιανίζουσα τοῦτον τὸν ἐξηνάγκασαν νὰ προσκαλέσῃ κατ' ἀρχὰς ὡς ἐπ' ἴσης μοίρας συνεργάτιδα, εἶτα δὲ νὰ ἀφήσῃ μόνην πρὸς συνέχισιν τοῦ κολοσσιαίου ἔργου τὴν Γαλλικὴν ἀρχαιολογικὴν Σχολήν, ἧτις ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἐπέρανε λίαν ἐπιτυχῶς τοῦτο. Περὶ τῆς γενομένης ἐν Μαλίοις ὑπ' αὐτοῦ ἀνασκαφικῆς ἐργασίας, τόσον ἐν τῷ ἀνακτόρῳ, ὅσον καὶ εἰς τοὺς περὶ αὐτὸ τάφους ἐδημοσίευσεν ὁ Χατζηδάκης συνοπτικὰς ἐκθέσεις μὲ λιτὴν σαφήνειαν, ἐκθέτων ἅμα τὰ ἐκ τούτης ἐπιστημονικὰ πορίσματα καὶ ἐνδιαφερούσας παρατηρήσεις.

Ἐκ τῆς δημοσιεύσεως σπουδαίας συνθήκης μεταξὺ Κνωσίων καὶ Τυλισίων κατέδειξεν ὁ ἀκάματος ἐπιστήμων, ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ τὴν τυχοῦσαν ἐκέκτητο ἰκανότητα περὶ τὴν ἐπιγραφικὴν ἐπιστήμην. Ἀξιόλογος ἐπίσης εἶναι ἡ ἐργασία του δημοσιεύσεως ἐν τῷ 'Αρχαιολογικῷ Δελτίῳ τριῶν μινωϊκῶν εἰδωλίων.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς ἐπιστημονικὰς δημοσιεύσεις ἐφρόντιζε νὰ ἐκλαίκευθῇ τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφῶν καὶ νὰ πληροφορηθῇ μὲ τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτὸν σαφήνειαν καὶ λιτότητα πάντα φιλόστορα περὶ τῶν ἐκάστοτε νέων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων. Τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπεδίωξεν εἰς εὐρυτέραν κλίμακα διὰ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἔργου του, ὅπερ ἀνέφερον ἤδη «Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ».

Τοιοῦτον ὑπῆρξεν ἐν συνόψει τὸ ἔργον τοῦ θαυμασίου αὐτοῦ ἀνδρός, τὸν γαλήνιον καὶ ἀγαθὸν τύπον τῆς μορφῆς τοῦ ὁποῦο οὐδεὶς, ἐξ ὧν ἔστω καὶ ἅπαξ τὸν ἀντίκρυσαν, ἐλησμόνησεν. Γηραιὸς πολὺς πρεσβύτης κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς

ζωῆς του, κατατρυχόμενος ὑπὸ τῆς βασανιστικῆς νόσου, ἦτις ἀπὸ ἐτῶν τὸν κατεῖχεν, οὐδέποτε παρὰ ταῦτα ἔπαυσε νὰ προσηλώνῃ τὴν σκέψιν του εἰς τὸ καθίδρυμα ἐκεῖνο τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξεν ὁ ἰδρυτὴς καὶ δημιουργὸς καὶ πρὸς τὸ ὁποῖον συχνὰ ἔσυρε τὰ βήματά του διὰ νὰ παρακολουθῇ τὴν ἐν αὐτῷ γινομένην ἐργασίαν καὶ διὰ νὰ βλέπῃ τὰ νέα προσκλήματα. Τὸ βλέμμα του ἠνάπτετο εἰς μίαν παράδοξον λάμπιν ὁσάκις ὠμίλει περὶ τῶν τόσῳ προσφιλῶν εἰς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀντικειμένων καὶ ἡ λάμπις αὕτη μοὶ μένει ἀλησμόνητος καὶ φαντάζομαι ὅτι τὴν βλέπω εὐθύς ὡς ἀκούω τὸ ὄνομα τοῦ ἀνδρὸς ἐκεῖνου, τὸν ὁποῖον ὁ Clemencaeu ἀπεκάλεσε τόσον χαρακτηριστικῶς «l'archéologie enragée».

* * *

Τοῦ Στεφάνου Ξανθουδίδου τὸ ἔργον χαρακτηρίζει ἡ εὐρύτης αὐτοῦ καὶ ἡ πολυμέρεια ἐκπηγάζουσα ἀκριβῶς ἐκ τοῦ κρητολογικοῦ χαρακτήρου του. Ὁ σοφὸς μελετητὴς καὶ ἀκαταπόνητος ἐρευνητὴς πᾶν μελέτημα ἀφορῶν εἰς τὴν Κρήτην καὶ εἰς τὴν ἱστορίαν της καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς περιόδους ἀπὸ τῶν σκοτεινοτέρων προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῶν νεωτέρων ἔκρινεν ὡς ἄξιον διερευνήσεως. Τούναντίον ἀφῆκε δι' ἄλλους τὰ μελετήματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἦσαν ξένα πρὸς τὴν Κρήτην, ἔχων περὶ τούτων τὴν μετριόφροναν γνώμην, ὅτι ἄλλοι ἐγγύτερον συνδεόμενοι πρὸς ταῦτα θὰ ἦσαν μᾶλλον αὐτοῦ κατάλληλοι πρὸ λυσιτελεστέραν διερεύνησίν των. Ὁ χαρακτὴρ ἀκριβῶς οὗτος τοῦ ἔργου τοῦ Ξανθουδίδου δυσχεραίνει τὴν ἀκριβῆ διαγραφὴν τῶν ὁρίων μεταξὺ τῶν καθαρῶς ἀρχαιολογικῶν του ἐργασιῶν καὶ τῶν λοιπῶν, ἱστορικῶν, φιλολογικῶν, γλωσσολογικῶν, λαογραφικῶν, μελετῶν. Οὐχὶ σπανίως συναντᾷ τις κατεσπαρμένας εἰς τὰς μὲν γνώσεις ἀναγομένας εἰς τοὺς ἄλλους κύκλους καὶ τὰνάπαλιν. Ἀλλὰ καὶ ὁ κύκλος τῶν ἀρχαιολογικῶν του μελετημάτων διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐμφανίζεται ὁμοίως πολυμερὴς καὶ οὐδεὶς κλάδος σχεδὸν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης μένει χωρὶς νὰ ἀντιπροσωπεύεται διὰ μιᾶς ἢ πλείονων μελετῶν του. Φυσικὰ τὰ τῆς μινωϊκῆς ἀρχαιολογίας εἶναι περισσότερα, ἀφοῦ ἀκριβῶς κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος μας καθολικὴ ὑπῆρξεν ἡ γοητεία ἢ ἠσκήσεν ὁ καινοφανὴς τότε καὶ ἅπαντα τὸν κόσμον καταπλήξας κρητικὸς πολιτισμὸς. Ἀλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ κλάδοι τῆς Ἑλληνικῆς, Ρωμαϊκῆς καὶ Χριστιανικῆς ἀρχαιολογίας ἔτυχον ἐπίσης τῆς δεοῦσης θεραπείας καὶ αἱ ἐπιγραφικαὶ τοῦ Ξανθουδίδου μελέται ἐκτείνονται ἀπὸ τῶν μινωϊκῶν μέχρι τῶν τελευταίων μεταβυζαντινῶν χρόνων.

Εἶπομεν ὅτι ὁ καταμερισμὸς τῶν ἀρχαιολογικῶν ἔργων ἐν Κρήτῃ ἔδωκε πολὺ μεγαλυτέραν εὐρύτητα εἰς τὸ ἀνασκα-

φικόν ἔργον τοῦ Ξανθουδίδου ἢ εἰς τὸ τοῦ Χατζηδάκη. Οὕτω τὸν εὐρίσκομεν ἐποπεύοντα τῶν ἀνασκαφῶν τῶν ξένων ἐν Κρήτῃ ἐργαζομένων ἀρχαιολόγων, συμπαραστίτην καὶ ἀπαραιτήτην καθοδηγητὴν. Τὸν βλέπομεν ἀνασκάπτοντα ὁτὲ μὲν εἰς τὴν ἀνατολικὴν Κρήτην, ὁτὲ δὲ εἰς τὴν κεντρικὴν, συνοικισμούς, μέγαρα ἢ ἀπλᾶ οἰκήματα καὶ τάφους. Πανταχοῦ μέχρι σήμερον οἱ χωρικοὶ ἐνθυμοῦνται τὸν «κύριον Στέφανον» ἀκαταπόνητον εἰς τὰς πρὸς αὐτοὺς παραινέσεις, τὰς γενομένης ἐπὶ σκοπῶ περισώσεως καὶ προστασίας τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐπιστρέφων ἀπὸ τὰς μακρὰς του περιουσίας συναπεκόμιζε πλούσιον ἀμνητὸν ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων παραδοθέντων αὐτῷ οἰκειοθελῶς ὑπὸ τῶν χωρικῶν πρὸς κατάθεσιν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς πατρίδος τῶν, πρὸς τὸ ὅποιον τοῖς εἶχεν ἐμπνεύσει τὴν προσήκουσαν ἀγάπην. Παρὰ τὰς δυσχερεῖας τὰς ὑπαρχούσας περὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνασκαφικῶν πορισμάτων οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ παρέλειψε τὸ καθῆκον τοῦτο, τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων δημοσιεύσεων παρεχουσῶν οὕτω τὸ σύνολον τῆς ἀνασκαφικῆς του δράσεως. Ἐξαιρετικὴ σαφήνεια, κυριολεξία, λιτότης περὶ τὴν διατύπωσιν, ἀποφυγὴ παντὸς φόρτου ἐπιδείξεως γνώσεων καὶ ἀστηρίκτων ἰσχυρισμῶν, πλήρης συναίσθησις τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ ἀποτελοῦν τὰ κύρια προτερήματα τῶν ἀρχαιολογικῶν του μελετημάτων. Οὕτω παρὰ τὰς γενομένης διὰ τῆς προαγωγῆς τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν μέχρι σήμερον προσόδους οἱ ἀρχαιολογικαὶ μελέται τοῦ Ξανθουδίδου οὐδόλως ἐμφανίζονται ὡς ἀπρηχαιωμένοι, τοῦναντίον διατηροῦν ἐμφάνισιν ἐντελῶς νωπὴν καὶ ἐνηρμονισμένην κατὰ τὸ πλεῖστον πρὸς τὰς συγχρόνους ἀπόψεις τῆς ἐπιστήμης.

Τὸ σπουδαιότερον αὐτοῦ ἀρχαιολογικόν ἔργον εἶναι βεβαίως ἢ κατὰ διαφόρους χρονικὰς περιόδους ἀνασκαφὴ σειρᾶς κυκλικῶν οἰκοδομητῶν πρωτομινωικῶν τάφων ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Μεσαρᾶς. Τὰ λίαν ἐνδιαφέροντα κτερίσματα τῶν κοινοταφίων τούτων πληροῦν τὸ μεγαλύτερον μέρος μεγάλης αἰθούσης τοῦ Μουσείου μας. Ἡ δημοσίευσίς τῶν τάφων τούτων, τῶν ὁποίων σπουδαιότεροι ὑπῆρξαν οἱ τοῦ Πλατάνου, Κουμάσας, Καλαθιανῶν, Πορτί, καὶ Μαραθοκεφάλου, ἀπετέλεσεν ὀγκώδη τόμον μὲ πλουσιωτάτην εἰκονογράφησιν ἀγγλιστὶ ἐκδοθέντα, λόγῳ τῆς ἐξαιρετικῆς σημασίας τούτων διὰ τὴν καθόλου ἐπιστήμην. Ἐξαιρετικὴ ἀντικειμενικότης καὶ ἀκρίβεια περιγραφῶν διακρίνει τὸ ἔργον τοῦτο, τοῦ ὁποίου τὴν σπουδαιότητα ἐξαιρεῖ προλογίζων ὁ σοφὸς ἐρευνητὴς τῆς Κνωσοῦ Sir Arthur Evans. Σπουδαιότατα πορίσματα ἀφορῶντα εἰς θεμελιώδη προβλήματα τῆς μινωικῆς ἀρχαιολογίας, ὡς περὶ τῆς μινωικῆς φυλῆς βάσει κρανιολογικῶν μετρήσεων, περὶ τῶν σχέσεων καὶ ἐπιδράσεων μεταξὺ Αἰγύπτου, Ἀνατολίας καὶ Κυκλάδων ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς Μινωικῆς Κρήτης ἀφ' ἑτέρου, περὶ τῆς ἐξελιξέως καὶ τοῦ χαρακτήρος τοῦ πρωτομινωικοῦ πολιτι-

σμοῦ καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῶν ταφῶν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Μεσσαρᾶς, ἐκτίθενται μὲ ἀκριβολόγον λιτότητα. Διὰ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰ σημερινὰ μιτᾶτα καὶ τυρόσπιτα τοῦ ὄροπεδίου τῆς Νίδας ὑποστηρίζεται ἡ ἐπιβίωσις τῆς θολωτῆς κυψελοειδοῦς στεγάσεως ἀπὸ τῆς πρωτομινωϊκῆς ἐποχῆς μέχρι σήμερον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ ἐκδοχὴ τοῦ Ξανθουδίδου περὶ τῆς θολωτῆς καλύψεως τῶν κυκλικῶν τάφων τῆς Μεσσαρᾶς δὲν ἔτυχε καθολικῆς ἀποδοχῆς, αἱ νεώτεροι ὅμως ἀρχαιολογικαὶ ἀνακαλύψεις κυκλικῶν θολωτῶν τάφων ἀναγομένων μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς μεσομινωϊκῆς ἐποχῆς φαίνονται ὅτι τείνουν νὰ ἐπικυρώσουν ὡς ὀρθὰ τὰ συμπεράσματα τοῦ Κρητὸς ἐπιστήμονος.

Λίαν ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου πρωτομινωϊκοῦ τάφου Πύργου Ἐνωπύλλου ὁ ὁποῖος ἔδωκεν ἀντικείμενα τῶν πρώτων φάσεων τῆς πρωτομινωϊκῆς περιόδου. Ἡ δημοσίευσίς του ἐν τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ εἶναι ἐξόχως διδακτικὴ διὰ τὴν τεχνικὴν τῶν ἰδιορρυθμῶν ἀγγείων τοῦ ρυθμοῦ Πύργου. Σπουδαιότατον δέον νὰ θεωρηθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν παρεχομένων εἰκόνων τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Βορείας κεντρικῆς Κρήτης καὶ τῆς πεδιάδος τῆς Μεσσαρᾶς προέρχονται ἐκ τῆς κατὰ τόπους διαφορᾶς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ οὐχὶ ἐκ χρονικῆς ἀποστάσεως ἢ διαφορᾶς περὶ τὴν εὐπορίαν τῶν κατοίκων.

Ἡ ἀνασκαφὴ λίαν ἐνδιαφερόντων καὶ πολλάκις καλῶς διατηρουμένων ὑστερομινωϊκῶν τάφων θολωτῶν ἢ λαξευτῶν, οἳ οἱ τῶν Μουλιανῶν, Δαμανίων καὶ Ἀρτσᾶ, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς λίαν διδακτικὰς δημοσιεύσεις (ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι καὶ τῷ Ἀρχαιολογικῷ Δελτίῳ), αἵτινες οὐχὶ μόνον παρέχουσι πληρεστάτην εἰκόνα τῶν ἀποκαλυφθέντων μνημείων, ἀλλὰ ἀπτονται καὶ σπουδαίων ἀρχαιολογικῶν προβλημάτων, οἷον τὸ τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς τοῦ σιδήρου καὶ τῆς καύσεως τῶν νεκρῶν, τῆς προελεύσεως τῶν σχημάτων τῶν ὑστερομινωϊκῶν λαρνάκων καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ἐν αὐταῖς ἐνταφιασμοῦ.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ Ξανθουδίδου μεσομινωϊκῆς ἑλλειψοειδοῦς οἰκίας ἐπὶ λόφου παρὰ τὸ Χαμαῖζι Σητείας δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι προσεῖλκυσε τὴν προσοχὴν διαπρεπῶν ἐπιστημόνων καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ξανθουδίδου ὑποστηρικθεῖσα θεωρία τῆς ἐκ τοῦ κυκλικοῦ καὶ ἑλλειψοειδοῦς οἰκῆματος ἐξελίξεως τοῦ ὀρθογωνίου εὗρεν εὐρυτάτην ἀπήχθησιν καὶ περαιτέρω ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ διαπρεποῦς Noack. Καὶ ἡ μὲν θεωρία κατόπιν νεωτέρων ἀνακαλύψεων ἐγκατελείφθη, ἡ παρὰ τὸ Χαμαῖζι ὅμως οἰκία παραμένει πάντοτε μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδος τοῦ μνημείου καὶ ἡ ἐπ' αὐτοῦ ἐργασία τοῦ Ξανθουδίδου ὑποδειγματικὴ.

Ἐξαιρετικῆς σπουδαιότητος ἀπεδείχθη ἡ ἀποκάλυψις τοῦ Μινωϊκοῦ μεγάρου ἐν Νίρου Χάνι, διότι ἀπέδωκεν ἕναν ἀπὸ τοὺς πληρεστέρους καὶ μᾶλλον σαφεῖς τύπους τῶν ὑστερομι-

νωϊκῶν ἐπαύλεων, αἵτινες ἀποτελοῦν οὕτως εἰπεῖν μικρογραφίας τῶν μεγάλων ἀνακτόρων: ἐκεῖ οὐδὲν ἐλλείπει ἐκ τῶν ὑπαρχόντων εἰς ταῦτα: αἱ δύο πλακόστρωτοι αὐλαί, τὰ πολύθυρα μέγαρα, οἱ μυχοὶ τῶν αἰθουσῶν, ἡ στοατὴ εἰσοδος, τὰ δωμάτια μὲ τὰ θρανία, ἡ σειρά τῶν ἀποθηκῶν μὲ τοὺς πίθους κατὰ χώραν, ἀκόμη καὶ τὸ βαθμιδωτὸν βῆμα, ὅπερ ἐπέχει τὴν θέσιν τῶν θεατρικῶν χώρων τῶν ἀνακτόρων. Ἐν τῇ δημοσιεύσει τοῦ μεγάρου τούτου (ἐπίσης ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι) ὁ ἐξαίρετος ἀνασκαφεὺς παρέχει τὴν μᾶλλον ἠκριβωμένην περιγραφὴν τοῦ τε μεγάρου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀνευρεθέντων ἀντικειμένων, τῶν ὁποίων ἐπακριβῶς ἀναγράφεται ὁ τόπος ἀνευρέσεως, ποιεῖται λεπτομερῆ λόγον περὶ τῆς οἰκοδομικῆς τοῦ μνημείου ἀποδεικνύων τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἄνω ὀρόφου καὶ καθιστῶν πλήρως κατανοητὸν τὸ ἐνιαῖον καὶ διεπόμενον ὑπὸ ἀνεπτυγμένου ἀρχιτεκτονικοῦ πνεύματος σχέδιον τοῦ μεγάρου. Ἐρμηνεύει τὸν οἶκον τοῦτον ὡς οἶκον ἀρχιερέως ἐγκατεστημένου ἐκεῖ ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ προμηθευτοῦ λατρευτικῶν σκευῶν καὶ συμβόλων, τῶν ὁποίων σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀνευρέθη ἀποθηκευμένος ἐν ταῖς ἀποθήκαις αὐτοῦ. Ἡ ἀποψις αὕτη ἐγένετο καθολικῶς ἀποδεκτὴ καὶ περαιτέρω ἀνεπτύχθη ὑπὸ τοῦ Ἐβανς, ὑποστηρίζαντος τὸν θρησκευτικὸν προπαγανδιστικὸν χαρακτήρα τῆς ἐκεῖ ἐγκαταστάσεως ἀρχιερέως, ἐξάγοντος τὰ λατρευτικὰ σκευὴ διὰ μικροῦ παρακειμένου λιμενίσκου, πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ξανθουδίδου ἀνακαλυφθέντος καὶ εὐρύτερον ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου διερευνηθέντος.

Πλὴν τῶν συστηματικῶν ἀνασκαφῶν πολλάκις καὶ μεμονωμένα ἀντικείμενα παρέσχον εἰς τὸν σοφὸν ἐρευνητὴν τὴν εὐκαιρίαν εἰς λίαν ἐνδιαφερούσας δημοσιεύσεις, αἵτινες πάντοτε εἶχον νὰ προσφέρωσιν ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐπιστήμην. Οὕτω ἡ δημοσίευσίς ἀξιολόγων μητρῶν ἐκ Παλαικάστρου διὰ τῶν ὁποίων ἐχύνοντο ἱερὰ εἶδωλα καὶ σύμβολα εἰς δύο διαδοχικὰς μελέτας ἐκδοθείσας κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῶν μεγάλων ἀνασκαφῶν παρέχει ἀξιόλογον συμβολὴν εἰς τὴν προϊστορικὴν θρησκευτικὴν ἀρχαιολογίαν. Γίνεται λόγος ἐν ταύτῃ περὶ τῶν σχέσεων τῶν μινωϊκῶν θρησκευτικῶν παραστάσεων πρὸς τὰς τῆς Ἀνατολῆς καὶ δίδεται ἡ μᾶλλον εὐλογοφανῆς ἐρμηνεία εἰς τὰ ἱερὰ σύμβολα τοῦ διπλοῦ πελέκεως καὶ τῶν ἱερῶν κεράτων. Ἐρμηνεύεται ἐπίσης μὲ σαφήνειαν καὶ πειστικότητά ὁ τρόπος τῆς χρήσεως τῶν μητρῶν, ἀναιρουμένων τῶν φαντασιώσεων τοῦ Ἰταλοῦ ἀρχαιολόγου καὶ θρησκευτολόγου Milani. Μακρὰ σειρά σφραγίδων δι' ἀγορῶν ἢ δωρεῶν κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκτηθεῖσα διὰ τὸ Μουσεῖον δημοσιεύεται μετὰ τόσης ἐπιμελείας καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν παραστάσεις ἐρμηνεύονται μετὰ τοσαύτης ὀξυδερκείας, ὥστε μέχρι σήμερον ἐλάχιστα μόνον νὰ χρῆζουσι διορθώσεως ἢ συμπληρώσεως βάσει τῶν ἔκτοτε προελθόντων νεωτέρων ἐπιστημονικῶν πορισμάτων. Μᾶλλον συστηματικαί

μελέται ὑπῆρξαν ἡ ἀγγλιστί ἐν τῇ ἐπετηρίδι τῆς Ἀγγλικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς δημοσιευθεῖσα περὶ τῶν κρητικῶν κέρνων, τῶν λατρευτικῶν τούτων σκευῶν, τῶν ὁποίων ὁ πολυμερέστατος ἐπιστήμων παρακολουθεῖ τὴν ἐξέλιξιν ἀπὸ τῆς μινωικῆς ἐποχῆς μέχρι τῶν νεωτέρων χριστιανικῶν χρόνων, ὅποτε ἀποδεικνύεται ἐξακολουθοῦσα ἡ χρῆσις αὐτῶν ἐν τῇ χριστιανικῇ λειτουργικῇ, βάσει πάντοτε τῶν κρητικῶν εὐρημάτων, ἡ ἐπίσης ἀγγλιστί ἐν τῷ τιμητικῷ τόμῳ τῶν Δοκιμίων Προϊστορικῆς Ἀρχαιολογίας τῶν προσφερθέντων εἰς τὸν Ἀρθοῦρον Ἔβανς περὶ τῶν μινωϊκῶν κεραμευτικῶν τροχῶν μελέτη του, ἡ ὁποία εἶναι μετὰ τὰς μελέτας τοῦ ἐιδικοῦ Franckfort ἢ μᾶλλον ἐνημεροῦσα εἰς τὰ προβλήματα τῆς τεχνικῆς τῆς μινωϊκῆς κεραμευτικῆς τέχνης, ἰδιαιτέρως σπουδαία διὰ τὸν παραλληλισμὸν πρὸς τὴν σημερινὴν ἐν Κρήτῃ τεχνικὴν τὴν συνεχίζουσαν ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ὁρολογίαν τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν. Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ γερμανιστί ἐν τῷ περιοδικῷ τῆς ἐν Ἀθήναις Γερμανικῆς Σχολῆς ἐκδοθεῖσα μελέτη περὶ τοῦ ἐπινήτρου, ἐνθα ἐρμηνεύεται προσφυέστατα ἡ χρῆσις τοῦ ἰδιορρυθμοῦ τούτου σκεύους τοῦ προπαρασκευαστικοῦ τῆς ὑφαντικῆς ἐργασίας βάσει παραστάσεων καὶ παραλληλισμῶν πρὸς, μέχρι σήμερον ἐπιβιούσας ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἐν Κρήτῃ μεθόδους.

Ἄλλὰ δὲν ὑπῆρξε μικροτέρα ἢ συμβολὴ τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦιδου εἰς τὴν ἐπιγραφικὴν, ἐνθα ἐμφανίζει καταπλήσσοσαν εὐρυμάθειαν. Τὰ ἐπιγραφικὰ μελετήματα ἀφοροῦν εἰς ὅλας τὰς ἐποχάς: μινωϊκὴν, ἑλληνικὴν, ῥωμαϊκὴν, βυζαντινὴν, μεταβυζαντινὴν καὶ ἐνετικὴν. Ἡ ἰκανότης του περὶ τὴν ἀνάγνωσιν κειμένων ἐξαιρετικῶς δυσξυμβλήτων καὶ ἡμικατεστραμμένων, ἅτινα θὰ ἀπήλπιζον καὶ τὸν μᾶλλον ὑπομονητικὸν ἐπιγραφολόγον, εἶναι ὄντως ἀξιοθαύμαστος. Αἱ συμπληρώσεις τοῦ ἐλλείποντος ἢ ἐφθαρμένου δὲν ἀποτελοῦν ἀπλᾶ φιλολογικὰ γυμνάσματα, ἀλλὰ ἐπιτυχάνουσι κατὰ τὸ πλεῖστον μετ' ἐξαιρετικῆς ἀκριβείας τοῦ ὀρθοῦ καὶ γίνονται παραδεκτὰ ὑπὸ πάντων τῶν ἐιδικῶν. Συναφῶς προτείνει λύσεις διὰ πλεῖστα ἐπίμαχα προβλήματα ἀφορῶντα εἰς τὰς κρητικὰς πόλεις καὶ τὰς μεταξὺ τούτων σχέσεις, εἰς τὰς ἀρχὰς των καὶ τὰ ἱερά των. Πρῶτος προσδιορίζει βάσει ἐπιγραφικῶν μνημείων τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἐλτύνης καὶ δίδει τὴν μᾶλλον πιθανὴν ἐκδοχὴν περὶ τῆς κρητικῆς ἀρχῆς τῆς Εὐνομίας. Σχετικῶς μὲ ἐκτενῆ ἀλλ' ἰσχυρῶς ἐλλιπῆ ἐπιγραφὴν ἐξ Ἰτάνου κατορθώνει νὰ ἐξαγάγῃ σπουδαῖα ἱστορικὰ διδάγματα σχετιζόμενα μὲ τὴν γνωστὴν καὶ ἐξ ἄλλων κειμένων διαιτησίαν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ Ἱεραπυτινῶν καὶ Ἰτανῶν ὑπὸ τῶν Μαγνήτων. Αἱ χριστιανικαὶ ἐπιγραφαὶ Κρήτης δημοσιευθεῖσαι ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηνᾶ ἀπετέλεσαν τὴν βᾶσιν πάσης μελέτης σχετιζομένης μὲ τὰ χριστιανικὰ ἐκ Κρήτης μνημεῖα καὶ εἰδικῶς εἰς τὸ Corpus τῶν χριστιανικῶν κρητικῶν ἐπιγραφῶν τὸ περιληφθὲν εἰς τὸ μέγα περὶ τῶν Ἐνετι-

κῶν Μνημείων ἐν Κρήτῃ βιβλίον τοῦ G. Gerola. Ἐν τούτῳ ἡ συμβολὴ τοῦ Ξανθοῦδιδου κρίνεται ἐπὶ τοσοῦτον μεγάλη, ὥστε χαρακτηρίζεται ὡς ἐξ ἴσου συνεργασία. Ὅπου καὶ ἂν μετέβαιναν ὁ Κρής ἐπιστῆμων ἐλάμβανεν ἀπεικονίσεις ἢ σχεδιάσματα ἀκριβῆ πασῶν τῶν ἐπὶ χριστιανικῶν μνημείων ἐπιγραφῶν, ἐπὶ ἐκκλησιῶν, μονῶν, τάφων, κρηνῶν καὶ ὑδραγωγείων καὶ ἡ συλλογὴ του διέσωσε πλῆθος ἐπιγραφικῶν μνημείων ἔκτοτε καταστραφέντων. Καὶ ἐνταῦθα ὁ πλοῦτος τῶν πληροφοριῶν περὶ τῶν μνημείων, τῶν ἀναφερομένων προσώπων, τῶν ἱστορικῶν συμβάντων, τῶν τοπωνυμίων καὶ τῶν τύπων τῶν ὀνομάτων, καταδεικνύει τὴν καταπλήσσοσαν τοῦ ἀνδρὸς εὐρυμάθειαν. Μετέχει τῆς χριστιανικῆς ἐπιγραφικῆς ἢ σειρά τῶν δημοσιεύσεων Βυζαντινῶν βουλλῶν, ἐπ'εὐκαιρίᾳ τῶν ὁποίων παρτίθενται πλούσιαι πληροφορίες περὶ τῶν ἀξιομάτων καὶ τίτλων τῆς Βυζαντινῆς ἱεραρχίας, πολιτικῆς, θρησκευτικῆς ἢ στρατιωτικῆς, περὶ βυζαντινῶν ἐπωνυμίων καὶ προσωνομίων. Παρὰλλήλως δημοσιεύονται βουλλαι ἐκ πατριαρχικῶν σιγίλλων πρὸς μονὰς ἢ μητροπόλεις περὶ ὧν σημαντικαὶ ἀναγράφονται πληροφορίες.

Ἡ δημοσίευσίς ἐνός ἐκ τῶν μᾶλλον περιέργων μνημείων παρὰ τὴν Κνωσόν, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα ὁ τάφος τοῦ Καϊάφα καταδεικνύει ἄπαξ ἔτι τὴν καταπλήσσοσαν ἐπιμέλειαν τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὸ ἔξοχον αὐτοῦ κριτικὸν πνεῦμα: ἐν τῇ μελέτῃ ταύτῃ περισυνελέγησαν ἅπασαι αἱ παραδόσεις αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν θρῦλον τοῦ ἐν Κρήτῃ θανάτου καὶ ἐνταφιασμοῦ τοῦ ἐπιβόητου Ἰουδαίου ἱεράρχου.

Πλὴν τῶν καθαρῶς ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν πληθὺς ἐκθέσεων δημοσιευθειῶν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ ἀρχαιολογικὰ περιοδικὰ παρέχει ἀφθόνους καὶ ἐξαιρετικῶς πολυτίμους πληροφορίες περὶ ἀρχαιολογικῶν τοποθεσιῶν, ἅς ἐπεσκέφη, ἢ περὶ ἀρχαιοτήτων τυχαίως ἀποκαλυφθειῶν, οὐχὶ δὲ σπανίως ἐν αὐταῖς ἐκτίθενται καὶ πορίσματα μικροτέρων ἀνασκαφῶν (ὡς τῆς Δρήρου, Ἐπισκοπῆς Ἱεραπέτρας, Σταυρωμένου Ρεθύμνης κλπ.)

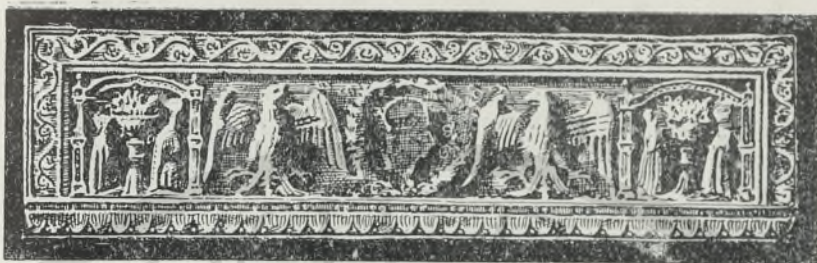
Καὶ δὲν ἠρκέσθη ὁ ὑπέροχος ἄνθρωπος εἰς τὴν δημοσίευσιν ἐπιστημονικῶν πραγματειῶν. Ἐπιθυμῶν νὰ ἐκλαϊκεύσῃ κατὰ τὸ δυνατόν εὐρέως τὰ πορίσματα τῆς ἐπιστήμης τὰ ἀφορῶντα εἰς τὸ παρελθόν τῆς πατρίδος του μετεχειρίσθη πᾶν μέσον: διαλέξεις, καθοδηγήσεις ἐν τῷ Μουσείῳ καὶ τοῖς ἀρχαιολογικοῖς χώροις, δημοσίευσιν ἐπαγωγῶν βιβλιαρίων καὶ εἰδησεογραφικῶν ἀρθριδίων, ἐν τοῖς ὁποίοις οὐχὶ σπανίως παρτίθενται καὶ ἀξιόλογοι πρωτότυποι γνῶμαι, χωρὶς οὐδαμοῦ ἢ μετριοφροσύνης τοῦ συγγραφέως νὰ ἐπιτρέπη νὰ διαφανῇ τοῦτο. Τὰ περιοδικὰ Ἀθηναῖα, Παναθηναῖα, Κρητικὴ Στοά, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ οἱ πρῶτοι τόμοι τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας Ἐλευθερουδάκη ἐφιλοξένησαν τὰ πλείονα τούτων, ὧν τινὰ ἔσχον τὴν ἔκτασιν βιβλίων ὡς ὁ Κρητικὸς Πολιτισμὸς (ἐκδοθεῖς

καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει) καὶ ἡ Προϊστορικὴ γραφὴ ἐν Κρήτῃ. Μέχρι δὲ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ Ὁδηγὸς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου εὐσύννοπος καὶ λιτὸς παρέσχε πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς ἡμετέρους καὶ ξένους ἐπισκέπτας τοῦ Μουσείου μας.

Τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ ἀρχαιολογικὸν ἔργον τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦδιδου, ἔργον οὐχὶ μόνον πλούσιον καὶ γόνιμον, ἀλλὰ καὶ ἐθνικόν. Ἐν τῷ Μουσείῳ ἔνθα ἤδρευεν ὡς Ἐφορος τῆς Ἰ. ἀρχαιολογικῆς περιφερείας ὑπῆρξεν ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ Διευθυντοῦ Χατζηδάκη, βοηθῶν αὐτὸν ἐν παντί καὶ συντελέσας εἰς τὴν διοργάνωσιν τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1923 διαδεχθεὶς τοῦτον ἐν τῇ Διευθύνσει συνεπλήρωσε καὶ προήγαγεν ἔτι μᾶλλον τὸ δημιουργικὸν ἔργον ἐκείνου.

Ἡ Κρήτη πρέπει νὰ εἶναι ἐξαιρετικῶς ὑπερήφανος, διότι ἀκριβῶς καθ' ἣν ἐποχὴν ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη διὰ πρώτην φοράν ἔφερε πρὸ τῶν καταπλήκτων ὀμμάτων τῆς ἀνθρωπότητος ὀλοκλήρου ἓνα ἀφαντάστως πλούσιον καὶ προηγμένον πολιτισμὸν ἐπὶ τοῦ ἰδίου αὐτῆς ἐδάφους ἀνδρωθέντα, ἠτύχησε νὰ εὕρῃ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν ἐξόχων αὐτῆς τέκνων Στεφάνου Ξανθοῦδιδου καὶ Ἰωσήφ Χατζηδάκη τοὺς μᾶλλον σεμνοὺς ἱεροφάντας τοῦ πολιτισμοῦ τούτου καὶ τοὺς μᾶλλον ἀκαμάτους καὶ ὀτρηροὺς θεράποντας τῆς καθόλου κρητολογικῆς ἐπιστήμης.

Κλίνομεν εὐλαβῶς τὸ γόνυ πρὸ τῆς μνήμης τοιούτων ἀνδρῶν, οἵτινες διὰ τοῦ γενναίου αὐτῶν ἔργου ἐλάμπρυναν τὸ ὄνομα τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς ἐπιστήμης, οἵτινες κοινῇ συμβολῇ ἐξύψωσαν τὸ Κρητικὸν Μοσεῖον καὶ τὸ κατέστησαν τόπον παγκοσμίου προσκυνήματος, εὐχηθῶμεν ὅπως τὸ ἀπαυγάζον παράδειγμα ἐκείνων εὕρῃ ἀνταξίους μιμητὰς ἐπ' ἀγαθῶ τῆς ἰδίας ἡμῶν πατρίδος καὶ τῆς Ἐπιστήμης καθόλου.

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ

ΕΡΕΥΝΑ ΠΕΡΙ ΚΑΛΛΕΡΓΩΝ ΕΝ ΜΥΛΟΠΟΤΑΜΩ

ΜΑΡΤΙΟΣ 1906

Ἐκ πολλῶν, πληροφοριῶν ἐγνώριζον, ὅτι Καλλέργαι ὑπάρχουν μέχρι σήμερον εἰς διάφορα χωρία τοῦ Μυλοποτάμου καὶ μάλιστα εἰς Ἀνώγεια, Γαρούπαν, Χουμέρι, Καλλέργω, Μαργαρίτες καὶ Ρούμηλη. Εἰς Ἀνώγεια ἔφθασα τὴν 5ην καὶ 6ην Μαρτίου (ancient style). Ἄφου πρῶτον ἔλαβον τὰς δεούσας πληροφορίας παρὰ τοῦ Δημάρχου Ἀνωγείων συνήθροισα τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν εἰς τὸ Δημαρχεῖον, μάλιστα τοὺς γεροντοτέρους. Σήμερον ἀριθμοῦνται οἱ ἐνήλικες ἄρρενες περὶ τοὺς 30, μὴ ὑπολογιζομένων τῶν γυναικῶν καὶ παίδων. Ὁ γεροντότερος Γεώργιος Ἀνδρουλῆ Καλλέργης εἶναι 60 περίπου ἐτῶν, ὁ Κωνῖνος Βασιλεῖου Καλλέργης 67, ὁ Μηνᾶς Ἐμμ. Καλλέργης 70, ὁ Γεώργιος Δημητρίου Καλλέργης 55, ὁ Ἐμμανουὴλ Δημητρίου Καλλέργης 60. Ἐλάχιστα ἐγνώριζον οἱ ἴδιοι ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων, ἀπλῶς ἤκουον ὅτι κατάγονται ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Καλλεργῶν, ὅτι εἶχον συγγενεῖς μεγάλους εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ μάλιστα τὸν Στρατηγὸν Δημήτριον Καλλέργην.

Ὁ κ. Χαρ. Χαιρέτης κάτοικος τοῦ αὐτοῦ χωρίου, πρῶην διδάσκαλος καὶ δήμαρχος ἀκούει ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων ὅτι οἱ Καλλέργαι τῶν Ἀνωγείων ἦλθον εἰς Ἀνώγεια ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐκ τοῦ Κάτω Μυλοποτάμου (Γαρούπα, Χουμέρι, Καλλέργω).

Σημείωσις:—Εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀειμνήστου θείου μας Στεφάνου Ξανθοῦδιδου εὑρομεν καὶ τὴν ἔκθεσιν ταύτην περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Καλλεργῶν, γενομένην κατόπιν ἐιδικῆς ἐντολῆς τοῦ Κόμητος Henri Cadenhone Gallergi, ἀπογόνου τοῦ ἀρχοντικοῦ Οἴκου τῶν Καλλεργῶν ἐκ μητρὸς, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπευθυνομένην, ἐνδιαφερομένου διὰ τὸν καθορισμὸν τοῦ βαθμοῦ τῆς συγγενείας του μετὰ τῶν ἐπιζώντων ἐν Μυλοποτάμῳ Καλλεργῶν.

Ὁ Οἶκος τῶν Καλλεργῶν ἦτο καὶ ἀνεγνωρίζετο ὡς ὁ σημαντικώτε-

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν μετέβην εἰς τὴν Μονὴν Χαλέπας. Ἡ Μονὴ ἔχει καταστραφῆ ἐπανειλημμένως καὶ μάλιστα κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1821 καὶ τοῦ 1866 ἐπὶ πολλὰ δὲ ἔτη, μάλιστα μετὰ τὸ 1821, ἔμεινεν ἔρημος καὶ ἐγκαταλειμμένη, οὐδὲν δὲ οὔτε μνημεῖον ἀρχιτεκτονικὸν ἐπίσημον, οὐδὲ ἔγγραφον, οὐδὲ βιβλίον ἔχει οὐδὲ κώδικα (ὅπως πολλὰ ἄλλα Μοναί) τῶν ἀφιερωτῶν καὶ κτητόρων.

Οἱ μονάζοντες ἐνταῦθα καλόγηροι οὐδὲν γνωρίζουσι περὶ Καλλεργῶν, πλέον τῆς κοινῆς φήμης πληροφοροῦν.

Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὅποιον ἐζήτησαν ματαίως ἐν αὐτῇ τῇ Μονῇ τὸ εὔρον ὀλίγα βήματα κάτω αὐτῆς εἰς μικρὸν ἐκκλησιδίων Ἑνετικῶν χρόνων, τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγ. Μαρίας. Ἐντὸς τοῦ ἐκκλησιδίου, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι εἶναι κατάγραφοι μὲ ἀγιογραφίαις ἐνετικῶν χρόνων, ἀναγιγνώσκονται διάφορα graffiti 15ης καὶ 16ης ἑκατονταετηρίδος (1400—1600). Τὸ σπουδαιότερον ὅμως ἐξ ὧν εἶναι οἰκόσημον ἀνάγλυφον εἰς τὸ ὑπέρθυρον τῆς θύρας τοῦ ἐκκλησιδίου, συνιστάμενον ἀπὸ θυρεὸν ἐν ᾧ εἶναι τρεῖς ταινίαι ἐπίπεδοι καὶ δύο ἀνάγλυφοι, ἧτοι τὸ γνωστὸν οἰκόσημον τοῦ Οἴκου τῶν Καλλεργῶν, ὅπερ συνίστατο ἀπὸ πέντε ταινίας ἐναλλάξ λευκάς καὶ κυνάς. Ὅμοιον οἰκόσημον εἶναι καὶ τὸ ἐν τῇ προσόψει τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Προφήτου Ἡλία παρὰ τὸ χωρίον Περβόλια ἔξωθι Χανίων (Χριστιανικαὶ Ἐπιγραφαὶ Σ. Ξανθοῦδίδου σελίς 102 εἰκῶν 9) τὸ ὅποιον ἔκτισεν ὁ Πέτρος Καλλέργης ἐν ἔτει 1598.

Ἡ εὕρεσις τοῦ οἰκοσήμου τῶν Καλλεργῶν ἐν τῇ Μονῇ Χαλέπας, συνδυαζομένη πρὸς τὴν πληροφορίαν, ὅτι ὁ προπάππος σας εἶχε κτήματα ἐν Χαλέπα, ἀποδεικνύει ἀναμφισβητήτως δύο τινά, πρῶτον ὅτι ἡ Μονὴ Χαλέπας ἐξ ὀλοκλήρου εἴτε ἐν μέρει ἀνήκεν εἰς τοὺς Καλλέργας τῶν Ἑνετικῶν χρόνων, δεῦτερον ὅτι οἱ Καλλέργαι τῆς Τουρκοκρατίας κατεῖχον τὰ αὐτὰ κτήματα τῆς Χαλέπας καὶ ἐπομένως οἱ Καλλέργαι τῆς Χαλέπας τῶν Τουρκικῶν χρόνων (ἐξ ὧν καὶ ὁ προπάππος σας) εἶναι ἀπόγονοι τῶν Καλλεργῶν τῆς Ἑνετικῆς ἐποχῆς τῶν κατεχόντων τὴν Χαλέπαν.

ρος καὶ ἰσχυρότερος τῶν ἐν τῇ Νήσῳ. Οἱ ἴδιοι ἀνήγον τὸ γένος των εἰς τοὺς Φωκάδες τοῦ Βυζαντινοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου, ἔχοντες εἰς τὰ οἰκόσημά των τὸν αὐτοκρατορικὸν δικέφαλον ἀετὸν.

Τὸ ἐπώνυμον Καλλέργαι ἔλεγον ὅτι ἔλαβον ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν, ἐπειδὴ ἐγένοντο ἐργάται τοῦ καλοῦ (Σ. Ξανθοῦδίδου ἢ Βενετοκρατία ἐν Κρήτῃ σελ. 56.)

Ὁ Γυράλδος, ὡς ἐκ στόματος Φραγκίσκου Πόρτου ἐπιφέρει: Ὑπάρχει ἐν τοῖς ἡμετέροις Κρησὶν ὁ εὐγενέστατος τῶν Καλλεργῶν Οἶκος, ὧν καὶ ἄλλοι ἤκμασαν κράτιστοι ἄνδρες καὶ νῦν ὁ περιφανὴς Ἀντώνιος, πᾶσαν ἀρετὴν τῇ εὐγενεῖᾳ συνάπτων καὶ ὑπὸ τῆς Γαληνοτάτης τῶν Ἑνετῶν Πολιτείας τὰ μάλιστα εὐνοούμενος.

Θεωροῦντες συντελεστικὴν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἰδιαιτέρας μας πατρίδος τὴν ἀνωτέρω ἔκθεσιν ἐκρίναμεν σκόπιμον τὴν δημοσίευσίν της.

Α. Ξ.

Ἔτι περισσότερο ἐπιρρωνύεται ἐκ πληροφοριῶν τὰς ὁποίας ἔλαβον προσφάτως παρὰ τοῦ κ. Ἑμμανουὴλ Καλλέργη, διδάκτορος τῆς Νομικῆς πρώην Εἰσαγγελέως καὶ Εἰρηνοδίκου Κολυμβαρίου Κισσάμου (ἐκ τῶν Καλλεργῶν τοῦ χωρίου Γαρούπας). Οὗτος μοι γράφει, ὅτι γνωρίζει ἐξ οἰκογενειακῶν παραδόσεων ἀκούσας τοῦτο παρὰ τοῦ πατρός του Ἄντωνιου καὶ τοῦ θείου του Ἄντωνιου, κατοικοῦντος ἐν Γαρούπα καὶ ζήσαντος μέχρι ἡλικίας 100 ἐτῶν, ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν κτημάτων τοῦ Μοναστηρίου Χαλέπας ἀνήκον εἰς τὴν οἰκογένειάν των καὶ ὅτι τὰ ἀφιέρωσαν εἰς τὴν Μονήν, διὰ νὰ μὴ τὰ ἀφαιρέσουν οἱ Τούρκοι. Οἱ δὲ ἐκάστοτε Ἑγούμενοι τῆς Μονῆς ἦσαν Καλλέργαι, κατὰ τὸ 1884 ἀκόμη ὑπῆρχε τοιοῦτος, στενότερος συγγενῆς τοῦ γράφοντος καὶ ὅτι οἱ πρόγονοί του ἀφοῦ ἀφιέρωσαν τὰ κτήματα εἰς τὸ Μοναστήριον ἔφυγον καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλλοι εἰς ὄρη καὶ ἄλλοι εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ὁ αὐτὸς κ. Καλλέργης μοι ἐφίστα τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν κυρίων ὀνομάτων, δι' ὧν συνηθίζουσι καὶ σήμερον κατὰ κανόνα νὰ ὀνομάζωνται οἱ Καλλέργοι ἦτοι: Ἑμμανουὴλ, Ἰωάννης, Γεώργιος, Πέτρος καὶ μάλιστα τὸ χαρακτηριστικώτερον πάντων Ἀλέξιος, τὸ ὁποῖον ἐνῶ εἶναι σπανιώτατον ἐν Κρήτῃ συνηθίζεται ἐν τῇ οἰκογενεῖα τῶν Καλλεργῶν. Ὁ αὐτὸς κ. Καλλέργης μοι σημειοῖ καὶ τὸ ἐξῆς: ὅτι ὅσοι ἐκ τῶν ἄλλων Κρητῶν λάβωσι γυναῖκα ἐκ τοῦ Οἴκου τῶν Καλλεργῶν ἐπονομάζονται Ἀρχοντάκηδες (Nobles Homme).

Τὰ σπουδαιότερα κέντρα τῶν σημερινῶν Καλλεργῶν εἶναι τὰ δύο χωρία Χουμέρι καὶ Γαρούπα, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Μυλοποτάμου κείμενα. Ἐνταῦθα ἐλθὼν ἔμαθον τὸ γενεαλογικὸν δέντρον τῶν Καλλεργῶν τῶν δύο χωρίων, ὅπερ ἔχει οὕτως κατὰ τὸν Σταυρὸν Γεωργίου Καλλέργη καὶ τοὺς ἄλλους. Οἱ Καλλέργοι τῶν δύο χωρίων εἶναι συγγενεῖς καὶ κατάγονται ἐκ δύο ἀδελφῶν Ἀλεξίου καὶ Γεωργίου, οἱ ὅποιοι ἦλθον ἐκ Καλλέργω καὶ κατῴκησαν ὡς σύγγαμβροὶ ὁ μὲν Γεώργιος εἰς Χουμέρι ὁ δὲ Ἀλέξιος εἰς Γαρούπαν, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Δασκαλογιάννη τοῦ 1770. Οὗτος: ὁ Γεώργιος ἦτο ἀρματοῦλος καὶ ἀρχηγὸς κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Δασκαλογιάννη, ἐφονεύθη δὲ ἐξ ἐνέδρας, δολοφονηθεὶς εἰς θέσιν Σελλάτη ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Λάξηδων (ὧν οἱ ἐκ Χριστιανῶν ἀπόγονοι ζῶσι σήμερον εἰς τὸ χωρίον Κρασσοῦνα Μυλοποτάμου) σώζεται δὲ καὶ δεικνύται τὸ μνημῆμα του ἐντὸς ἀμπέλου. Ὁ Μιχαὴλ ἦτο καπετάνιος εἰς τὰ 1821 καὶ ἐγέννησε τὸν Νικόλαον, τὸν Γεώργιον, ὄπλαρχηγὸν ἀπὸ τοῦ 1866 καὶ ἐξῆς, ζῶντα εἰσέτι καὶ τὸν Ἰωάννην ἱερέα καὶ ἐν ζωῇ.

Ὁ Γεώργιος ἐγέννησε τὸν Μιχαὴλ, τὸν Σταυρὸν καὶ τὸν Βασίλειον. Ὁ Νικόλαος τὸν Ἀνδρέαν καὶ θήλεα Ὁ Στέφανος μόνον κόρην, ὁ Κωνῆνος τὸν Δημήτριον (μὲ τέκνα καὶ ἐγγόνους) ὁ Ἰωάννης ἐγέννησε τὸν Γεώργιον καὶ οὗτος Ἰωάννην καὶ Νικό-

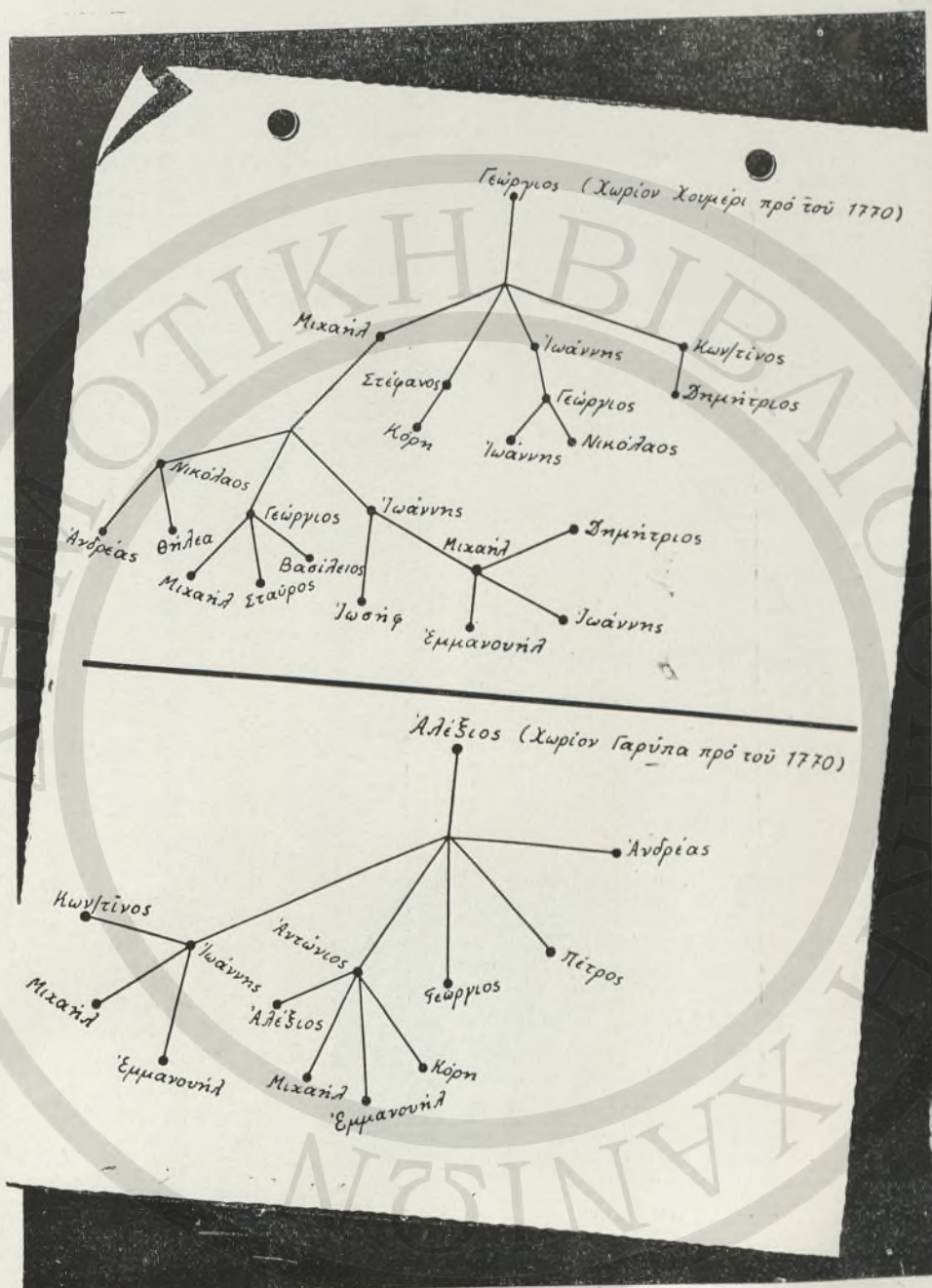
λαον. Ὁ πατὴρ Ἰωάννης ἐγέννησε τὸν Ἰωσήφ καὶ τὸν Μιχαὴλ καὶ οὗτος τὸν Ἐμμανουὴλ, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Δημήτριον.

Ὁ Ἀλέξιος ὁ Γαρυπιανὸς ἐγέννησε τὸν Ἰωάννην, τὸν Ἀντώνιον (Φαλαγγίτην τοῦ 1821 καὶ καπετάνιον), τὸν Γεώργιον (ὅστις ἐχάθη ἀποδημήσας εἰς τὴν Ρωσσίαν), τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἀνδρέαν. Ὁ Ἀντώνιος (ὁ Φαλαγγίτης καὶ καπετάνος τοῦ 1821) ἐγέννησε τὸν Ἀλέξιον, τὸν Μιχαὴλ, τὸν Ἐμμανουὴλ (τὸν Εἰρηνοδίκην καὶ Εἰσαγγελέα) καὶ κόρην. Ὁ Ἰωάννης, καπετάνιος ἐπίσης εἰς τὰ 1821, ἔλαβε σπουδαῖον μέρος κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Ἐπισκοπῆς ὅπου κατετρόπωσε 300 Τούρκους. Οὗτος ἐγέννησε τοὺς υἱοὺς Κωνῆνον, Μιχαὴλ, Ἐμμανουὴλ καὶ κόρην.

Οἱ σημερινοὶ Καλλέργαι τῆς Γαρύπας καὶ τοῦ Χουμερίου ἀνάγονται, ὡς εἶπομεν, εἰς τοὺς δύο ἀδελφοὺς Ἀλέξιον καὶ Γεώργιον, οἵτινες ἦλθον ἐκ τοῦ χωρίου Καλλέργω ὡς σύγγαμβροι εἰς Γαρύπαν καὶ Χουμέρι, ἦτοι ὁ μὲν Γεώργιος ἔλαβε γυναῖκα ἀπὸ τοῦ Χουμέρι καὶ κατώκησεν ἐνταῦθα, ὁ δὲ Ἀλέξιος εἰς Γαρύπαν καὶ κατώκησεν αὐτοῦ, ἔχουσι κτῆμα ἐκτεταμένον κείμενον μεταξύ τῶν δύο χωρίων καλούμενον Χαλέπια ὅπερ συνίσταται ἀπὸ ἀγριάδα (ἦτοι ἀκαλλιέργητα μέρη πρὸς βοσκὴν αἰγοπροβάτων), ἀπὸ ἀγρὸν καλλιεργημένον καὶ λίμνην ἐν τῷ μέσῳ ξηρανομένην τὸ θέρος. Ἐχουσι συναίσθησιν τῆς ἐκ Καλλεργῶν καταγωγῆς των καὶ ὑπερηφανεύονται διὰ τοῦτο. Περί συγγενῶν των εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἔχουσι ἀναμνήσεις τινάς, ἀλλ' οὐχὶ λίαν σαφεῖς. Γνωρίζουσιν ὅτι ὁ Γεώργιος υἱὸς τοῦ Ἀλεξίου ἀνεχώρησε διὰ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἠγνοεῖτο ὁ τόπος τῆς διαμονῆς του, ἀλλὰ κατόπιν ἦλθον ἐδῶ δύο υἱοὶ του καὶ εἶπον ὅτι εὐρίσκοντο ἐν Ρωσσίᾳ.

Εἰς Ὄρθὴ Μυλοποτάμου ὑπῆρχε Βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Φανουρίου σωζομένη μέχρι τοῦ 1863, ὅτε κατεδαφίσθη καὶ ἐκτίσθη νέα μεγαλυτέρα ἐπ' ὀνόματι τοῦ αὐτοῦ Ἁγίου (!). Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε μεγαλοπρεπὴς τάφος, οὗ σώζονται πλάκες τινές, ἦτοι μία φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν: ἀφπδ' (1584) Ἀπριλίου, ἐτελειώθη τὸ κοιμητήριον Μαρτίου μηνός. Ἄλλη πλάξ φέρει οἰκόσημον τοῦ ἀποθανόντος, ὅπερ εἶναι μὲν ἡμικατεστραμμένον, ἀλλὰ φαίνονται αἱ παράλληλοι λοξαὶ ταινίαι ἀνάγλυφοι καὶ ἐπίπεδοι (οἰκόσημον τῶν Καλλεργῶν) ἐκατέρωθεν δὲ αὐτοῦ εἶναι ἀνάγλυφοι διακοσμῆσεις τινές καὶ κεφαλὴ ἵπποτου μὲ κρᾶνος. Ὁ κ. Τζερόλα εἰς τὸν δεῦτερον τόμον σελίς 358 τῶν Ἐνετικῶν μνημείων Κρήτης ἔχει φωτογραφίαν τοῦ τάφου τούτου. Κατὰ τὴν μέχρι σήμερον σωζομένην παράδοσιν ἐν τῷ χωρίῳ ὁ τάφος ἀνήκεν εἰς ἄρχοντά τινά Καλλεργῆν, κατοικοῦντα ἐνταῦθα, δεικνύοντα μάλιστα καὶ τὸ παλάτι αὐτοῦ κατεστραμμένον σήμερον. Οὗτος διὰ τὴν ὑπερηφάνειαν προσήρχето εἰς τὴν

(!) Ἡ ἐν τῇ ἐπικεφαλίδι τῆς παρούσης μελέτης εἰκὼν παριστᾷ τμῆμα τοῦ τάφου τούτου τῶν Καλλεργῶν.

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΕΛΛΕΡΓΩΝ
 ΚΑΤΑ Σ. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΝ ΜΑΡΤΙΟΣ 1906

ἐκκλησίαν ἔφιππος καὶ ἐκ τοῦ παραθύρου προέτασεν τὸ δόρυ καὶ ὁ ἱερεὺς τοῦ προσήρμοζεν τὸ ἀντίδωρον.

Καὶ εἰς τὸ χωρίον Μαργαρίτες εὐρίσκονται Καλλέργαι νέοι τὴν ἡλικίαν, μεταναστεύσαντες ἐξ ἄλλων μερῶν καὶ δὲν ἐνθουμοῦνται Καλλέργας κατοικοῦντας ἐνταῦθα πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Εἰς τὸ χωρίον Καλλέργω ὅπου μετέβην οὐδεὶς Καλλέργης σώζεται σήμερον, γνωρίζουσι μὲν τὴν φήμην τοῦ Οἴκου οἱ κάτοικοι καὶ ὅτι τὸ χωρίον τῶν ἦτο κατωκημένον ἄλλοτε ὑπὸ τῆς οἰκογενείας αὐτῆς, ἀλλ' οὐδὲν πλέον. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει διὰ τὸ πλησιέστατα Σκορδύλω, ὅπου οὐδεὶς Σκορδύλης σώζεται.

Τὸ μόνον ἶχνος τῶν Καλλεργῶν, τὸ ὁποῖον εὔρον ἐν Καλλέργω εἶναι εἰκὼν μεγάλη ἐπὶ ξύλου Ἐνετικῶν χρόνων, εἰκονίζουσα τὴν Παναγίαν, τὸν Χριστὸν καὶ Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν κάτωθι τῆς ὁποίας εὔρηται ἡ ἐπιγραφή «δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ἐμμανουὴλ Ἱερέως Καλλέργη».

Καὶ εἰς τὸ χωρίον Ρούμελη, πλησίον τοῦ Καστελλίου Μυλοποτάμου, ὑπάρχουν Καλλέργαι, ὧν ὁ πάππος Κωνῆνος Καλλέργης ἦλθεν ἀπὸ Μαργαρίτες.

Ἡράκλειον Μάρτιος 1906

ΣΤΕΦΑΝΟΣ Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

ΣΤΕΦΑΝΟΥ Α. ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΟΥ

ΣΧΕΤΙΚΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

(Ἡ ἔκδοσις τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων ἀπετέλει διακαῆ πόθον τοῦ Στεφάνου Ξανθοῦδιδου. Κατωτέρω δημοσιεύονται δύο ἐπιστολαί, τοῦ Οἴκου Ἐλευθερουδάκη-ἡ πρώτη καὶ τοῦ συγγραφέως ἡ δευτέρα, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ἡ καταβληθεῖσα μακρὰ καὶ ἐπίμονος προσπάθεια πρὸς ἔκδοσιν τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου, μὴ ἐπιτευχθεῖσαν ὀλικῶς (ἐξεδόθησαν ἡ Ἐρωφίλη καὶ ὁ Φορτουνάτος) λόγῳ τῶν ἐξωτερικῶν ἀνωμαλιῶν. Εἰς τὰ κατάλοιπα τοῦ ἀειμνήστου συγγραφέως εὐρέθησαν σχετικαὶ ἐργασίαι διὰ τὰ περισσότερα τῶν ἔργων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου, ἅτινα καὶ παρεδόθησαν εἰς τὸν διακεκριμένον καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου κ. Ἰωάννην Καλιτσουνάκην πρὸς δημοσίευσιν).

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ

Ἐν Ἀθήναις τῆ 9 Σηβρίου 1920

Κύριον

ΣΤΕΦΑΝΟΝ ΞΑΝΘΟΥΘΙΔΗΝ

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ

Ἀξιότιμε Κύριε,

Ἐχοντες ὑπ' ὄψιν νὰ ἀρχίσωμεν τὴν ἔκδοσιν Ἑλληνικῶν κειμένων καὶ δὴ τῶν Κρητικῶν ποιημάτων καὶ μάλιστα τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου, σὰς παρακαλοῦμεν νὰ ἐκφέρητε τὴν φωτισμένην γνώμην σας ἐπὶ ταύτης τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ μάλιστα νὰ μᾶς ὑποδείξητε ποῖος θὰ ἦτο ὁ καταλληλότερος καὶ τελεσφορώτερος τρόπος, διὰ νὰ παρουσιάσωμεν ὅσον τὸ δυνατόν ἀριώτερα τὰ ἐν λόγῳ κείμενα, πρὸ πάντων δὲ τὸ Κρητικὸν Θέατρον. Εἶναι ἐν γνώσει μας ὅτι ἔργα Κρητικοῦ Θεάτρου ὑπάρχουν ἀνέκδοτα εἰς τὴν Βενετικὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ἁγίου Μάρκου, καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ, γνωρίζομεν δὲ ἐπίσης ὅτι ἡ ἔκδοσις τῶν γνωστῶν ὑπὸ τοῦ Σάθα δημοσιευμένων, εἶναι ἀρκούντως πλημμελής.

Ἐπὶ τούτοις διατελοῦμεν μεθ' ὑπολήψεως

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ "ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ",

Ἐκδοτικὸν Οἶκον Ἐλευθερουδάκη

ΑΘΗΝΑΣ

Ἀπαντῶν εἰς τὸ ὑπὲρ ἡμερομηνίαν 9 τρέχοντος γράμμα σας ἔχω τὴν εὐχαρίστησιν νὰ σας συγχαρῶ θερμῶς διὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου καὶ τὴν πρόθεσιν ὑμῶν νὰ ἐκδώσῃτε Ἑλληνικὰ κείμενα καὶ δὴ τὰ Κρητικὰ ποιήματα καὶ μάλιστα τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου. Θεωρῶ τὴν ἀπόφασιν ὑμῶν ταύτην ὡς ἔργον ἐξόχως Ἑθνικὸν καὶ δὲν εὐρίσκω λόγους νὰ ἐπαινέσω μίαν τόσον ἀναγκαίαν καὶ ἐπωφελῆ διὰ τε τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν Ἑθνικὴν φιλοτιμίαν ὑπηρεσίαν. Εὐχομαι δὲ πᾶσαν εὐδοκίμησιν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ὁποίου ἐγγυᾶται ἡ ἐγνωσμένη καλαισθησία καὶ ἰκανότης καὶ τὸ ἐπιχειρηματικὸν σας πνεῦμα.

Ἡ ἔκδοσις ἔργων τῆς Κρητικῆς μας λογοτεχνίας, τῆς μοναδικῆς ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας τοῦ Ἔθνους, ἀπὸ πολλοῦ χρόνου κατέστη ἀνάγκη Ἑθνική. Ἡ πρό τεσσαρκοκταετίας ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Σάθα, τοῦ Legrand κλπ. μερικὴ δημοσίευσίς τῶν κειμένων τούτων χρήζει νεωτέρας καὶ ἐπιμελεστέρας ἐπεξεργασίας καὶ συμπληρώσεως. Κατέστησαν ἄλλως αἱ ἐκδόσεις αὗται σπάνιαι καὶ τὰ ὑπάρχοντα ἀντίτυπα ἀνεπαρκῆ διὰ τὰς σημερινὰς πνευματικὰς ἀνάγκας τοῦ μεγαλυθεντός Ἔθνους καὶ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ ἀναγνωστικοῦ κοινοῦ τῆς σημερινῆς γενιᾶς.

Ἐπὶ τῶν κειμένων τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου ἔχω καὶ ἐγὼ ἐργασθῆ πρό ἐτῶν. Τὸν παρελθόντα χειμῶνα, εὐρισκόμενος ἐν Ἀθήναις, ἀνεκοίνωσα ἐν συνεδρίᾳ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας (ἐν τῇ Σιναίᾳ Ἀκαδημίᾳ) ἐνώπιον καθηγητῶν τῆς φιλολογίας τοῦ Ἑθνικοῦ μας Πανεπιστημίου καὶ τῶν συντακτῶν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ πολλὰς διορθώσεις καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν Κρητικῶν δραμάτων τῆς ἐκδόσεως Σάθα, οἱ δὲ ἀκούσαντες ὁμοθυμῶς ἐξέφρασαν τὴν εὐχὴν, νὰ εὐθεθῶσι ταχέως τὰ μέσα πρὸς νέαν ἐπιμελεστέραν καὶ ἀκριβεστέραν ἔκδοσιν τῶν σημαντικῶν αὐτῶν ἀπὸ λογοτεχνικῆς καὶ γλωσσικῆς ἀπόψεως κειμένων. Τὰς διορθώσεις ταύτας ἔχω πρό διετίας ἐτοίμους πρὸς δημοσίευσιν, καὶ ἴσως τὰς ἡμέρας ταύτας θὰ τὰς στείλω εἰς τὸ Βυζαντινὸν Δελτίον τοῦ κ. Βέη, ἂν δὲν ἴδω ὅτι ἡ προσεχὴς ἔκδοσις τῶν κειμένων θὰ καθίστα περιττὴν τὴν δημοσίευσιν.

Καὶ αὕτη μὲν θὰ εἶναι ἡ προκαταρκτικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ διὰ τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν τῶν κειμένων τούτων πρό μηνῶν ἡσχολήθη. Τὸ πρῶτον βῆμα μιᾶς τοιαύτης ἐργασίας πρέπει νὰ

εἶναι μία νέα ἐπιμελής ἀντιβολή καὶ μελέτη τοῦ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Μαρκιανῆς ἐν Ἐνετίᾳ βιβλιοθήκης χειρογράφου ΝΑΝΙ. Ἀφοῦ ἀνεκοίνωσα τὴν πρόθεσιν ταύτην εἰς τὸν Σεβ. Μητροπολίτην Κρήτης, ὡς Πρόεδρον τῆς Μοναστηριακῆς Ἐπιτροπῆς Ἡρακλείου κ. Τίτον καὶ ἔλαβον τὴν ὑπόσχεσιν αὐτοῦ, ὅτι ἐκθύμως θὰ ὑποστηρήξῃ, ἵνα τὸ ἔργον δημοσιευθῇ δαπάναις τοῦ εὐποροῦντος Μοναστηριακοῦ Ταμείου, ἔγραψα εἰς Ἐνετίαν καὶ παρήγγειλα τὴν φωτογράφησιν τῶν Κρητικῶν κειμένων τοῦ χειρογράφου, πρὸ 15 δὲ περίπου ἡμερῶν ἔλαβον τὰς φωτογραφίας (218 ἢ σελ. 436) καταβαλὼν ἐξ ἰδίων τὴν πρὸς τοῦτο δαπάνην, ἤρχισα δὲ ἀμέσως τὴν μελέτην καὶ ἀντιβολὴν τῶν κειμένων αὐτῶν.

Ὡστε βλέπετε, ὅτι ἡ ἐργασία διὰ τὴν ἔκδοσιν αὐτῶν ἤρχισεν ἤδη, καὶ θεωρῶ μίαν εὐτυχῆ, καὶ σὰς τὸ ὁμολογῶ, ἀπροσδόκητον σύμπτωσιν, ὅτι καὶ ὑμεῖς ἐσκέφθητε, ἀπὸ τῶν πρώτων βημάτων τοῦ ἐκδοτικοῦ σας ἔργου, περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν Κρητικῶν Λογοτεχνημάτων.

Καὶ ταῦτα μὲν διὰ τὸ ἐν Ἐνετίᾳ χειρόγραφον. Διὰ τὸ ἐν Κεφαλληνίᾳ γνωρίζω καὶ εἶδον ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Λεξικοῦ, ὑπ' ἀριθ. 41α, τὸ ὑπὸ τοῦ Κεφαλλήνου Βεργωτῆ σταλὲν χειρόγραφον (ἀντίγραφον) τὸ ἔχον τὰ 4 Ἰντερμέδια τοῦ Γύπαρη, τὰ μὴ δημοσιευθέντα ὑπὸ τοῦ Σάθα. Ἐννοεῖται, ὅτι δὲν θὰ ἀρκεσθῶ εἰς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο, ἀλλὰ θὰ προσπαθῶ καὶ τὸ πρωτότυπον χειρόγραφον νὰ προμηθευθῶ ἢ ἀποτύπωμα φωτογραφικὸν αὐτοῦ, ἂν γίνεται ἐν Κεφαλληνίᾳ τὸ πρᾶγμα, ἢ τοῦλάχιστον νέαν ἀκριβεστέραν ὑπὸ λογίου ἀνδρὸς ἀντιβολὴν καὶ ἀντιγραφὴν καὶ τῶν Ἰντερμεδιῶν καὶ τῆς Κωμωδίας τοῦ Κατζούρμπου.

Ἀνακοινῶν τὰ ἀνωτέρω εἰς ὑμᾶς καὶ προτείνων, ἀφοῦ μέχρι τοῦδε οὐδεμίαν ἀνέλαβον ὑποχρέωσιν διὰ τὴν ὑπὸ ἄλλου ἐκδότου ἢ Σωματείου ἔκδοσιν, ἂν θέλητε, ὡς φαίνεσθε διατεθειμένους εἰς τὴν ἐπιστολὴν ὑμῶν, νὰ συζητήσωμεν περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν ὄρων τῆς ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ Ἐκδοτικοῦ ὑμῶν Οἴκου. Ἡ γνώμη μου ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶναι περίπου, πρὶν ἀκούσω καὶ τὴν ἰδικὴν σας, ἢ ἐξῆς: Νὰ γίνεται ἡ ἔκδοσις ὑπὸ τὸν γενικὸν τίτλον «Κρητικὸν Θέατρον» ἀλλὰ εἰς ἰδιαίτερον τεῦχος, 150—200 σελ. ἕκαστον ποίημα.

Τὸ κυριώτερον μέρος ἐκάστου θὰ εἶναι τὸ ἀκριβές, καθαρὸ καὶ διωρθωμένον Κρητικὸν κείμενον μὲ ὀλίγας σημειώσεις ἐπεξηγηματικὰς καὶ τέλος μικρὸν γλωσσάριον τῶν σπανίων καὶ ἰδιωματικῶν λέξεων. Οὕτω δύνανται νὰ ἐκδοθῶσι κατὰ σειράν εἰς ἴδια τεύχη ὁ Ζήνων, ὁ Γύπαρις, ὁ Στάθης, ἡ Ἐρωφίλη, ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, ἡ Κωμωδία τοῦ Φωσκόλου κλπ.

Δὲν εἶναι δὲ μόνον τὰ Κρητικὰ ταῦτα κείμενα τὰ χρῆζοντα διωρθωμένης ἐκδόσεως. Πλεῖστα τῶν ὑπὸ τοῦ Wagner, Βικέλα, Legrand ἐκδοθέντων ποιημάτων εἶναι Κρητικὰ καὶ μὲ τὸν καιρὸν καὶ ταῦτα πρέπει ἐκ νέου νὰ ἐκδοθοῦν. Ἐπίσης ὑποδεικνύω

ὡς ἀπαραίτητον μικρὰν ἔκδοσιν τοῦ Ἑρωτοκρίτου, προσιτὴν εἰς τὰ βαλάντια τῶν πολλῶν καὶ τῶν μαθητῶν, διὰ νὰ εἰσαχθῇ εἰς ἅπαντα τὰ Σχολεῖα, ἀλλὰ γνησίαν καὶ ἔχουσαν μόνον τὸ κείμενον καὶ τὴν ἑρμηνείαν ὀλίγων ἰδιωματικῶν λέξεων.

Θὰ γίνῃ μὲν ἡ ἔκδοσις αὕτη ἐπὶ τῇ βάσει τῆς μεγάλης, ἀλλὰ τὸ κείμενον θὰ εἶναι ἀκόμη ἀκριβέστερον ταύτης καὶ θὰ περιέχῃ ὅσα νεώτεροι φροντίδες καὶ ἐπανορθώσεις κατέστησαν ἀναγκαῖα μετὰ πενταετίαν ἀπὸ τῆς μεγάλης ἔκδόσεως.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω περιμένων τὰς ὑμετέρας ἀντιλήψεις καὶ σκέψεις

Διατελῶ

μετ' ἐξαιρέτου τιμῆς καὶ ὑπολήψεως

ΣΤΕΦ. ΞΑΝΘΟΥΛΙΔΗΣ

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Η ΜΟΝΗ ΑΓΚΑΡΑΘΟΥ

Ἡ Ἀγκάραθος ἢ πληρέστερον Παναγία Ἀγκάραθος. Οὕτω καλεῖται συνήθως ἡ μεγίστη καὶ σπουδαιότατη Μονὴ τῆς

Ἱερὰ Μονὴ Ἀγκαράθου.

Κρήτης ἀπὸ τῆς Ἑνετοκρατίας κατὰ τὸ διαμέρισμα Ἡρακλείου εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Πεδιάδος, καθιερωμένη εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. Τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θάμνου τοῦ λεγομένου ἐν Κρήτῃ Ἀγκάραθος (Phlomis Lanata L.) εἴτε διότι τοῦτο ἦτο τοπωνυμία καὶ θέσις, ὅπου ἰδρύθη ἡ Μονή, τρόπον τινα ἀγκαραθέας, ἢ ἴσως, πιθανώτερον, διότι ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας θὰ εὐρέθη ἐντὸς τοῦ θάμνου αὐτοῦ. Πότε τὸ πρῶτον ἐκτίσθη καὶ ὠνομάσθη δὲν γνωρίζομεν ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν πηγῶν. Ἀναφέρεται συχνὰ ἐπὶ Ἑνετοκρατίας, ὁ δὲ Κορνήλιος εἰς τὸ Creta Sacra (1—121) λέγει, ὅτι ἡ Μονὴ αὕτη ἦτο ἡ περιφημότερα καὶ ἐνδοξοτέρα πασῶν τῶν ἐν τῇ Νήσῳ Μονῶν καὶ κεφαλὴ τῶν ἄλλων. Ἐξ αὐτῆς προήλθον διάσημοι Ἕλληνες κληρικοί, ὡς ὁ Μελέτιος ὁ Πηγᾶς, διδάκτωρ τοῦ ἐν Παταβίῳ Πανεπιστημίου, χειροτονηθεὶς ἐν αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Σουλβέστρου. Ἀφοῦ ὁ Σὺλβε-

στρος ἐγένετο Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, ἐγένετο Ἡγούμενος Ἀγκαράθου ὁ Μελέτιος καὶ ὕστερον, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Συλβέστρου εἰς Σινᾶ τὸν διεδέχθη ὡς Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (1590) καὶ ὡς Τοποτηρητῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου. Ἐπίσης ἀναγράφει ὁ Κορνῆλιος τρόφιμον τῆς Μονῆς τὸν σοφώτατον Μελέτιον Συρίγον καὶ τὸν Γεράσιμον Παλαιόκαπαν (ἐκ Κυδωνίας) γενόμενον Ἡγούμενον Ἀγκαράθου καὶ ὕστερον τὸν μόνον ἐν Κρήτῃ Ὀρθόδοξον Ἐπίσκοπον (Ἐπισκοπῆς Κισσάμου). Ἐξ αὐτῆς ἐπίσης προῆλθεν ὁ διάσημος Πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ πλήρης περιπετεῖων καὶ δράσεως κληρικός. Ἡγουμενεύσας ἐν Ἀγκαράθῳ καὶ ὕστερον ἐξάκις ἀνελθὼν εἰς τὸν Πατριαρχικὸν Θρόνον, λυσσωδῶς πολεμηθεὶς ὑπὸ τῶν Δυτικῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἰησουϊτῶν, ἕως ὅτου ἐξωντώθη, θανατωθεὶς τῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν ὑπὸ τῶν Γενιτσάρων.

Κατὰ τὴν ἄλυσιν τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Μονή, τῆς ὁποίας μάλιστα ὁ Ἡγούμενος Ἀθανάσιος Χριστόφορος ἠνδραγάθησεν κατὰ τῶν Τούρκων, ὑπέστη πολλὰς ζημίας τὰ δὲ κειμήλια αὐτῆς (σκεύη, βιβλία, εἰκόνες, κώδικες) ἄλλα μὲν ἀπώλοντο ἄλλα δὲ μετεκομίσθησαν ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Καλλονᾶ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς εἰς Κύθηρα, ὅπου καὶ μέχρι σήμερον σώζονται τινὰ καὶ δὴ ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας Ἀγκαράθου εἰς ἐκκλησίαν ὀνομασθεῖσαν Ἀγκάραθον. (!)

Ἡράκλειον 1926

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΞΑΝΘΟΥΔΙΔΗΣ

(!) Κατὰ τὸ ἔτος 1920 ὁ συγγραφεὺς προέβη εἰς ἐνεργείας πρὸς τὴν Μοναστηριακὴν Ἐπιτροπὴν Ἡρακλείου, συνιστῶν τὴν ἐξαγορὰν τῶν σωζομένων κειμηλίων τῆς Μονῆς καὶ τῆς εἰκόνης ἐκ τῆς Οἰκογενείας Καλλονᾶ, ἧς πολλοὶ ἀπόγονοι εὐρίσκονται ἐγκατεστημένοι ἐν Ἀθήναις. Λόγω τῶν σχετικῶν πολιτικῶν ἀνωμαλιῶν τότε δὲν ἐπραγματοποιήθη ἡ ἀπόκτησις τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν κειμηλίων.

A. Ξ.

ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΕΚΤΟΣ ΚΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Α'.) ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΚΡΗΤΩΝ ΕΚΤΟΣ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ

Πολυάριθμοι αναφέρονται εις τὰς ἀρχαίας πηγὰς αἱ σταλεῖσαι ὑπὸ τῶν Κρητῶν ἀποικίαι καὶ κατὰ τὴν προϊστορικὴν καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν.

Αἱ τῆς λεγομένης Μινώας ἐποχῆς ἀποικίαι θὰ ἦσαν μᾶλλον ναυτικοὶ καὶ ἐμπορικοὶ σταθμοὶ εἴτε μόνιμοι εἴτε προσωρινοὶ καὶ ἐξηγοῦνται ἐκ τῆς βεβαιωμένης πλέον σήμερον μετὰ τὰς Κρητικὰς ἀνασκαφὰς Κρητικῆς Θαλασσοκρατίας. Κατὰ πρῶτον, ὡς εἰκόσ, κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Μινῶων αἱ πλησιόχωροι Νῆσοι καὶ δὴ αἱ Κυκλάδες, ὡς βεβαιοῖ ὁ μέγας ἱστορικὸς Θεουκυδίδης, εἰς τὰς ὁποίας ὁ Μίνως, θαλασσοκρατήσας, καθῆρει τὸ ληστικὸν καὶ ἀποδιώξας τοὺς Κᾶρας ἐνεκατέστησεν ἡγεμόνας τῶν νήσων τοὺς υἱοὺς του. Καὶ ὁ Ἀριστοτέλης βεβαιοῖ, ὅτι ὁ Μίνως ἄλλας μὲν τῶν Κυκλάδων ὑπέταξεν ἄλλας δὲ κατώκησεν. Πολλὰ τῶν ἀποικίων αὐτῶν ἐκαλοῦντο Μινῶαι καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς πόλεων φερουσῶν τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι ἀσφαλῆς ἔνδειξις τοῦ ἀποικισμοῦ αὐτοῦ. Τοιαῦται Μινῶαι, ἐκτὸς τῶν ἐν Κρήτῃ, ἐσώθησαν καὶ ἀναφέρονται καὶ εἰς τὴν κατόπιν ἐποχὴν πολλὰ, οἷον ἡ μικρὰ Νῆσος Μινῶα εἰς τὴν Μεγαρίδα, ἡ ἐν Σικελίᾳ Μινῶα, εἰς τὴν Ἀμοργόν, εἰς τὴν Σίφνον, εἰς τὴν Γάζαν, ἔπειτα ἀναφέρεται ὅτι ἡ Σίφνος καὶ ἡ Πάρος ἐκαλοῦντο πρότερον Μινῶαι. Καὶ εἰς τὴν Αἴγιναν, Δῆλον, Ἄνδρον, Νάξον, Ἴον, Σίκινον, Χίον, Λήμνον, Κῶν, ἀναγράφονται ἀποικίαι Κρητῶν, καὶ ἀπὸ τέρῳ ἀκόμη εἰς τὴν Κύπρον καὶ τὴν Παλαιστίνην μνημονεύονται Κρητῆτες ἀποικοὶ, αἱ δὲ ἀνασκαφαὶ εἰς τὰς δύο αὐτὰς χώρας ἐπεβεβαίωσαν διὰ τῆς εὐρέσεως Μινωϊκῶν ἀρχαιοτήτων τὸ ἀληθὲς τῆς παραδόσεως.

Καὶ οἱ Φιλισταῖοι τῆς Π. Διαθήκης ἦσαν Κρητῆτες.

Ὁ Ἡρόδοτος (βιβλ. VII 170) ἀναγράφει κτίσμα Κρητῶν τὴν πόλιν Ὑρίαν, ἐν Ἰαπυγίᾳ τῆς Ἰταλίας καὶ τοὺς Κρητὰς ἀποίκους ὀνομασθέντας Ἰάπυγας—Μεσσαπέους. Ἀποικίαι Κρητῶν ἀναφέρονται καὶ εἰς τὴν Θράκην. Κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ἀποικίαι Κρητῶν ἀναγράφονται τὸ Βροντήσιον, ὁ Ὑδροῦς τῆς Ἰταλίας, ὁ Τάρας, ἡ Μίλητος καὶ ἡ Μαγνησία ἐν τῇ Ἰωνίᾳ, ἡ Ξάνθος τῆς Λυκίας, ἡ Κρητηνία ἐν Ρόδῳ (Ἀλθαιμένης), ὁ Ταίναρος ἐν Λακωνικῇ, Κασσιώτῃ ἐν τῇ Ἀργολίδι, Ἐρυθραία ἐν τῇ Ἀσίᾳ καὶ ἡ Βιέννος παρὰ τὸν Ροδανὸν ποταμὸν ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν μέρει ἡ Κυρήνη.

Β.) ΑΠΟΙΚΙΣΙΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ

Κατά μὲν τὴν προϊστορικὴν ἐποχὴν δὲν γνωρίζομεν ποιοὶ καὶ πότε ἤλθον καὶ ἀπόκησαν εἰς τὴν Νῆσον. Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων παρέσχον πιθανῶς ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐκ τοῦ Νότου καὶ Ἀνατολῶν, ἤτοι ἐκ Λιβύης, Αἰγύπτου καὶ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ἀφίξεως λαῶν εἰς τὴν Νῆσον, οἱ ὅποιοι μετέδωσαν καὶ ἀνέπτυξαν τὸν νεολιθικὸν καὶ δὴ τὸν Μινῶν λεγόμενον πολιτισμόν.

Θετικώτεροι εἶναι αἱ εἰδήσεις περὶ ἐξελληνισμοῦ καὶ ἐκδωρισμοῦ τῆς Νήσου ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς πρώτης χιλιετηρίδος π. Χ. ἤτοι εὐθὺς μετὰ τὰ Τρωϊκὰ καὶ κατόπιν μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Ἑρακλειδῶν. Μνημονεύεται ὅτι ὁ Ἀγαμέμνων (ἡ ὁ κῆρυξ Ταλθύβιος) κατελθὼν εἰς Κρήτην, μετὰ τὸν ἐκ Τροίας νόστον ἔκτισε, πόλιν Λάππαν καὶ Πέργαμον καὶ Τεγέαν ἐν τῇ Νήσῳ. Εἶναι πιθανὸν ἐκ τούτου, ὅτι ἐκ τῶν πρώτων οἱ Ἀχαιοὶ ἤρχισαν τὸν ἐξελληνισμόν τῆς Νήσου. Ἀναφέρεται εἶτα ὅτι Μάγνητες ἐξ Οἴτης καὶ Πηλίου ἤλθον εἰς Δελφούς καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κρήτην καὶ ἐκ ταύτης ἀπόκησαν τὴν Μελησιᾶν τὴν ἐπὶ Μαϊάνδρῳ μετὰ Κρητῶν. Ἡ Κυδωνία ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν Σαμίων ἐπὶ Πολυκράτους (Ἡρόδοτος III 59) ἐκδιώξαντας τοὺς πρότερον οἰκοῦντας Ζακυνθίους. Αἱ σπουδαιότεραι ἐν τῇ Νήσῳ ἀποικίαι ἦσαν αἱ Δωρικαί. Τοιαῦται ἀναγράφονται ἢ τοῦ Ἀλθαιμένους ἐκ Μεγάρων 60 ἔτη μετὰ τὴν κάθοδον τῶν Δωριέων καὶ 140 μετὰ τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον καὶ ἢ τοῦ Πόλιος καὶ Δελφοῦ ἐκ Λακεδαιμόνος. Εἰς τὰς ἀποικίας δὲ ταύτας ἔλαβον μέρος ὄχι μόνον Δωριεῖς ἀλλὰ καὶ Ἀχαιοὶ καὶ Μινύαι καὶ Πελασγοὶ καὶ διὰ τοῦτο ἀναφέρεται, ὅτι «οἱ μὲν τῶν Κρητῶν εἰσιν ἄποικοι τῶν Λακεδαιμονίων, οἱ δὲ τῶν Ἀργείων, οἱ δὲ τῶν Ἀθηναίων, οἱ δὲ ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, ὁπόθεν ἔτυχεν· εἰσὶ δὲ τινες αὐτῶν καὶ αὐτόχθονες».

Γ.) ΑΠΟΙΚΙΑΙ ΕΝΕΤΩΝ ΕΙΣ ΚΡΗΤΗΝ

Οἱ Ἐνετοὶ, καταλαβόντες ὀριστικῶς τὴν Νῆσον, κατὰ τὸ 1210 ἐπέισθησαν ὅτι πρὸς ἀσφαλῆ κατοχὴν αὐτῆς ἔπρεπε νὰ δημιουργήσωσιν ἴδιον καὶ συγγενὲς καὶ φιλικὸν στοιχεῖον διὰ τῆς ἀποστολῆς κληρῶν καὶ ἀποίκων, κατὰ τὸ ἀρχαῖον παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ρώμης, ἵνα τὸ οἰκεῖον αὐτὸ γένος συγκρατῆ τὸς δυσηγίους νησιώτας καὶ φυλάττῃ τὴν Νῆσον εἰς τοὺς Ἐνετούς. Ἔστειλαν ὅθεν τέσσαρας ἀποικίας εἰς τὴν Νῆσον κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τῆς κατοχῆς, ἤτοι μίαν κατὰ τὸ 1211, ἄλλην κατὰ τὸ 1222, τρίτην κατὰ τὸ 1233 καὶ τετάρτην κατὰ τὸ 1252 εἰς τὴν Δυτικὴν Κρήτην, ὅτε ἐκτίσθη καὶ ἡ πόλις τῶν Χανίων ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Κυδωνίας.

Οἱ ἄποικοι ἦσαν Ἐνετοί, εἴτε εὐγενεῖς εἴτε δημοτικοί. Οἱ πρῶτοι ἀπετέλουν τὰς Ἱπποτείας (καβαλλαρίας, ἵππικὰ φέουδα), οἱ δημοτικοὶ τὰς Σεργκεντάριας (δηλαδὴ τὰ πεζικὰ φέουδα).

Ἡ μητρόπολις (Βενετία) παρεχώρησεν εἰς αὐτοὺς οἰκίας εἰς Χάνδακα, εἰς Ρέθυμνον, εἰς Χανιά καὶ εἰς Σητεῖαν καὶ κτήματα ἀγροτικά, παρέσχε δὲ εἰς αὐτοὺς καὶ ἄλλα μέσα πρὸς ὀριστικὴν ἐγκατάστασιν. Ἀντὶ τούτων ὠρκίσθησαν πίστιν, αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοὶ των, εἰς τὴν Ἑνετικὴν Δημοκρατίαν καὶ ὑπεχρεοῦντο εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν αὐτοπροσώπως, οἱ δὲ Ἱππῶται ὑπεχρεοῦντο καὶ νὰ παρέχωσι ἰδίαις δαπάναις δύο ἐπίππους ὑπασπιστάς, ὑπ' αὐτῶν ἐξοπλιζομένους, μισθοδοτούμενους καὶ συντηρουμένους καὶ νὰ δίδωσιν χρηματικὸν τι ποσὸν εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς Νήσου, ὡς καὶ νὰ συνεισφέρωσι διὰ τὴν οἰκοδόμησιν καὶ συντήρησιν τῶν ἐν τῇ Νήσῳ ὀχυρωματικῶν ἔργων. Οὕτως ἐμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ ἡ φεουδαλικὴ τάξις τῶν Ἑνετῶν ἐν τῇ Νήσῳ, τὸ στήριγμα τῆς Βενετικῆς κυριαρχίας κατὰ τοῦ ἐγγωρίου Ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Φθινόπωρον 1926

C. H. Hutton
Hon. Secretary of the Society for the Promotion of
Hellenic Studies

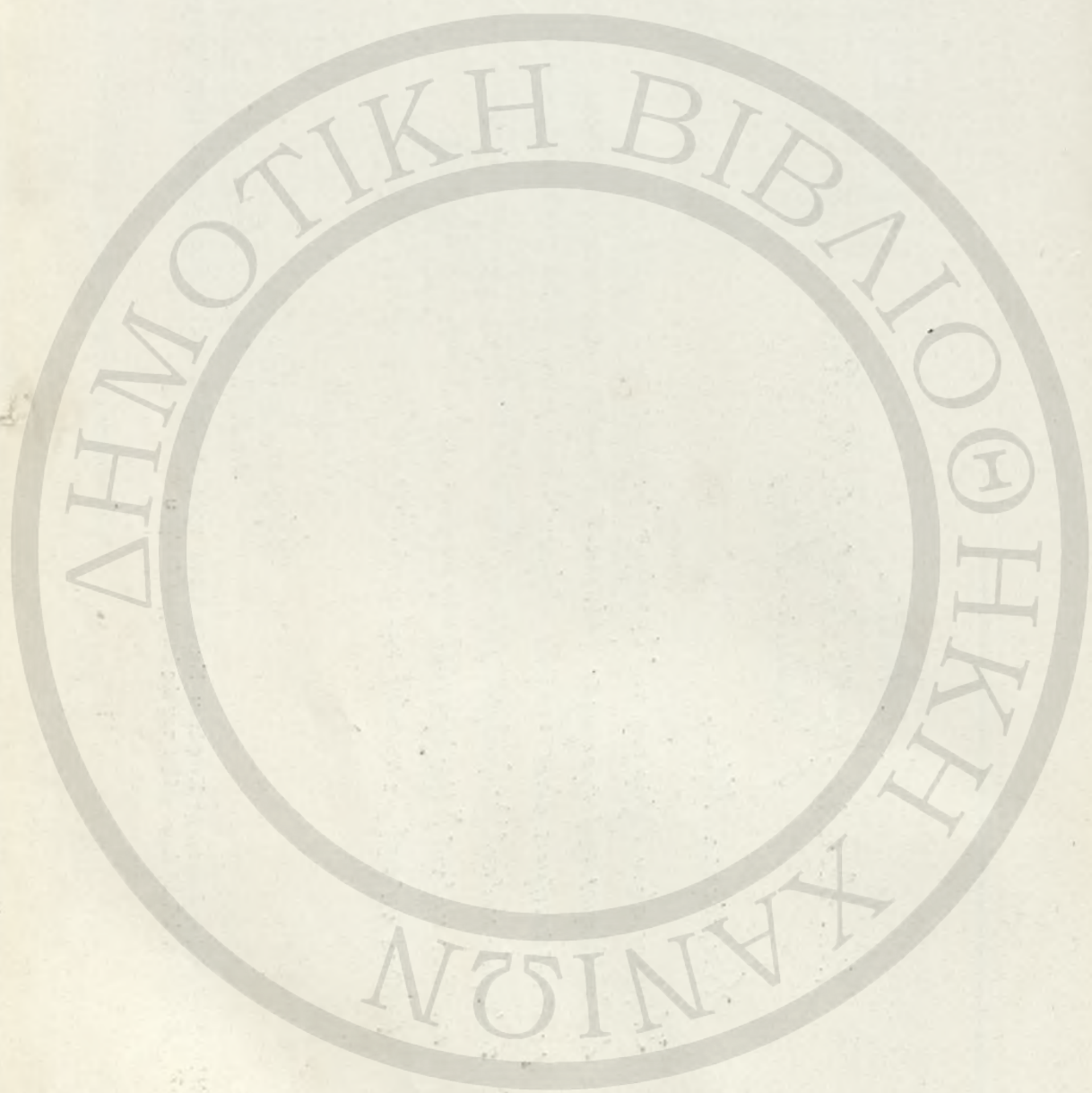
Ἐπιτιμότατε Κύριε,

Ἄξιμος πᾶν δέξασθε τὴν ὑπερῶν ἐπιστολὴν τὴν ἀγγέλλουσαν μοι
ὅτι ὁ Σύλλογος πρὸς προσαγωγὴν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ἱφθίμω καταβίβασε
με ἐν τῷ ἐπιτίμῳ αὐτοῦ ἑταίρου δέξασθε ἀπὸ μίτου ψυχῆ καὶ ἀποδεχθεὶς
τὴν τιμὴν καὶ πολλὰ ὀμολογῶ χάριτας ἀρέσασθε τὰ πρῶτα ἐξόντων ἐν λόγῳ
παιδείας καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς, πηρέασμα δὲ μὴ παύσαν ἀνάγκης
βραβείων τῆς πρὸς μὲ ευνοίας καὶ τῆς εὐπεικῆς ^{βραβείων} γυμνασίου ἀνδρῶν ἡμετέρων.

Ἐπιτιμῶτε

Στέφανος Ξανθοῦσιδης
Διευθυνὴς Ἑλληνικῶν Μουσίου

ΣΗΜ.—Αὐτόγραφον ἐπιστολῆς Στεφάνου Ξανθοῦσιδου πρὸς τὸν Βρετανικὸν Σύλλογον προσαγωγῆς Ἑλληνικῶν
Σπουδῶν, ἐπὶ τῇ ἀνακηρύξει τοῦ ὡς ἐπιτίμου ἑταίρου.

Εἰς Ἡράκλειον τῆς 14 Φεβρουαρίου
1907.

Φίλε κίριε Βικίε,

Πολλὴ εὐχαριστία γ' ὑπομνήματός σου καὶ αὐτοφασίαν καὶ σὴν ἐνο-
χλήσου καὶ τῆς παρουσίας μου ἢ
ἰδέσθαι ὅπως ὅτι εἶχε εὐφρο-
νίαν καὶ ἀπολαύσασθαι ἡμέρας σου
ἐπὶ ἰδιωτικῆς ἀγαθοποιΐας καὶ
ἰσχυρῶς καὶ αὐτοφασίαν ἐπι-
σημῶς ἐπὶ ὑμῶν. -

Προτίθειναι ὑπομνήματός σου
ἐπὶ μουσικῆ καὶ ἐπὶ κεραιολογίας.
Χειρόγραφα, καὶ τὰ ὅσα ἐπιβλέπεις
πρὸς τὴν.

Ἡ κεραιολογία σου ἐπιβλέπεις 45.
Χειρόγραφα ὑπομνήματός σου ἐπὶ μουσικῆ
καὶ τὰ ὅσα ἐπιβλέπεις
ὁ φιλέ κίριε Βικίε 20,000

ΣΗΜ.—Αὐτόγραφον Ἰωσήφ Χατζηδάκη, ἐξ ἐπιστολῆς πρὸς Δ. Βικέλαν,
δημοσιευομένης ὀλοκλήρου περαιτέρω.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Φίλε κύριε Βικέλα,

Πολύ ἐδίστασα καὶ πολὺ ἐσκέφθην πρὶν ἢ ἀποφασίσω νὰ σὰς ἐνοχλήσω διὰ τῆς παρούσης μου. Ἡ ἰδέα ὅμως ὅτι ἔχετε ἀφιερῶσαι τὰς ἡμέρας σας πρὸς ἐθνικὴν ἀγαθοεργίαν μὲ ἐπεισαν νὰ ἀπευθυνθῶ εὐελπίς πρὸς Ὑμᾶς.

Πρόκειται περὶ οἰκοδομῆς μουσείου διὰ τὰς Κρητικὰς ἀρχαιοτήτας, ὧν τὴν σπουδαιότητα γνωρίζετε.

Ἡ Κρητικὴ Βουλὴ ἐψήφισε 45 χιλιάδας δραχμῶν πρὸς οἰκοδομήσιν τοιούτου, εἰς ταύτας προσέθηκεν ὁ φιλέλληνας Α. Jeanti 20.000 χρ. φράγκα. Διὰ τῶν χρημάτων τούτων ἐκτίσθη μία αἴθουσα μόνον καὶ εἶναι ἐτοίμη πρὸς παραλαβὴν, πλὴν ταύτης δὲ ἐκτίσθησαν καὶ τινὰ μικρὰ δωμάτια ἵνα χρησιμεύσωσιν ὡς βιβλιοθήκη καὶ γραφεῖα, ἵνα τελειώσῃ τὸ Μουσεῖον μας κατὰ τὸ ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα μηχανικῶν ἐκπονηθὲν σχέδιον ἀπαιτοῦνται 200,000 φρ. ἀκόμη.

Νὰ δαπανήσῃ τὸ Κρητικὸν Ταμεῖον τοσοῦτο ποσὸν γρήγορα δὲν εἶναι δυνατόν. Μὲ μίαν δὲ μόνον αἴθουσαν ἢ καὶ μὲ δύο ἢ εὐπρεπῆς καὶ ἀσφαλῆς συντήρησις τῶν ἀρχαιοτήτων, ἅς μέχρι τοῦδε ἔχομεν, εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον.

Ὅμως καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Μουσείου, ὅπως ἔχει γίνεῖ εἶναι ἀτελέστατον καὶ τὸ Μουσεῖον, ἂν τελειώσῃ ὅπως ἔχει σχεδιασθῆ ἑλάχιστα θὰ ἀνταποκρίνηται εἰς τὸν προορισμὸν του.

Εἶχον προτείνει ἐν καιρῷ εἰς τοὺς ἄρμοδιους, ὅτι ὄφειλον ἐν τῶν δύο: ἢ νὰ κηρύξωσι διαγωνισμὸν διὰ τὸ σχέδιον τοῦ Μουσείου, δαπανῶντες καὶ 5.000 φρ. διὰ τὴν ἐπιβράβευσιν τοῦ κριθησομένου καλυτέρου σχεδίου, ἢ νὰ παρακληθῶσιν οἱ διευθυνταὶ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχαιολ. Σχολῶν μετὰ τῶν ἡμετέρων ἀρχαιολόγων νὰ συμπράξωσι μετὰ τινος γνωστοῦ ἐν Ἀθήναις ἀρχιτέκτονος πρὸς συγγραφὴν σχεδίου τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Μουσείου. Εἶχον δὲ ἐκ τῶν προτέρων τὴν ὑπόσχεσιν ταύτην, ὅτι εὐχαρίστως ἀνελάμβανον τοῦτο.

Ἐρχομαι λοιπὸν τώρα νὰ ζητήσω τὴν εὐμενῆ συνδρομὴν σας καὶ διὰ τὸ σχέδιον καὶ διὰ τὴν εὐρεσιν χρημάτων. Πρὸ δύο ἐτῶν μέλη τοῦ συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας, ἐπισκεφθέντα τὸ Μουσεῖόν μας ἀθρομήτως, ὑπεσχέθησαν νὰ ζητήσω, ἵνα ἢ Ἀρχ. Ἐταιρεία ψηφίσῃ ποσὸν τι ὑπὲρ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ Μουσείου μας. Ἐγένετο πρᾶγματι τοιαύτη πρότασις, ἀλλ' ἀπερρίφθη ἢ μᾶλλον ἀνεβλήθη, διότι τὸ ταμεῖον τῆς Ἐταιρείας ἦν ἄπορον καὶ διότι ὁ μακαρίτης Πεσματζόγλου εἶπεν, ὅτι ἴσως φιλογενῆς τις συνεισφέρει διὰ τὸ Κρητικὸν Μουσεῖον.

Τώρα, ὅτε ἡ Ἄρ. Ἐταιρεία εὐπορεῖ χρημάτων καὶ εἰς πολλοὺς τόπους τῆς Ἑλλάδος ἀπεφασίσθη ἡ οἰκοδομὴ Μουσείων, δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι καὶ διὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Κρητικοῦ θὰ συνεισφέρῃ ποσόν τι; Πέποιθα ὅτι, ἂν Ὑμεῖς προτείνετε τοιοῦτον τι καὶ ὑποστηριξήτε, θὰ κατορθωθῇ τὸ πρᾶγμα. Τότε δὲ θὰ συνεννοηθῶμεν καὶ τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τὸ σχέδιον. Τὸν κ. Τσουντα πιστεύω ὅτι θὰ ἔχετε ὄλως ὑπὲρ ἡμῶν ἐπίσης δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχαιολόγους.

Συγγνώμην διὰ τὴν μακρηγορίαν μου.

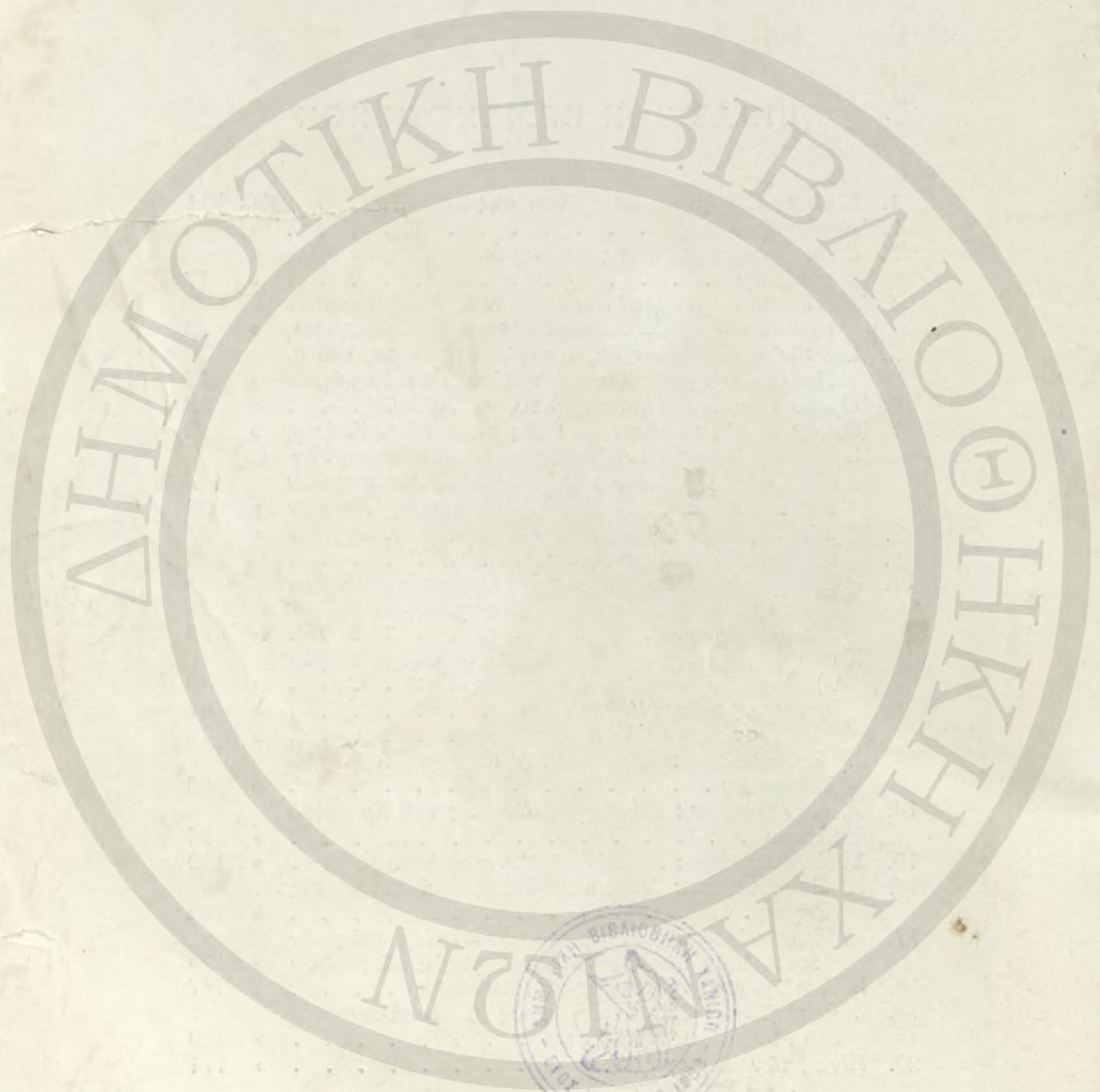
Ὅλως ὑμέτερος

ΙΩΣΗΦ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Εικόνες τῶν μνημονευομένων σοφῶν	Σελ.5-11
2. Ἀντί προλόγου	» 13
3. Ε. Λ. Πετράκη: Λόγος ἐπιμνημόσυτος εἰς Σ. Ξανθουδίδην	» 17
4. Ἀγγελτήριον μνημοσύνων καὶ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῶν προτομῶν Σ. Ξανθουδίδου καὶ Ι. Χατζηδάκη	» 23
5. Εἰς τὴν πρόσκλησιν συμμετοχῆς ἀπάντησις τοῦ κ. Προέδρου τῆς Κυβ)σεως καὶ λοιπῶν ἐπισήμων	» 25
6. Ὅμοια τῶν Κοινοτήτων Μήλου καὶ Ἀβδοῦ	» 29
7. Ὅμοια τῶν Ἐπισκόπων καὶ τῆς Μεραρχίας Κρήτης	» 32
8. Ὅμοια τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῶν Πανεπιστημίων τῆς Ἑλλάδος, τῆς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν καὶ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας Ἀθηνῶν	» 36
9. Ὅμοια τῶν ἐν Ἀθήναις ξένων Ἀρχαιολογ. Σχολῶν	» 41
10. Διάφοροι ἄλλαι ἀπαντήσεις	» 46
11. Μ. Γεωργιάδου Δημάρχου Ἡρακλείου: Προσλαλιά κατὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῶν προτομῶν ἐν τῷ Μουσείῳ	» 55
12. Κατὰ τὸ φιλολ. μνημόσυνον ἐν τῇ αἰθούσῃ «Ντορέ»	
α) Προσλαλιά τοῦ κ. Demangel	» 59
β) Λόγος τοῦ κ. Μ. Πλεύρη	» 61
γ) Λόγος τοῦ κ. Ν. Πλάτωνος	» 75
13. Σ. Ξανθουδίδου: Ἔρευνα περὶ Καλλεργῶν ἐν Μυλοποτάμῳ	» 89
14. Σ. Ξανθουδίδου: Περί τῆς ἐκδόσεως τοῦ Κρητικοῦ Θεάτρου	» 96
15. Σ. Ξανθουδίδου: Περί Μονῆς Ἀγκαράθου	» 100
16. Σ. Ξανθουδίδου: Ἀποικίαι ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς Κρήτης	» 102
17. Σ. Ξανθουδίδου: Αὐτόγραφον ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Βρεττανικὸν Σύλλογον Προαγωγῆς Ἑλ. Σπουδῶν	» 105
18. Ι. Χατζηδάκη: Αὐτόγραφον ἐπιστολῆς	» 107
19. Ι. Χατζηδάκη: Ἐπιστολὴ πρὸς Δ Βικέλαν περὶ τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου	» 109
20. Πίναξ τῶν περιεχομένων	» 111

3-4

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΧΑΝΙΩΝ

